

Любомир Златев

Хачик Лебикян

ИВАН ХАДЖИИВАНОВ

РОДОВИ КОРЕНИ, ОБЩЕСТВЕНИК И ДЕЕН
РЪКОВОДИТЕЛ НА БОРБАТА ЗА ОСВОБОЖДЕНИЕТО НА
ДОБРУДЖА

РУСЕ
2005

ИВАН ХАДЖИИВАНОВ
РОДОВИ КОРЕНИ, ОБЩЕСТВЕНИК И ДЕЕН
РЪКОВОДИТЕЛ НА БОРБАТА ЗА ОСВОБОЖДЕНИЕТО НА
ДОБРУДЖА

© Любомир Златев, Хачик Лебикян - автори
© доц. д-р Златоживка Здравкова - рецензент
“Авангард принт” ЕООД - Русе - издателство
ISBN 954-9548-91-0

ПРЕДГОВОР

Има хора, които са белязани от историята. Те не само участват в нея, но и я правят. Правят я съобразно своите убеждения, с цената на всичко, без оглед на евентуални негативни последици за самите тях. Дават всичко, често и живота си. Мнозина не получават признание за саможертвата си, а напротив. Биват обругани и анатемосани, а у техните поколения е насаждано чувство на вина и срам от своите предци.

Такъв е известният в близкото минало русенски адвокат Иван Хаджииванов. Той е противоречива личност. Според политическата конюнктура е характеризирани по коренно противоположни начини. За дълго време човекът, награждаван за участието си в трите войни, които България води в началото на XX век, е обявен за народен враг. Активен член на Вътрешната добруджанска революционна организация и на Военния съюз, превърнал каузата за присъединяването на Добруджа към майка България във висша цел на живота си, през 20-те, 30-те и 40-те години на миналия век, той влиза в смъртни политически схватки със силите, които според него предават националните интереси. В крайна сметка, това коства не само неговия живот, но опропастява и живота на семейството му. Съпругата му Недялка Рибарова-Хаджииванова е интернирана, а единственото им дете е спасено, благодарение на това, че е осиновено от своя вуйчо Михаил Силаги, син на известния възрожденец Георг Силаги. Родителите на Иван Хаджииванов са Петър Хаджииванов и Тонка Винарова - потомци на два достолепни български рода - този на Вълчан войвода по бащина линия и на Никола Станев-Шарапчията по майчина линия.

В настоящето скромно изследване на живота и делото на Иван Петров Хаджииванов, в което съдбите на трите фамилии са тясно свързани, се прави опит да се представят и други повидни личности на тези родове. Русенци трябва да ги знаят, защото за последните повече от двеста години, те са оставили имената си в историята на града и на България.

В книгата е отделено неслучайно значително място на

предисторията и създаването на Вътрешната добруджанска революционна организация, чиято дейност в защита на националните интереси е част от борбата на българския народ за обединение в етническите си граници, грубо погазени от силово наложените международни договори след Първата световна война. В Русе се намира нейният ръководен център през целия период на съществуването ѝ. По различни причини, включително и конюнктури, водещата роля на русенските дейци във Вътрешната добруджанска революционна организация е останала бяло петно в регионалните исторически изследвания за нашия град. Иван Хаджииванов е от онези ръководни дейци на организацията, които посвещават почти цялата съзнателна част от живота си на националноосвободителната добруджанска кауза. Именно от такава гледна точка авторите на настоящата книга свързват родовите традиции на семейство Хаджииванови с освободителното добруджанско движение.

Положени са усилия чрез допълнителни проучвания и новоиздирени източници, да се осветли както ролята на Иван Хаджииванов във Вътрешната добруджанска революционна организация, така и мястото на останалите русенски дейци в нея. Тежките условия на нелегалната дейност и малобройният числен състав на организацията изискват от ръководството и от отделните членове, освен всичко друго, и пълно себеотдаване на българската национална кауза в Добруджа. В желанието си да види Добруджа свободна Иван Хаджииванов не е сам. Оказва се, че и други добруджанци от Русе, като него са готови според своите сили да дадат всичко от себе си за освобождението на своя роден край. Затова авторите са се стремили, без да се поддават на конюнктурни влияния, въз основа на автентични документални източници, обективно да изтъкнат заслугите на всички русенски дейци на Вътрешната добруджанска революционна организация в подкрепа на живия български дух в Добруджа между двете световни войни.

От авторите

ХАЙДУТИНЪТ ВЪЛЧАН ВОЙВОДА

Целият род по бащина линия на Иван Хаджииванов е от Добруджа. Прадядо му е известният Вълчан войвода. В първото подробно изследване на Р. Боев¹ от 1956 г. за този войвода се посочва, че бил “родом от с. Пастелево, Лозенградско” (сега това село не съществува).

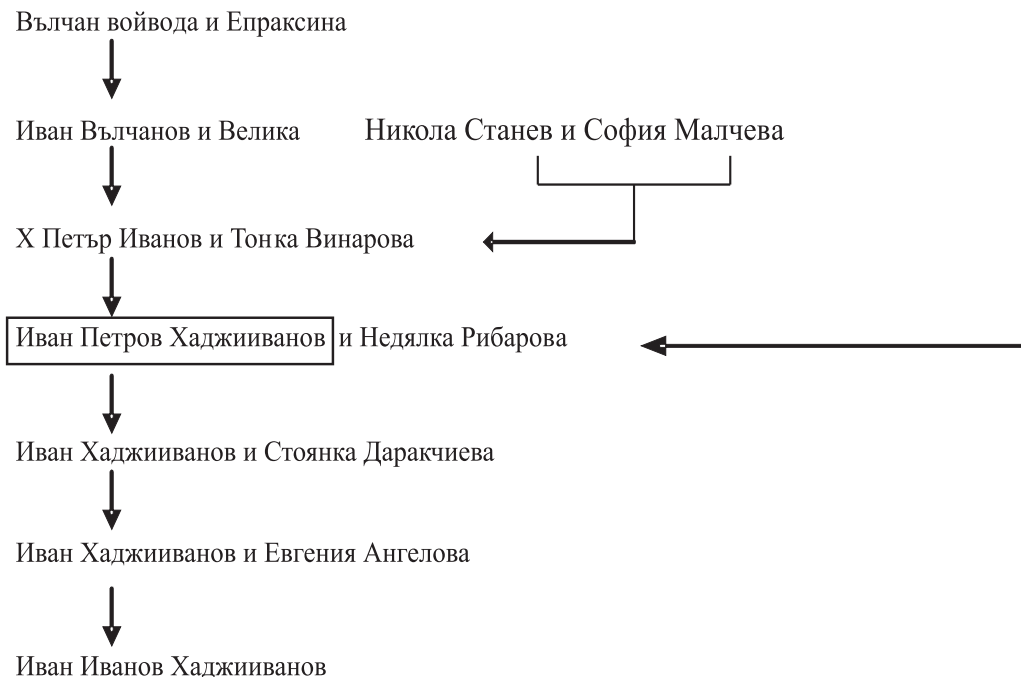
Вълчан войвода действал с дружината си в края на XVIII и началото на XIX в. главно по пътя, идващ от Силистра през Виза за Цариград. Там те причакали турската правителствена поща и я обрали. Част от парите Вълчан войвода заделил за издръжка на дружината, а другата част - раздал на населението и заплатил строежа на мостове и църкви.

Във връзка с това събитие възникнала легенда, според която всяка година хайдутите от Странджанския край се събирали в една местност по река Резовска, близо до сегашното с. Съботиново. Съборът траял осем дни. На един такъв събор те били обкръжени от голяма турска потеря. За да се спасят от преследвачите, Вълчан и останалите хайдутини, се потопили в реката и дишайки през стръкове тръстика, дочакали нощта, след което се изплъзнали от обкръжението. За да отбележи това щастливо избавление, със средствата на Вълчановата дружина бил построен днешният “Вълчанов мост” на река Резовска.

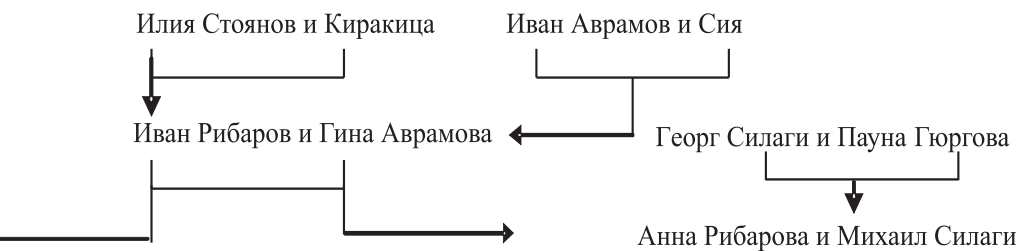
През есента Вълчан разпускал дружината си, а напролет отново я събирал на уреченото място. Зимували обикновено в Цариград, защото там в големия град най-лесно можели да се укрият от властта.

По-късно Вълчан войвода заедно с дружината си, се присъединил към отряда на Стоян - Индже войвода. Участвал във всичките му походи в Южна и Северна България, в боевете при Дервентските височини, за овладяването на Лозенград, Чорлу, Силиврия, Аватлий, в боя с петхилиядната султанска войска край Цариград. След това заедно с Индже, се прехвърлил в Странджанския край и взел активно участие в обсадните действия на отряда на Индже в района на Бургаския залив и в разгрома на Караевренския спашия Юмер Драз.

СХЕМА НА РОДОВЕТЕ,

ВИЗИРАНИ В НАСТОЯЩАТА КНИГА

Вълчан войвода участвал и в походите на Индже в Одринско и Пловдивско, в обсадата на Карнобат през 1804 г., а също и в разбиването на 18-хилядната султанска армия при Бабаески.

Според някои изследователи, след потушаването на селски-те брожения в Странджанския край през 1806 г. Вълчан преминал с дружината си в Стара планина и отново се върнал към хайдутството. Действал заедно с Бойка войвода (Рада Баричана от с. Леденик, В. Търновско) и гяур Имам (поп Стойко от Елена) - прославен кърджалийски предводител, когото султанът във фермана си от 15 юли 1797 г. нарича “безверен духовен противник-свещеник” и настоява на всяка цена да бъде ликвидиран. Колко време обаче Вълчан се подвизавал в района на Елена, не може да се посочи с положителност.

По отношение на смъртта на Вълчан войвода до наши дни са достигнали две предания. Според първото - той загинал в Румъния, а според второто - умрял в родното си село Пастелево. По-достоверно е първото, тъй като турската власт едва ли би дopusнала войводата да се завърне в родния си край след толкова дългогодишна въоръжена борба срещу нея².

В “Бележити българи”, т. II, Ив. Богданов³ привнеся някои допълнителни сведения за Вълчан войвода. Авторът посочва, че той е един от най-видните хайдутти, действали по българските земи в началото на XIX в. По-конкретен е Богданов за времето на рождението на войводата - “70-те години на XVIII в. в с. Паспалево, Лозенградско”. Но и този изследовател отбелязва, че не се знае кога и къде е умрял Вълчан. Носел се слух, че забягнал във Влашко. След провала на “Странджанския заговор през 1810 г.”, в който и Вълчан взел участие, следите му се губели. Знаело се само, че се оттеглил в Еленския балкан. Преди това начело на малка дружина Вълчан бродил по цялото протежение на важния път Силистра - Одрин - Чорлу, но се подвизавал и в Странджа, Родопите и Беломорието. Бил човек с широка ръка, щедро подпомагал сиромасите, а на Странджа устройвал хайдушки гуляи от събота до събота.

Богданов изтъква, че с името на Вълчан са свързани имената на Мартин войвода и на Бойка войвода. Според Богданов, те се присъединили към него след оттеглянето му в Еленския балкан

през 1810 г. Мартин по-рано бил поп. Попадията му била прочута хубавица. Харесал я русенският паша и я отнел от поп Мартин с измама. Поканил ги да му гостуват. Попадията отвели в харемлъка при жените. Три дни яли и пили. Когато най-сетне попът се накарал да си тръгва и потърсил попадията, пашата му казал, че тя доброволно се потурчила. Попът си отишъл без да възрази, ала не след дълго станал хайдутин, като се присъединил към дружината на Вълчан войвода. Когато научил, че русенският паша ще гостува на брат си - шуменския паша, Мартин го причакал в горите около Разград и люто се разправил с него. По-късно той се отделил от Вълчан войвода и повел своя дружина.

Иван Богданов посочва, че наскоро след оттеглянето на Мартин изчезнал и Вълчан войвода, като поверил дружината си на "Рада Баричана, мома от с. Леденик, В. Търновско". Рада Баричана повела дружината на прославения войвода, като се нарекла Бойка войвода⁴.

В голямото си изследване "Добруджа през Възраждането" проф. В. Тонев доста накратко отбелязва, че в обстановка на терор и повсеместни издевателства по време на османското владичество съпротивата на беззащитното българско население от Добруджанския край намира израз главно в хайдушкото движение. Батовската гора в югоизточния край на Добруджа и гористите възвишения в Бабадагско, Тулчанско и Мачинско стават свърталище на отчаяни и дръзки народни закрилници. По това време - края на XVIII и началото на XIX в. по тези места се подвизавали със своите дружини "легендарният Вълчан войвода, Бойка войвода и др."⁵

В едно по-ранно свое изследване от 1963 г. проф. Тонев е по-обстоятелствен. В него той също изтъква, че един от най-известните народни закрилници във Варненско от последните години на XVIII и началото на XIX в. е Вълчан войвода. Освен това конкретизира и по-подробно неговата хайдушка дейност като посочва, че се подвизавал главно в Странджа планина, а след разгрома на кърджалийството - обхождал предимно Източна Стара планина - района на Силистра - Виза - Цариград. Според проф. Тонев с тази негова дейност са свързани редица наименования на местности, особено около с. Голица, Варненско като "Вълчанов преход", "Бойкина пещера", "Хайдушки извори" и пр.⁶

Според семейното родословно дърво на Хаджииванови, след неспокойните хайдушки години Вълчан войвода се установил на постоянно местожителство в Тулча. Тук той създава семейство, като се оженил за монахинята Епраксина, от която има четири деца - Иван, Васил, Петра и Оксана. Скицата на семейното дърво на фамилията Хаджииванови сочи, че след смъртта си Епраксина била погребана в женския манастир Чипика в Тулчанско. Пак в същия документ се твърди, че Вълчан войвода завършил земния си път в Тулча. Синът на Вълчан и Епраксина - Хаджи Иван Вълчанов Иванов става едър търговец. Той имал трима сина и две дъщери. Единият от синовете му - Петър се преселил в Русе и се оженил за Тонка Винарова, дъщеря на Никола Станев-Шарапчията⁷.

Бележки

1. Боев, Р. Стоян-Индже войвода. Исторически очерк. С., 1956, 64-67.
2. Пак там, с. 67.
3. Бележити българи, т. II. С., 1968, 28-29.
4. Пак там, с. 29. Вероятно тук е допусната грешка, т.е. невярно е отъждествен Вълчан войвода с Вълкан войвода, който е родом от с. Пещера, Смоленско и действа в Смоленския регион през първите десетилетия на XVIII в.
5. Тонев, В. Добруджа през Възраждането. С., 1973, с. 187.
6. Тонев, В. Към въпроса за участието на Варненския край в революционните борби преди Освобождението.- В: Известия на Варненското археологическо дружество, Варна, 1963, т. XIV, с. 104.
7. Семейен архив на Хаджииванови "Скица на родството по бащина линия". Следва да се отбележи още, че в тази скица като родно място на Вълчан войвода е посочено Малко Търново. Виж за родолия корен на фамилията Хаджииванови и: Лебикян, Х. Иван Хаджииванов - потомственият добруджанец. - В: Пристан, Русе, август 2003, №8, с. 5. В своето изследване Р. Боев твърди, че по време на хайдутството си, Вълчан войвода се оженил за сестрата на своя знаменосец Лилянка. От брака на Вълчан и Лилянка се родил син, когото нарекли Атанас. По повод подготовката на войводската сватба, населението от странджанския край създадо прекрасна песен, в която са показани чистите и искрени чувства на Вълчан към неговата избранница. Друга легенда разказвала, че в знак на

голямата си любов към Лилянка, вече негова жена, войводата поръчал на каменоделци, да я изваят на една скала в Камчийската планина, до с. Голица, Варненско, с кобилица и менци на рамо. Този релеф за голямо съжаление бил разрушен от иманяри. - Виж: Боев, Р. Цит. съч., с. 65.

ГОЛЕМИЯТ ВИНАРОВ РОД

Началото на Винаровия род поставил Никола Станев-Ша-рапчията от с. Долна Студена, Беленско и съпругата му София Малчева от Русе. Интересно е това, че София е взела дейно участие в спасяването на русенци по време на Освободителната война през лятото на 1877 г. Ето какво пише за този случай местният учител и дългогодишен изследовател на миналото на нашия град Димо Петров Смядовски: “Иван Ведър като разбрал, че Далавер паша е решил да изколи българското население в Русе, отишел при италианския консул Де Губернатис Енрико, с когото бил в близки отношения като франкмасон. С него се посъветвал как да постъпи, за да се спаси българското население. Двамата решили да образуват нещо като депутация, в която да се покани да вземе участие и добре разположения към българите влиятелен турчин Хаджи Мехмед Али, а от българското население взели две жени, Хаджи Стоянка Хаджи Димитрова и Хаджи София Никола Казмова, майка на дългогодишния русенски кмет Петър Винаров... Като влезли при пашите консултът и Ив. Ведър направили знакът на масоните, а жените почнали да ридаят... Пашата след като изслушал депутацията обещал братско съдействие и да запази българското население от башибозуци и черкези, а тях ги изгонил вън от крепостта. Така било спасено българското население на Русе от явна смърт”¹.

Никола и София имали пет деца - Петър, Върбан, Тонка, Аника и Мария. Тонка Винарова е била видна общественичка в Русе. По време на войните се е занимавала със самарянска дейност, за което е наградена от цар Фердинанд със златно колие. То се съхранява от нейния правнук и единствен потомък на рода в Русе Иван Хаджииванов, сега собственик на фирма “Силаги”².

Още първите следосвобожденски десетилетия Петър, най-големият брат, налага името на фамилията в обществения живот на града. Петър Винаров е един от малкото русенски кметове, който три пъти е заемал този пост в продължение на около осем години.

Той е роден в Русе през 1850 г. Още като младеж се включва

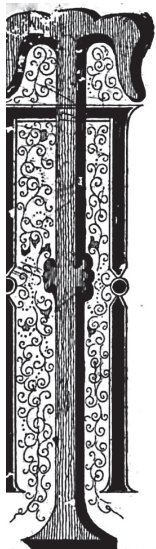
Петър Винаров

Върбан Винаров

Седнали - в средата Никола Станев - Шарапчията и съпругата му София. В ляво и дясно - дъщерите им Мария и Тонка. Прави - Георги Данев - съпруг на Мария, Петър Винаров, Върбан Винаров и Петър Хадживанов. Децата на Петър и Тонка - Иван, Райна и Софка.

ТОНКА Н. ВИНАРОВА
—и—
ПЕТЪРЪ Х. ИВАНОВЪ.

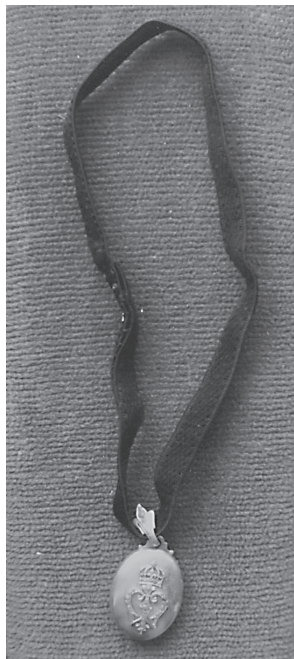
Най-гостиво! Ви моляте да благославяте и почете съ присутствието си **Орхаммидрето** **Ванканието** или обрядъ, който ще стане в неделя на 15-ти^{ти} того ласка по 4. слъдъ обрядъ въ Църквата Св. Троица!

Посъщението ще се приематъ въ домъ на Г-на Петъръ Н. Винарово
Руссе Августъ 13. 1889 г.

Сватбена покана на Тонка и Петър Хаджииванов

Тонка Винарова

Златно колие на Тонка Винарова

в борбата за църковна независимост, като активно участва в акцията по изгонването на гръцкия владика Синесий от града (1864 г.). По време на Руско-турската освободителна война подпомага руското разузнаване. Попаднал в ръцете на турските власти, Петър Винаров, заедно с Михаил Хаджикостов, Върбан Дочев и Атанас Краев е заточен в гр. Халеп, Мала Азия, където престоява от 1 август 1877 до 23 април 1878 г.³

Още в първите години на свободен живот Петър Винаров с жар се впуска в политическите борби между либерали и консерватори. След суспендирането на Търновската конституция на 27 април 1881 г. от княз Александър Батенберг с помощта на консерваторите, князът предприема предизборна обиколка из страната в подкрепа на своите поддръжници. На 11 юни той посещава и Русе. Захари Стоянов, който е очевидец на това събитие, е оставил колоритно описание за него. Под тържествените звуци на “Шуми Марица”, придружен от марша на опълченците-ветерани и гражданското множество, княжеският екскурт пристига в центъра на града. Вечерта на същия ден Русе е обхванат от народно веселие. Бъчвите от избата на консерватора Петър Винаров са изнесени по площадите. В нощните народни хора участва и самият княз⁴.

Изминават седем години от Освобождението. През това време се изреждат десет кметове, но Русе все още прилича на вилаетска столица. В обстановка на остра политическа конфронтация проведените на 19 май 1885 г. повторни общински избори в Русе се печелят от Съединената опозиция (либералите-цанковисти и консерваторите). Нейният представител Петър Винаров става кмет и от 1 юли с. г. започва да ръководи заседанията на общинския съвет⁵.

Политическата конфронтация в града дава отражение върху работата на общинската институция, но тя въпреки всичко се стреми да осигури стабилни темпове в социално-икономическото развитие на Русе. През същата 1885 г. под ръководството на новия кмет Петър Винаров Русенската община извършва своего рода приватизация, като решава да финансира изграждането на постройки за шест табачни фабрики, които впоследствие да се продадат на частни предприемачи⁶.

Повечето от общинските сервиси се отдават под наем за по-ефективна експлоатация. Не липсват и случаи на лично облагодете-

телстване на общинари от общественото строителство в града. В други случаи обаче - при посещения на височайши особи, кметът е принуден да заплаща бързата шосировка на главните улици от собствения си джоб⁷.

Избраният през пролетта на 1885 г. общински съвет начело с кмета Петър Винаров, в който влизат цанковисти и консерватори, се явява местен публично-административен орган в опозиция на управляващия либерален Каравелов кабинет. Това обаче не пречи на новата общинска управа да се опита да разгърне по-широко своята дейност. На първо време кметството възнамерява да се погрижи за направата на модерен кей на русенското пристанище и да павира по-главните улици. Но окръжният управител, като служител на правителството, не утвърждава тези решения на опозиционния общински съвет⁸.

Въпреки неразбирателството с представителите на централната държавна администрация, Винаров е готов да отстоява до край интересите на русенското гражданство срещу опитите на отделни съсловия да се облагодетелстват от монополното си положение на местния пазар. Така през лятото на 1885 г. под негов натиск общинският съвет отхвърля молбата на русенските зарзаватчи да се спре вноса на зеленчуци в града от съседна Румъния, защото съществува реалната опасност цените на тези хранителни продукти да се повишат рязко, да спечелят само няколко десетки търговци, а да бъде оцетено от поскъпването цялото градско население⁹.

Вестта за обявяването на Съединението изненадва русенската общественост. Два-три дни след 6 септември в града се провеждат бурни митинги и манифестации под лозунгите "Да живее Съединението! Да живее България!" За градските тържества по повод на Съединението кметът Петър Винаров и общинският съвет гласуват разходи на обща сума от 211 лв. за поздравителни телеграми до правителството, министър-председателя и княза, за заплащането на 22 ведра вино, 10 пръстени канчета и 50 фунта свещи за осветление¹⁰.

Обявяването на Сръбско-българската война на 2 ноември 1885 г. предизвиква нов изблик на патриотични сили у русенци. Общината, благодарение на енергичността на кмета Петър Вина-

ров, открива няколко временни болници в града за ранените български войни. Пак той трябва да осигури подслон и храна на прииждащите доброволци от цяла Североизточна България. Кметът продоволства и седемте русенски опълченски чети, които съставят сборна дружина, заминаваща за столицата, със значителната за времето сума от 525 лв.¹¹

Новата 1886 г. русенското гражданство посреща с много надежди за преуспяване на обединеното отечество. Стопанските затруднения и дадените жертви във войната не са в състояние да разколебаят на първо време неговия оптимизъм в силата на националното единство. Въпреки общото обедняване, русенската общинска управа начело със своя кмет Петър Винаров намира средства да подготви тържественото посрещане на завръщащите се от фронта войскови части¹².

През юни 1886 г. IV Обикновено народно събрание приема нов Закон за градските общини. Според него кметът се явява преди всичко “представител на общината и на нейните интереси пред всички държавни учреждения и лица, и пред другите общини” и изпълнител на решенията на общинския съвет. Така кметът вече не е пълномощник на централната администрация, а лице, изразяващо интересите на местната общност. Освен това, законът постановява заседанията на общинския съвет да се провеждат публично, а не както преди при закрити врати¹³.

Демократичният по своята същност нов Закон за градските общини, не е в състояние да предпази общинските управи на големите градове от ангажиране в острата вътрешнополитическа криза, обхванала страната през лятото на 1886 г. На 9 август в столицата е извършен държавен преврат - князът е принуден да се откаже от престола и е образувано временно правителство начело с митрополит Климент. Същият ден, след обяд опозицията свиква в Русе голям митинг¹⁴. В приетата от митинга резолюция, изпратена до столицата от кмета Петър Винаров се твърди, че русенското гражданство одобрява княжеската детронация и има пълно доверие на временното правителство¹⁵.

На 17 август в Русе започва кратката реинтронизация на княз Александър Батенберг на българския престол. На банкета, даден на придружаващите княза официални лица от Русенската общи-

на, кметът Петър Винаров - поддръжник на преврата, сега като не намира думи да похвали Стефан Стамболов за заслугите по потушаването му, обръщайки се към него казва: "Вий Г-н Стамболов върнахте позора на България"¹⁶. Конфузният инцидент е загладен от непринуденото държание на останалите гости.

Кулминацията на вътрешнополитическата криза, белязана от Бунта на русофилите в Русе (19 февруари 1887 г.), започва да се преодолява от втората половина на годината, когато в началото на август овакантият княжески престол се заема от принц Фердинанд Сакс Кобург Готски. На 4 септември с. г. тук се провеждат градскообщински избори. При тях изборната листа се съставя на непартиен принцип. Някогашното противопоставяне на либерали и консерватори е забравено. Кандидатите за общински съветници се определят сред привържениците на Стамболовото правителство, поддържащи безусловно националистическата външнополитическа ориентация. На русофилската опозиция, както малко преди това по време на парламентарните избори, не е дадена никаква възможност за участие. Либералът-радославист Димитър Мантов, отличил се с твърда ръка при потушаването на Русенския бунт в качеството си на и.д. окръжен управител и бившият консерватор Петър Винаров са начело на новоизбрания общински съвет¹⁷. На 21 ноември 1887 г. на основание на княжески Указ №370 от 10 ноември с. г. Димитър Мантов влиза в правомощията си на кмет. Още същия ден той издава заповед за уволнение на помощника си Петър Винаров¹⁸.

След победата на русенските националисти в парламентарните и общинските избори през есента на 1887 г., започва разцепление сред тях. Особено ярко се проявява настъплението на правителствените привърженици срещу радославистката опозиция в общинския съвет. Още на първото заседание на новоизбрания съвет на 8 януари 1888 г. бившият помощник-кмет Петър Винаров, поддържан от стамболовисткото мнозинство, заявява на кмета Димитър Мантов, че е бламиран. Мантов се опитва да оспори законността на отстраняването му от кметската длъжност, но без успех¹⁹. Правителството с Указ №27 от 15 януари с. г. го освобождава от поста му и на негово място утвърждава за русенски кмет Петър Винаров, който от 21 януари поема ръководството на общината²⁰.

Но това не задоволява напълно управляващите политически противници на бившия “силен човек” в града. Новият кмет го дава под съд за “самоуправство”, заради усвоените няколко квадратни метра общинско място към двора му²¹.

Кметската рокада в Русе предизвиква остра полемика между радослависткия орган в. “Народни права” и официоза в. “Свобода”. Позовавайки се дори на чуждия печат, радославистката централа сипе обвинения срещу Петър Винаров за големи злоупотреби с общински средства. Официозът ги квалифицира като напълно измислени и предизвикани само от това, че “не успява партийката” на радославистите в Русе да се закрепят и разрастват²².

Второто - вече по-продължително кметуване на Петър Винаров - до есента на 1890 г., съвпада с периода на утвърждаването и стабилизирането на Стамболовото управление. И въпреки първоначалните атаки срещу него от т. нар. Легална опозиция в лицето на местните радослависти, следва да се отбележи, че все пак неговата роля в организирането и подобряването на работата на Русенската община може да се разглежда като положителна. С поддръжката на стамболовисткия общински съвет кметът Винаров започва павирането на централните градски улици с гранитни блокчета от кариерата “Сан Рафаел” във Франция²³. От края на 80-те години на XIX век Русенската община разгръща целенасочена дейност по благоустрояването на града. След няколко години Русе наистина придобива европейски архитектурен облик.

През 1888-1889 г. под ръководството на кмета Петър Винаров в общинското управление се извършва известна реорганизация и се обособяват като самостоятелни поне две общински отделения - административно и санитарно. Административното отделение практически функционира още от Освобождението, но отделянето на Санитарното отделение като самостоятелна общинска служба е важна крачка напред в разгръщане социалната дейност на местното самоуправление в Русе²⁴.

Отново особени грижи полага Винаров за осигуряване по-евтина прехрана на русенското гражданство. Той не допуска в града да избухне “хлебна криза” и да се повишава безконтролно цената на хляба. Позовавайки се на приетия още в края на август 1887 г. Правилник на хлебарското съсловие в Русе, кметът осъществява

стриктен контрол над хлебопроизводителите и разрешава повишаване цената на насъщния със стотинка - стотинка и половина най-много, след наистина аргументирана калкулация на реалните разходи на хлебопроизводителите. Подобно повишение на цените обаче, кметът допуска само на големи периоди от време, най-малко полугодие²⁵.

През тези години наистина нараства индустриалната мощ на града. Процесът непрекъснато се стимулира от отзивчивото отношение на кмета Петър Винаров и общинския съвет, които охотно отпускат безвъзмездно или срещу символично заплащане общински места за индустриални цели. Главно по този начин към 1890 г. в Русе вече са изградени 14 по-големи предприятия от фабричен тип на металообработващата, химическата, хранителната, керамичната, кожарската и др. индустрии²⁶.

Фактичката липса на организирана опозиция дава възможност на управляващите стамболовисти в Русе през есента на 1890 г. да проведат мирно и тихо последователно парламентарните и общинските избори. На 9 октомври за кмет отново е избран Петър Винаров²⁷. Още в началото на третото си кметуване той влиза в остри разногласия с окръжния управител Никола Обретенев за какви най-належащи нужди на населението да се изразходват обществените средства на институциите, които те представляват²⁸. Накрая все пак се налага общото виждане на двамата - да продължи с неотслабващи темпове широката строителна дейност в Русе и окръга²⁹.

Кметът Петър Винаров и стамболовисткият общински съвет полагат грижи за подобряване хигиенизирането на града и медицинската профилактика на населението. За тази цел кметът Винаров натоварва новоназначения общински лекар да изготвя подробни годишни отчети за санитарното състояние на града. В специални таблици се посочват смъртността, раждаемостта, броят на заболелите от най-разпространените епидемии по него време, придружени със съответния медицински анализ и препоръки за опазване здравето на гражданството.

През 1892 г. започва да се издава "Русенски общински вестник", редактиран от Михаил Хаджикостов. В него се публикуват по-важните решения на общинския съвет и заповедите на кмета.

Наред с това се поместват и съобщения от стопански характер за града и страната³⁰.

Кметът Петър Винаров се опитва да създаде някаква, макар и условна регламентация на градския транспорт. С такава насоченост общинският съвет приема Правилник за публичните файтонджии в Русе през 1892-1893 г.³¹

С Указ 380 от 30 юни 1893 г. се уволняват всички членове на Русенския общински съвет и управлението на общината се поема от тричленна комисия с председател Панайот Попов, който от 18 октомври с. г. заема и кметското място³². Слага се край на дългогодишното кметуване на Петър Винаров. Но в навечерието на парламентарните избори за VII Обикновено народно събрание, насрочени за 18 юли, лично Стефан Стамболов със своя телеграма инструктира именно него в Русе, разчитайки на авторитета и опитността му, как да състави кандидатдепутатската правителствена листа, за да получи тя максимален брой гласове³³. А по отношение на по-изтъкнатите опозиционни дейци в града са взети строги полицейски мерки и така резултатите от изборите на 18 юни естествено са в полза на управляващата Народнолиберална партия³⁴.

През пролетта на следващата 1894 г. се чувства вече, че Стамболовото управление губи сили и приближава неговия край. На 21 април е насрочен опозиционен митинг в града, а управляващите стамболовисти се опитват да организират проправителствен контрамитинг. Доста от най-изявените местни стамболовисти обаче, под различни предлози отказват да се включат в него. Най-показателен в това отношение е случаят с бившия вече кмет Петър Винаров. Той не само отказва да се ангажира с тази правителствена акция, но въобще не желае да се свързва името му с Народнолибералната партия³⁵.

На 18 май 1894 г. правителството на Стефан Стамболов пада от власт. Неговото място заема кабинетът на д-р Константин Стоилов, бивш консерватор и бъдещ водач на формиращата се Народна партия. Новите русенски управници подемат шумни съдебни процеси срещу известните от близкото минало стамболовистки администратори. Такива се водят срещу бившия кмет Петър Винаров и бившия окръжен управител Никола Обретенов. Под съд са

дадени и техните подчинени служители стамболовисти. Главният аргумент на съдебните обвинения са вземаните “рушветлици”³⁶. Делата се отлагат многократно, поради липса на категорични доказателства и в края на краищата се налагат присъди за затвор, които имат по-скоро назидадетелен характер с политически подтекст³⁷.

След дългогодишното си кметуване Петър Винаров започва работа като касиер в банка “Гирдап”. Той и жена му Ангелина Иванова от Тутракан имат осем деца - петима сина и три дъщери. Живеели са на ул. “Княз Владимирска” №6 (сега ул. “Р. Даскалов”). Дъщеря му Софка, съпруга на полковник Димитър Грънчаров, е била придворна дама при княз Фердинанд, а другият му зет - подполковник Никола Карагъзов, е бил комендант на София. Петър Винаров умира в Русе на 12 януари 1926 г.³⁸

Брат му Върбан Николов Винаров е роден в Русе през 1856 г. На двадесет години завършва Роберт колеж в Цариград. След Освобождението учи във военното училище в София. На 21 януари 1880 г. Иван Ведър отвежда трима русенски младежи - поручик Върбан Винаров, Тома Кърджиев, прокурор в Окръжния съд и чиновника Йордан Джумалиев в Букурещ, където ги въвежда в масонската ложа “Хелиополис”, подчинена на Великия изток на Франция. След подготовка на съответния ритуал, на 18 февруари с. г. в дома на Ведър в Русе става официалното провъзгласяване на първата масонска ложа в страната под името “Балканска звезда” №134. В списъка на русенската ложа поручик Винаров е записан под №6, притежаващ III масонска степен. Той е включен и в ръководството на ложата като изпълняващ длъжността на I надзирател, т. е. вторият човек след почетния майстор Иван Ведър³⁹.

Върбан Винаров е флигел-адютант на княз Александър I от 1884 г. Участва в Сръбско-българската война през 1885 г. След войната е помощник-началник на щаба на армията, а от 1887 г. е началник на Военното училище. По-късно завършва Николаевската генералщабна академия в Санкт Петербург. Става флигел-адютант на княз Фердинанд от 1894 г. и почетен флигел-адютант 1899-1900 г. Заема висши командни длъжности в българската армия и на 44-годишна възраст става генерал-майор от Генералния щаб и инспектор на кавалерията (1900-1908 г.). През 1907 г. е делегат на

Втората световна мирна конференция в Хага. Той е женен за Елиза - дъщеря на д-р Георги Вълкович, министър на външните работи, дипломатически агент в Цариград. Върбан Винаров е имал пет деца. Дъщеря му Бистра е била съпруга на Симеон Радев - участник в Балканската война и Македоно-одринското опълчение, историограф, дипломат, публицист и журналист, автор на книгата "Строителите на съвременна България". Синът на Върбан Винаров, поручик Георги Винаров, загива през Междусъюзническата война. Генерал Винаров умира във Виена през 1908 г.⁴⁰

Една от дъщерите на другата сестра на кмета Петър Винаров - Аника, е Невяна Панайотова Станчева - известна на по-старите русенци като д-р Пашова, лекар педиатър. Тя е родена на 20 януари 1902 г. в гр. Черна вода, Румъния. До 10-годишна възраст учи в русенско училище, след което постъпва във френския пансион в Крайова, Румъния. По-късно завършва девическата гимназия "Баба Тонка" в Русе. Висше медицинско образование получава във Виена. Три години работи в с. Сливо поле, като обслужва район от 19 села. Особена любов проявява към малките си пациенти, което я насочва да специализира детски болести в столичната Александровска болница. Като педиатър, в гимназия "Баба Тонка" преподава майчинство и детство в продължение на 16 години. Пенсионира се по здравословни причини и работи на частна практика в Русе до смъртта си през 1971 г.

През 44-годишния си трудов стаж д-р Пашова спечелва любовта и уважението на три поколения русенци. Тя основава и няколко години безвъзмездно завежда Детска консултация на улица "Доростол". Любвеобвилна, състрадателна и с отворено сърце към страданията на болните, д-р Пашова лекува безплатно социално слабите. Тази всеотдайност тя предава и на дъщеря си Росица, която наследява специалността на майка си и любовта ѝ към децата. Невяна Пашова владее перфектно румънски, френски и немски. Дълбоко влюбена в музиката и оперното пеене, тя не пропуска културно събитие в града. В дома ѝ винаги са добре дошли всички наши и чужди гастролиращи певци. На смъртния си одър д-р Пашова се обръща към своята дъщеря: "Пари може да не ти оставих, но ти оставих име, от което никога няма да се срамуваш"⁴¹.

Наследниците на семейство Винарови се изселват в София и чужбина в началото на ХХ век. В старите гробища в Парка на възрожденците е имало фамилна гробница-параклис⁴².

Бележки

1. Смядовски, Д. *Последните ужасни дни на русенци през Освободителната война*. - В: в. Русенска поща, Русе, №4342, 12 октомври 1934. Случаят със спасяването на града от Иван Ведър е добре известен на местните изследователи. Но нов момент в публикацията на Смядовски е този, че в гражданската делегация са включени и две жени, едната от които - майката на бъдещия русенски кмет Петър Винаров.
2. Семейен архив на Хадживанови "Скица на родство по майчина линия". Виж още: Лебикян, Х. *Голямата фамилия Винарови*. - В: Пристан, октомври 2003, №10, с. 8.
3. Сиромасова, Ж. *Русенският край по време на Освободителната война*. - В: ИИМР. Варна, 1968, кн. III, с. 93. В кн. I на Русенското поборническо-опълченско дружество при регистрацията на Петър Винаров като поборник са записани следните по-важни данни. Документ за участието си в националноосвободителното движение в дружеството той представя на 6 юни 1900 г. Към този момент той е бил 50-годишен, здрав, грамотен, женен с жива съпруга. По занятие бил чиновник. Работел като касиер в "Гирдап" АД. Отбелязано е още, че Петър Винаров е "поборник без оръжие" и е бил на заточение в Халеп от 1 август 1877 до 23 април 1878 г. Самото разглеждане на представения от него документ става на 18 юли 1901 г. от комисия в състав: Ф. Тотю, Хр. Н. Македонски, А. Д. Краев, Ф. Симидов, Н. Николов и Г. Ангелов. Съгласно окръжното №226 от 28 юни с. г. на централното поборническо дружество в столицата, комисията намира "документа на Петър Н. Винаров за невалиден". - Виж: ДА-Русе, ф. 59, оп. 1, а.е. 185, л. 93.
4. Стоянов, З. *Превратът през 1881 година. Исторически възпоменания*. Съставител: Т. Ташев. С., 1994, 160-162.
5. *Държавен вестник*, №63, 22 юни 1885; ДА-Русе, ф. 4К, оп. 1, а.е. 1, л. 93.
6. ДА-Русе, ф. 4К, оп. 1, а.е. 1, л. 70.
7. Пак там, л. 49; Радков, Ив., Л. Златев. *Русенската община 1878-1949*. Русе, 2002, с. 35.

8. в. Славянин, Русе, №16, 14 септември 1885.
9. ДА-Русе, ф. 4К, оп. 1, а.е. 1, л. 112.
10. Пак там, л. 199-200.
11. Пак там, л. 28-29, 204, 210; Славянин, №45, 23 ноември, №52, 12 декември, №57, 24 декември 1885.
12. ДА-Русе, ф. 4К, оп. 1, а.е. 2, л. 30-31, 44, 53.
13. Държавен вестник, №69, 10 юли 1886.
14. в. Българин, Русе, №125, 9 август 1886.
15. Пак там; Славянин, №144, 21 август 1886.
16. Радев, С. Строителите на съвременна България. Т. 2. С., 1973, с. 192.
17. в. Свобода, №90, 8 септември 1887.
18. Държавен вестник, №130, 17 ноември 1887; ДА-Русе, ф. 4К, оп. 1, а.е. 104, л. 17.
19. ДА-Русе, ф. 4К, оп. 1, а.е. 3, л. 1.
20. Държавен вестник, №12, 16 февруари 1888; ДА-Русе, ф. 4К, оп. 1, а.е. 105, л. 2.
21. ДА-Русе, ф. 4К, оп. 1, а.е. 3, л. 257.
22. Свобода, №137, 26 март 1888.
23. Пак там, №284, 15 юли 1889. Всъщност "санрафаелският" паваж в Русе се явява резултат от една криминална афера, която днес бихме нарекли корупционна. В нея са замесени кметът Петър Винаров, окръжният управител Никола Обретенков, общинският съветник Яким Попов и посредникът Теохар Томадис, цинцарин от Македония, занимаващ се в Русе с търговия. Томадис пряко кореспондира с френския предприемач инж. А. Корнез. На 5 ноември 1889 г. Томадис пише на французина: "Пратете по-скоро подаръците за де се удовлетворят гладните стомаси на тия господиновци". В тефтерчето на Томадис на страницата с инициали "П. В." е записано по дати, че от 19 октомври 1889 до 17 декември 1890 г. на кмета Петър Винаров са дадени 5 091 лв., Никола Обретенков е взел повече от 17 хил. лв., а Яким Попов 21 848 лв. - Виж: Български новини, Русе, №26, 8 юли 1895. Фактически в случая русенските управници са преференцирали при търга френския предприемач, като заявяват, че искат санрафаелска твърдост на поветата, но не посочват каква е тя. На 6 юни 1889 г. на търга се явяват още конкуренти - двама русенски граждани, представител на белгийско дружество, директор на румънска строителна фирма. Въпреки, че те предлагат по-ниски цени, офертите им са отхвърлени, защото техният гранит не от Сан Рафаел. - Пак там, №22, 11 юни 1895.
24. ДА-Русе, ф. 4К - Историческа справка, с. 4.

25. ДА-Русе, ф. 4К, оп. 1, а.е. 5, л. 37, 85. Правилникът на хлебарите в Русе е приет на 21 август 1887 г. и утвърден от Русенския окръжен съд с определение №10 321 от 5 септември с. г. - Пак там, л. 36. Правилникът дава право за контролни функции над хлебарското съсловие на общинската управа, респективно на кмета. Именно това обстоятелство използва Петър Винаров, за да държи под строг контрол цената на хляба в града и да парира всички необосновани опити на хлебарите да се договарят и изкуствено да завишават продажната цена на хляба. Когато се повишат цените на брашната, той е склонен на компромис, но минимален.
26. Пенчева, Зл. Развитие на фабричната индустрия в Русе от Освобождението до 9. IX. 1944 г. - В: ИДА, 6, 1962, с. 223.
27. Славянин, №89, 13 октомври 1890.
28. Личният архив на Стефан Стамболов. Т. 1. Съставители: Куманов, М., П. Свирчев, Д. Илиева. С., 1994, с. 48.
29. ИМ-Русе, Инв. №215/XIV(B).
30. Пак там, л. 39; Велинова, Р. Възстановяване и изграждане на Русенската градска община (1878-1900 г.). ГМСБ. В. Търново, 1991, кн. 17, с. 181.
31. ДА-Русе, ф. 4К, оп. 1, а.е. 7, л. 132-136.
32. Пак там, а.е. 108, л. 31.
33. Личният архив на Стефан Стамболов, т. 1, с. 120.
34. Държавен вестник, №169, 9 август 1893.
35. в. Народна воля, Русе, №8, 30 април 1894.
36. На 6 юни 1895 г. Апелативният съд в Русе признава четирима подсъдими за виновни и ги осъжда: Петър Винаров на 3 г. затвор с ходатайство за помилване на 1 г. и 10 282 лв. глоба, Яким Попов на 3 г. и 42 796 лв. глоба, Никола Обретенов на 3 г. затвор с ходатайство за помилване на 6 месеца и 100 лв. глоба., Теохар Томадис като посредник на 3 г. затвор с ходатайство за намаление на 1 1/2 г. А четиримата обвиняеми трябвало солидарно да заплатят на общинското управление 35 хил. лв. - Български новини, №22, 11 юни 1895. На 15 март 1896 г. Върховният касационен съд потвърждава произнесените в Русе присъди и през септември с. г. Обретенов, заедно с Винаров и Попов са затворени в една килия на Русенския окръжен затвор. Винаров и Попов ходили в София при председателя на VIII Обикновено народно събрание - русенеца Теодор Теодоров, с когото били приятели, да го молят да ги спаси от затвора. Той им казал, че целта му била да осъди Обретенов, да го унижи и опозори пред русенци като човек от семейство с толкова заслуги пред Отечеството. След един месец двамата са помилвани, а глобите

им - опростени. Започва натиск върху Обретенов да моли милост. Той отказва, забранява това и на жена си и на приятелите. На шестия месец, когато остават 18 дни до излежаване на присъдата, прокурорът насила, със стражар, го изпъжда от затвора. - Виж: Обретенов, Н. Дневници и спомени (1877-1939). С., 1988, 330-332.

37. в. Български новини, №4, 14 януари 1895.

38. Лебикян, Х. Голямата фамилия Винарови, с. 8.

39. Радков, Ив. Масонството в Русе. Русе, 2003, 25-27. В Русенската масонска ложа членува и младият български княз Александър I Батенберг. През юни 1880 г., когато той присъства инкогнито на нейна сбирка, ложата е нападната от въоръжена банда. Иван Вездър обаче, с револверни изстрели успява да отбие нападението.

40. Офицерският корпус в България 1878-1944 г. т. 1. Съставител: Руменин, Р. С., 1996, с. 141; Третото българско царство. Историческа енциклопедия. С., 2003, с. 84; Българска възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 117.

41. Лебикян, Х. Русенски профили. Д-р Невяна Панайотова Станчева - Пашова.- В: в. Информационен пазар, Русе, №34, 2 септември 1999.

42. Лебикян, Х. Голямата фамилия Винарови, с. 8.

ФАМИЛИЯ СИЛАГИ С ТРАЙНО РУСЕНСКО ПРИСЪСТВИЕ

Името Силаги е свързано с освободителните борби на унгарския народ още от Средновековието. През XV в. Михайл Силаги е бил активен участник в борбата срещу турското нашествие. Той е пленен и убит от турците. Сестра му - Ержейбет Силаги е била съпруга на Янош Хуниади - унгарски национален герой, поставил си за цел изгонването на турците от родината си¹.

Георг Силаги е роден в гр. Байя, Средна Унгария, около 1832 г. Завършва гимназия в родния си град и фармация в Будапеща. Едва отдал се на своята професия, избухва Полското въстание, което наново раздвижва свободолюбивия унгарски народ. Възпитан в идеите на революцията от 1848-1849 г., Георг Силаги постъпва в унгарския доброволчески батальон и активно участва в борбата на поляците за национално освобождение през 1861-1862 г. След потушаването на въстанието, преследван от австрийските власти, той е принуден да напусне завинаги родината си. Заминава за САЩ и участва като кавалерийски офицер в Гражданската война (1863-1864 г.) на страната на Северните щати. По-късно отива в Италия, а след разтурването на унгарския революционен легион търси убежище в Цариград. Тук през 1865 г. е приет на служба като аптекар в турската армия.

Служи две години в Русе, където се оженва за Пауна Гургова. През 1867 г. е преместен в Шуменския гарнизон, но скоро напуска службата си и отваря частна аптека - първата в града, снабдена и уредена по европейски образец.

През своя дългогодишен престой в Шумен Георг Силаги се свързва трайно с шуменското гражданство и се приобщава към неговия начин на живот. Той привлича около себе си революционно настроената интелигенция, на чиито освободителни идеи напълно симпатизира. Разказва за революционните движения на унгарци и поляци, за борбата с робовладелците в Америка, за живота на културните и свободни народи. Близостта му потърсил и председателят на местния революционен комитет Панайот Волов, който учи при него фехтовка².

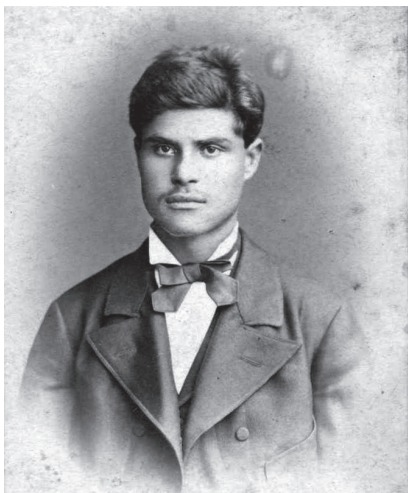
Културен, с музикални дарби и художествен усет, Георг Си-

Георг Силаги

Паулина Силаги

Атила Силаги

Михаил Силаги

Михаил Силаги (крайният вдясно) с приятели в своя "Ситроен" - 1914 г.

Михаил Силаги на фронта по време на Първата световна война

Отляво на дясно - седнали - Михаил Силаги, Ана Рибарова-Силаги, Гина Рибарова, Иван Рибаров, Недялка Хадживанова

Външен вид на аптека "Силаги" - след 1924 г. в настоящата сграда

Ана Силеги в аптеката

лаги оказва неоценима помощ на шуменската възрожденска общественост. През лятото на 1869 г. той се включва в инициативния комитет, създаден от учителите и гражданството за възобновяване на заглъхналата дейност на местното читалище “Архангел Михаил”³.

Най-голям принос има Георг Силаги в режисирането на театралните постановки. Заедно с Никола Патоев и Тодор Янев подготвя технически повечето от пиесите, играни на читалищната сцена. Всеки артист предварително минава пред неговия поглед. Той проверява и поправя дикцията, жестовете и движението на сцената. Спокоен, внимателен, Георг Силаги не губи търпение и се занимава с актьорите за постигане на най-доброто възможно изпълнение.

Георг Силаги е и сценограф. Той оформя декорите, сценичната уредба и украса на театралния салон за всяка пиеса. Неговата компетентна помощ подтиква читалищните дейци към всеотдайност за развитие на театралното дело в гр. Шумен. Силаги участва най-активно в поставянето на сцената на повечето пиеси, които шуменският читалищен театър играе по това време - “Многострадална Геновева”, “Възцаряването на Крум Страшни”, “Покръщението на Преславския двор”, “Невянка”, “Изгубена Станка”, “Иванко” и др.⁴

В постановката на пиесата “Невянка” от Никола Патоев дейно участие вземат Георг Силаги и Тодор Джабаров. Представлението се очаквало с голямо нетърпение от шуменското гражданство. За да се даде възможност на повече посетители да присъстват на първото представление (27 декември 1871 г.), читалищното настоятелство използва залата на горното взаимно училище, побираща повече от 200 души. В представлението участват 18 актьори. “Невянка” става любима пиеса на шуменци и е представяна много пъти не само до Освобождението, но и в началото на 80-те години на XIX в.

Унгарецът взема дейно участие и в режисирането на шуменска сцена на най-сполучливото драматично произведение на Добри Войников “Криворазбраната цивилизация”. Първото представление е на 21 ноември 1871 г. и има бляскав успех.

“Покръщението на Преславския двор” е втората Войникова

пиеса, играна в родния му град (9 януари 1872 г.). Режисьорите Тодор Джабаров и Георг Силаги сполучливо разпределят ролите и водят подготовката и репетициите с голямо постоянство. Добрата уредба на сцената, богатите костюми и увлекателната игра на актьорите предизвикват възхищението на публиката. Поради големия ѝ успех, след една седмица, пиесата отново е представена.

Войниковата пиеса “Възцаряването на Крум Страшни” е поставена в края на 1873 г. по настояване на Шуменския революционен комитет. Над нея работят трима режисьори - Георг Силаги, Тодор Ченчелиев и Харалан Ангелов. Подготовката на актьорите и репетициите се извършват през месец декември с. г. при необикновено оживление на съпричастната публика, състояща се в по-голямата си част от членове на революционния комитет. А Панайот Волон, който изпълнява ролята на “страшния цар Крум”, спечелва сърцата на шуменската младеж⁵.

Не е известно кога Георг Силаги се преселва в Русе. Според някои сведения, това става след Освобождението⁶. Но официозът на Дунавския вилает в. “Дунав” на 3 декември 1875 г. съобщава, че в русенската махала “Варош” се намира спициерия (аптека) на унгарската корона, управлявана от Георг Силаги. В нея на клиентите се предлагат много вносни лекарства⁷. Георг Силаги и Тома Кърджиев са 18-та масонска степен в създадената от Иван Ведър първа масонска ложа в страната “Балканска звезда” на 15 февруари 1880 г. в Русе⁸. Установявайки се за постоянно в големия крайдунавски град, на 19 февруари 1884 г. Георг Силаги закупува 6, 5 дюлюма (1 дюлюм е равен на около 920 кв. м) лозе в русенското землище⁹. Той и съпругата му Пауна (Паулина) Гюргюва имат трима сина - Атила, Борис, Михаил, и две дъщери - Ружа и Еленка¹⁰.

Михаил Силаги е роден в Русе на 8 ноември 1878 г. Учи във Виена и получава диплома на магистър-фармацевт. Завръща се в Русе и заедно с баща си откриват първата модерно обзаведена аптека “Корона” в града. В Търговския регистър на Русенския окръжен съд е отбелязано, че с постановление №141 от 15 януари 1901 г. се вписва фирмата “Михаил Георгов Силаги”. Посочва се още, че местонахождението на главната кантора и на клоновете на главното заведение на фирмата са в гр. Русе. Притежател на фирмата е “Михал Георгов Силаги аптекар в г. Русе”¹¹.

Публикацията за регистрацията на фирмата в “Държавен вестник” доуточнява, че тя е вписана в едноличния търговски регистър на Русенския окръжен съд под №610/1 и няма клонове в страната. Предметът на дейността на предприятието е ясно указан - “търговия на аптекарство”¹².

Всъщност с фиктивен акт за покупко-продажба Георг Силаги прехвърля аптеката на сина си Михаил, за да му даде свобода на действие. Срещу това, Михаил трябва да поеме грижата за издръжката на старите си родители, както и да обезпечи с парични суми двамата си братя и двете си сестри¹³.

Аптеката се намирала в партера на Българска кредитна банка “Гирдап” (по-късно Концертно бюро). Имала специална рецептурна стая за приготвяне на място на всички лекарства. Като съвременна аптека навремето в нея стажуват всички русенски аптекари - Манев, Глушков, Менахемов, Досев и др.

През 1914 г. в София се основава Българско аптекарско кооперативно дружество. Георг и Михаил Силаги участват в управителното му тяло и имат максимално възможните 200 дяла. Тогаво през Русе минавал канал за внос на лекарства, тинктури, суровини от Австро-Унгария по река Дунав. Михаил отговарял за вноса и изпращането им в складовете в София, откъдето се разпределяли за цяла България¹⁴.

На 3 юни 1921 г. почива съпругата на Георг Силаги - Паулина¹⁵. Георг Силаги затваря завинаги очи на 92-годишна възраст в дома си в Русе на ул. “Военен клуб” (днес ул. “Одрин”) на 10 януари 1923 г., оставяйки на децата си наследство от 5 250 лв.¹⁶

Михаил Силаги има награди за участието си в Балканската, Междусъюзническата и Първата световна война. Занимавал се и с фотография. Всички фотоплаки, направени от него за участието на Пети пехотен дунавски полк по фронтовете на войните, са предоставени на Регионалния исторически музей в Русе.

След пожара и фалита на дружество “Гирдап” през 1924 г., на което е бил акционер, Михаил Силаги купува едно петно от Турското мюфтийско настоятелство и строи къща и аптека на улица “Александровска”, срещу банка “Гирдап”. Бил е собственик на първата лека кола в града марка “Ситроен”. Умира през 1951 г., след национализацията на неговата аптека “Силаги”, която става

първата държавна аптека в Русе. Михаил Силаги няма деца. Той осиновява племеника си (син на адвокатата Иван Хаджииванов), останал сирак. Силаги го лекува от туберкулоза и го спасява от смърт.

Михаил Силаги е дал много за Русе като професионалист и учител на млади аптекари. Още има живи негови стажанти.

Борис Силаги е бил зъболекар в Русе. Известен е със своите благотворителни жестове към бедните¹⁷.

Членовете на известната циркова трупа “Силаги” са наследници на Атила Силаги, другия син на Георг.

След национализацията на мястото на аптека “Силаги” се помещаваше магазин за оптика. Сега къщата е предоставена на наследниците и там се намира фирма, носеща името “Силаги”¹⁸.

Внукът на Иван Хаджииванов през есента на 2003 г. дарява на Историческия музей в Русе повече от 200 предмети, останали от аптека “Силаги”. На 12 февруари 2004 г. в къщата-музей “Захари Стоянов” официално се открива изложбата “Аптека “Силаги” и Русе”. В нея са изложени като експонати множество лични вещи на семейство Силаги - апарат за копиране на снимки, хладилник и филтър за пречистване на вода, книги и каталози от библиотеката на фамилията, както и куфар за бойна готовност с бинтове и марли. Но основната идея на изложбата е да покаже как е изглеждала най-представителната русенска аптека от втората половина на XIX до първите десетилетия на XX в. Най-младият представител на семейството Иван, син на дарителя Иван Хаджииванов, се убеждава нагледно в значимата роля, която има неговата фамилна традиция в историята на Русе¹⁹.

Бележки

1. Унгар, М., Саболу, О. *История на Унгария*. С., 1968, 64, 384.
2. Джумалиев, Г. *Георг Силаги - културен и театрален деец в гр. Шумен през Възраждането*. - В: в. *Коларовградска борба, Коларовград*, №62, 15 август 1956. *Според родовото предание, Елизабет Силаги била кралица на Унгария, т. е. родът на Георг Силаги бил благороднически*. - Вж. *Тавит, Х. Михаил Силаги - доайенът на русенските аптекари*. - В: *сп. Пристан, Русе, ноември 2003, №11, с. 7. Инте-*

ресен факт е, че на 10 ноември 1444 г. в битката срещу турците при Варна в съюзената християнска коалиция също се среща фамилията Силаги. Войската на полския крал Владислав III Ягело заема центъра на бойния ред. Ян Хуниади дясното, а Кара Михаил - лявото крило (в североизточния край на езерното крайбрежие до мястото, където днес се отклонява пътят от Варненското шосе за с. Голяма Франга - дн. с. Каменар). В състава му влезли 5 унгарски знамена (отряди, полкове, бандери), образувани от наемници от Унгария и Трансилвания от Ян Хуниади и участващите в похода унгарски барони. За командващ на лявото крило Хуниади поставил шурей си Михаил Силаги (известен още като Кара Михаил). Но първият удар на турците се стоварил именно върху лявото крило на кръстоносната армия и мнозина от бойците и водачите на отделните отряди намерили смъртта си в близките блати. - Вж. Попов, С. Битката край Варна през 1444 г. - В: ВИС, 1995, №6, 15, 18.

3. Джумалиев, Г. Старото читалище "Архангел Михаил" (гр. Шумен) - средище на театрална дейност през епохата на Възраждането (1856-1878 г.). - В: Юб. Сб. Сто години Народно читалище "Добри Войников" Коларовград 1856-1956". С., 1958, с. 152; Станчев, Ст. Читалище "Добри Войников" в своята стогодишна история. - В: Юб. сб. Сто години Народно читалище "Добри Войников"... , с. 19.
4. Джумалиев, Г. Цит. съч., с. 152.
5. Пак там, с. 158, 160, 162, 164.
6. Джумалиев, Г. Георг Силаги - културен и театрален деец....
7. Бакърджиева, Т., Ст. Йорданов. Русе. Пространство и история (края на XIV в. - 70-те години на XIX в.) Градоустройство, инфраструктура, обекти. Русе, 2001, с. 185. Вероятно добавката към фирмата на аптеката - "на унгарската корона", е направена предвид благородническото, кралското потекло на притежателя ѝ Георг Силаги.
8. Радков, Ив. Масонството в Русе. Русе, 2003, 25-26.
9. ИМ-Русе, Инв. №3892.
10. Тавит, Х. Цит. съч., с. 7.
11. ДА-Русе, ф. 117, оп. 3, а.е. 4, л. 63-64.
12. Държавен вестник, №27, 3 февруари 1901.
13. ИМ-Русе, Инв. №3891.
14. Тавит, Х. Цит. съч., с. 7-8.
15. ИМ-Русе, Инв. №3897.
16. Пак там, Инв. №3898.
17. В. Русенска поща, Русе, №3058, 14 март 1931.
18. Тавит, Х. Цит. съч., с. 8.
19. В. Утро, Русе, №37, 13 февруари 2004.

СЕМЕЙСТВО ХАДЖИИВАНОВИ

Едно от децата на Вълчан войвода и съпругата му Епраксина - Иван Вълчанов Иванов става едър търговец в гр. Тулча. Той и жена му Велика умират там - тя през 1883 г., а Иван в 1913 г. Те имат пет деца - Мария, омъжена за Марин Тихчев, адвокат от Силистра, Анна - омъжена за Ненчо Тонев от Жеравна, Юрдан - женен за Елена Градинарова, Христо - женен за Гина и Петър - женен за Тонка (Тодорица) Винарова. Петър участва в Сръбско-българската война (1885 г.).

Семейство Петър Иванов Хаджииванов и Тонка се преселват в Русе, но живеят в двата града. Те също умират в Тулча - Тонка на 20 февруари 1927 г., а Петър - на 20 март 1928 г. Двамата са отгледали две дъщери и двама сина. Райна и София остават да живеят в Тулча, където семейството има много имоти - къщи, дюкяни, лозе. Те не създават свои семейства и нямат наследници. По Крайовската спогодба от 1940 г. за размяна на имоти на граждани в Северна и Южна Добруджа, сестрите придобиват две къщи и лозе в Силистра, но в Тулча остават и други неразменени имоти. Райна и София умират в Силистра в началото на 70-те години на XX в.

Най-малкото дете на Петър и Тонка Хаджииванови е Борис. След като завършва средното си образование в Русе той записва да следва медицина в София. Русенският окръжен инженер му издава удостоверение, че съгласно Закона за пътищата той се освобождава от "лична пътна тежба за 1921 г. като студент"¹. В русенския печат е отразен интересен инцидент с Борис Хаджииванов през време на неговото следване в София. На 3 април 1923 г. вечерта, след като се прибирал с един приятел в квартирата си в Юч Бунар, по ул. "Бр. Миладинови" Борис бил нападат от трима крадци с револвер и кама. Те успели да му вземат 2 400 лв. от джоба, които изтеглил през деня от пощата. Парите били изпратени от семейството му в Русе². След като завършва, Борис Хаджииванов работи в Русе. Тук се оженва за Хераклица Манолова Теохарова (20 декември 1901 - 2 юли 1980 г.) - шапкарска работничка от беден произход. Като комунистка, тя не е била в добри отношения

Иван Рибаров

Гина Рибарова

Ген. Никола Рибаров

Недялка Рибарова

със семейството на съпруга си. Борис помага на брат си Иван в борбата на ВДРО за освобождаване на Южна Добруджа. Тъй като за тази си дейност Иван е имал издадена смъртна присъда в Румъния, Борис отново е сполетян от нещастна случайност, този път фатална. Той е убит в Гюргево погрешка вместо брат си при опит да бъде арестуван от румънските власти през 20-те години на ХХ в. Иван многократно подпомага финансово жена му Хераклица и единственото ѝ дете Петър (Пепи). През 1942 г. детето загива при битова злополука. След 9 септември 1944 г. Хераклица става народен обвинител в Силистра. Оженва се за Петър Аржентински, активен борец против фашизма и капитализма, от когото няма деца.

По-големият син Иван Петров Хаджииванов е роден на 12 юни 1883 г. в Русе. В 1906 г. той завършва пълния курс на Държавното практическо земеделско училище в Образцов чифлик край Русе, а след това Школата за запасни офицери. Записва се студент в Юридическия факултет на Софийския университет. На 17 септември 1912 г. се обявява мобилизация на българската армия - започва Балканската война, посрещната с всеобщ ентузиазъм от народа. Поривът, обхванал всички слоеве на населението се дължи на справедливата кауза - освобождаване на поробените сънародници. Подпоручик Иван Хаджииванов прекъсва учението си и е назначен за командир на взвод в 15-та рота от 4-та дружина на славния Пети пехотен дунавски полк. Участва в атаката на Одрин. След това - в Междусъюзническата война, в която е раняван, достига до командир на рота. Младежът тежко преживява Първата национална катастрофа. Загубена е Южна Добруджа с градовете Добрич, Балчик, Силистра, Каварна. Потоци от бежанци се насочват към Русе, един от най-близките големи градове в майката-родина. Общината им дава възможност да си построят къщи в т. нар. Добруджански квартал.

През 1914 г. Иван Хаджииванов се дипломира като юрист и се установява на адвокатска практика в Русе. На следващата година, с включването на България в Първата световна война, пак е мобилизиран като ротен командир, а след това става дружинен командир. За участието си в трите войни е награден с три ордена - кръст за заслуга, кръст за храброст и орден за раняване I степен³.

Иван Хаджииванов се жени за Недялка Рибарова на 27 май 1928 г. Нейният баща Иван Рибаров е едно от осемте деца на Илия Стоянов и Киракица. Иван Рибаров е известен русенски търговец-ангросист. През войната снаряд му откъсва единия крак и той до края на живота си ходи с протеза. Рибаров доставя в България речна риба от Русия - предимно съомга, есетра, моруна, чига, черен и червен хайвер. Живее на ул. "Църковна независимост". Къщата е имала лам (подземие), където се съхранявала за по-голяма дълготрайност осолената риба. Умира на 15 юли 1933 г. на 73 годишна възраст⁴.

Чичото на Недялка - Никола Рибаров (1859-1927 г.) е генерал-лейтенант. Роден е в Русе. Завършва военното училище в София. По време на Сръбско-българската война участва в организирането на прехвърлянето на българските войски към Сливница и се отличава в боевете при Пирот. През Балканската война 1912-1913 г. е командир на 3-та пехотна Балканска дивизия и участва в сраженията при Акбунар и Чаталджа. По време на Първата световна война командва дивизия на Македонския фронт, която води боеве при Страцин, Призрен и Лесковац. След края на войната се демобилизира. Никола Рибаров е женен за Маргьола Касабова и има двама сина Диаманд - инженер, Илия - лекар в Париж и дъщеря Мара⁵.

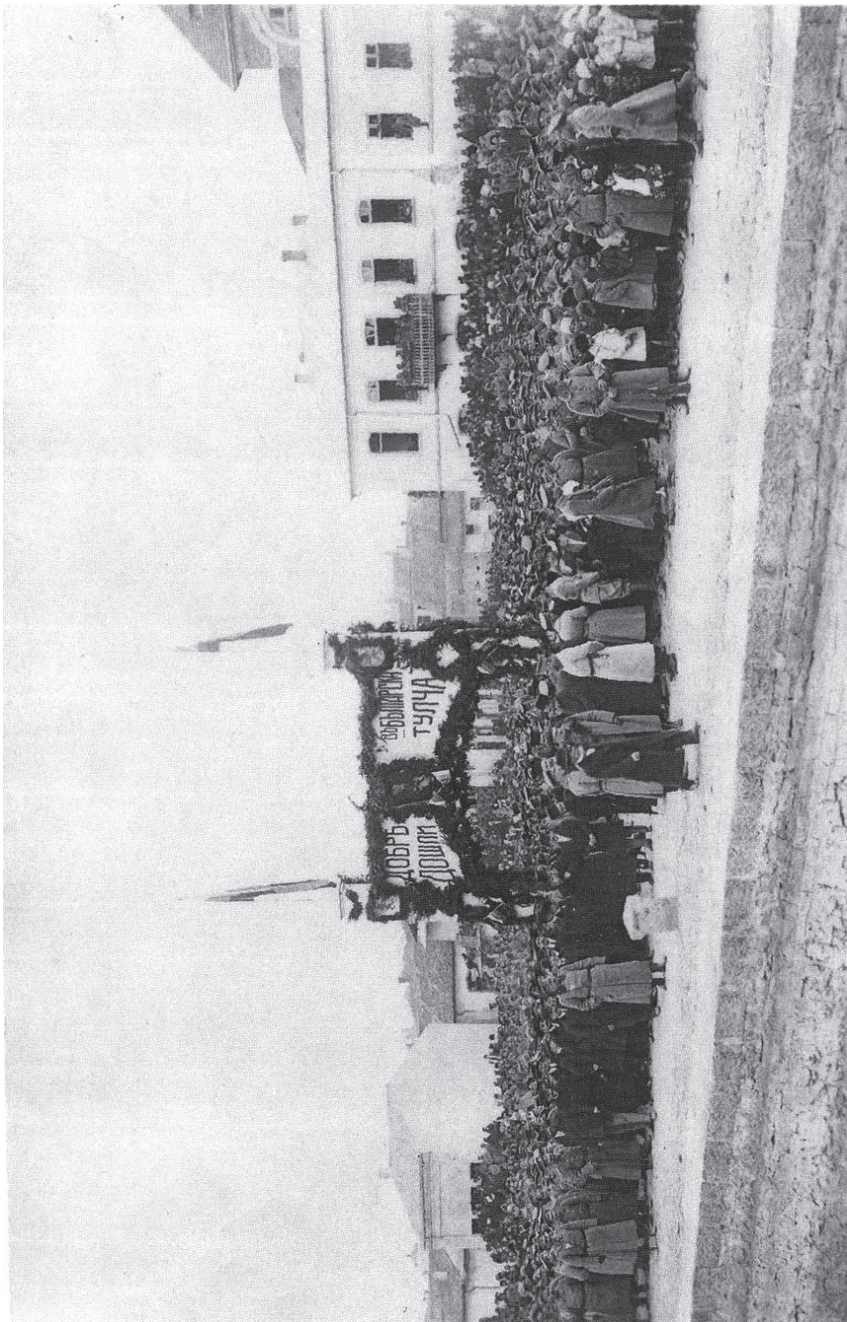
Съпругата на Иван Рибаров Гина е дъщеря на Иван Аврамов от с. Беброво и Сия, които са имали пет деца. По време на Освобождението Гина е била на 9 г. и доживява до 96 годишна възраст. Разказвала е спомени за турците на своя правнук Иван. Двете им дъщери Анна (родена 1890 г.) и Недялка (родена 1891 г.) Рибарови са завършили колеж. Недялка е владеела немски език, а сестра ѝ - английски. И двете са били домакини. След 9 септември 1944 г., когато съпругът ѝ изчезва безследно, Недялка Хаджииванова е изпратена на лагер в с. Алфатар, Силистренско, откъдето е освободена на 16 април 1945 г.⁶ През това време за детето ѝ Иван са се грижили майка ѝ Гина и сестра ѝ Анна Силаги. Вече на 70 годишна възраст, Недялка, тъй като няма пенсия, е принудена в продължение на няколко години да гледа децата на служителите на българското посолство в Букурещ. Двете със сестра си доживяват до дълбоки старини и почиват през 70-те години на миналия век.

Salutări din Tulcea

Str. Regina Elisabeta

град Тулча - началото на XX век

Посрещане на българската армия в Тулча - 22 декември 1916 г.

*Петър Хадживанов със съпругата си Тонка
и децата Иван, Райна и София*

Полковник Дрангов със съпругата си (фотография подарена на сем. Хадживанови)

За малите дѣти и скрепки кажи -
семтнейвото К. Иванов, иа доразвине да емо -
иети семтйката си Карина.

Кашан дурт на 1/2 Вртова,

Доброушан Вртова

г. 1917 г.

Гр. Мурса.

Надпис на гърба на подарената фотография от полк. Драгев на сем. Хаджилванови

Иван и Борис Хаджииванови като студенти

*Подпоручик Иван Хаджииванов
по време на Балканската война*

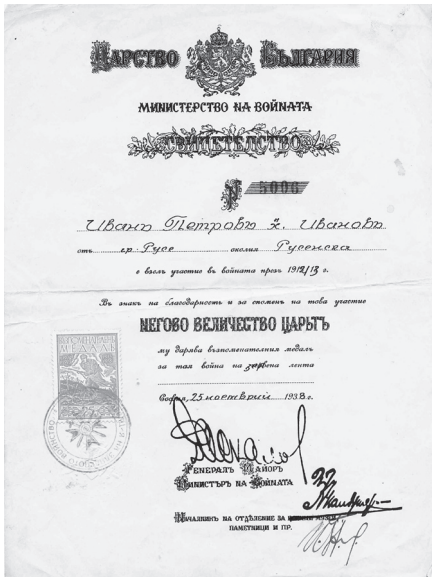
*Иван Хаджииванов с брат си и
сестрите си*

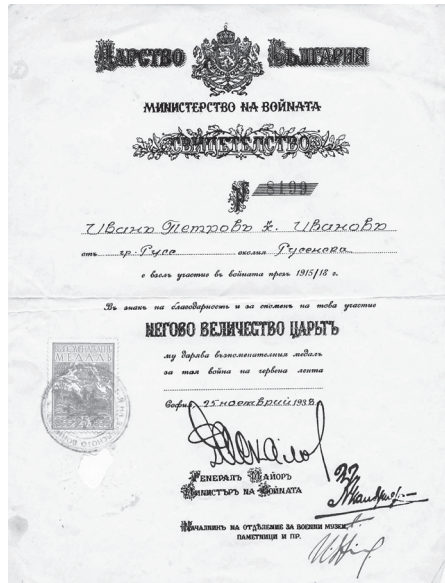
Иван Хадживанов (в средата) командир на рота по време на Първата световна война

Капитан Иван Хадживанов като дружинен командир по време на Първата световна война

Свидетелство за награждаване на Иван Хаджииванов за участието му в Балканската война

Свидетелство за награждаване на Иван Хаджииванов за участието му в Първата световна война

Ордени и медали на Иван Хаджииванов от войните за национално обединение

Техният брат Илия Рибаров е учил електроинженерство в Германия преди Втората световна война. Той се оженил за Стефанка Жекова, от която има две дъщери - Антоанета и Сийка. (Сийка е името и на третата му сестра, която умира твърде млада) и син Иван, който също умира рано. Антоанета, бивша медицинска сестра в Русенския университет е омъжена за проф. Ганчо Гужгулов, който е бил титуляр на катедра "Хидравлика" в университета. Те имат две деца - Илияна и Върбан. Сийка, преименувана на Възкресия, бивша лаборантка, има две момичета, а сега е пенсионерка.

Бележки

1. *Личен архив на Хаджииванови. Удостоверение на Русенския окръжен инженер №913 от 20 февруари 1922 г.*
2. *в. Пробуда, Русе, №55, 5 април 1923.*
3. *Лебикян, Х. Иван Хаджииванов - потомственият добруджанец. - В: Пристан, №8, август 2003, 5-6.*
4. *в. Русенска поща, Русе, №3894, 16 юли 1933.*
5. *Офицерският корпус в България 1878-1944. Т. 5. Съставител: Руменин, Р. С., 1996, с. 165; Третото българско царство..., с. 316.*
6. *Личен архив на Хаджииванови. Служебна бележка от Околийското милиционерско управление - Държавна сигурност - Силистра от 16 април 1945 г.*

ИВАН ХАДЖИИВАНОВ - ОБЩЕСТВЕНОПОЛИТИЧЕСКА ДЕЙНОСТ

Началото на активната общественopolитическа дейност на Иван Хаджииванов може да се отнесе към първите дни на месец март 1920 г., когато той като подгласник влиза в състава на Русенския градски общински съвет. За пръв път негово присъствие е отбелязано в заседание на съвета от 2 март с.г.¹ Включването на Хаджииванов в обществения живот на града обаче става при доста комплицирани обстоятелства. В 24-членния общински съвет решаваща дума има комунистическата група, която наброява тринадесет представители срещу единадесет на останалите партии.

Комунистите се опитват да прокарат в русенската община своята Временна общинска програма от есента на 1919 г., свързана с радикално засилване социалните функции на общинската институция за сметка на увеличаване данъчните тежести на заможното гражданство². Като нов и все още неопитен член на общинския съвет Ив. Хаджииванов рядко участва в разгорещените дискусии между оформилите се две групировки в него - на комунистическото мнозинство и на опозицията в лицето на останалите партийни представители. Въпреки че Хаджииванов е партийно обвързан с Народнолибералната партия, по-късно трансформирана в Националлиберална, близка по своите идейни виждания до тези на коалиционното обединение на Буржоазния блок (Народната, Прогресивнолибералната, Демократическата и Радикалдемократическата партия), той се стреми да си изработи собствена позиция по разискваните проблеми.

И наистина в различни ситуации Ив. Хаджииванов реагира според своето вътрешно убеждение, а не воден от някаква предварително предпоставена групова партийна позиция. Затова му помага и обстоятелството, че неговата партия не е коалирана с други партии и като единствен неин представител има по-голяма свобода на действие в общинския съвет. В заседанието на съвета от 30 март 1920 г. той заявява, че е против увеличаване наема на общинските бараки, ползвани от дребни търговци и в това отношение застава зад позицията на лидера на Блока Ат. Ц. Буров. Но

неговата лична мотивация е ясно социално ангажирана - да не "се поскъпят продуктите" от първа необходимост за гражданството³. Рационално е и неговото предложение, направено в следващото заседание - общината да не събира такса водно право от онези граждани, чиито жилища не са свързани с водопроводната мрежа⁴.

В началото на април с.г. след доста разгорещени дебати комунистическото мнозинство решава градският театър да се преобразува в общински, като артистите получават статут и социални придобивки на общински служители. Блоковите представители са против, но Ив. Хаджииванов демонстрира собствена позиция по проблема. Той изтъква, че в Русе развива дейност и оперна дружба и настоява тя също "да се конституира като общинска". Кметът Р. Блъсков обаче, мотивирайки се, че оперната дружба е все още в процес на организиране и че общинските средства са доста ограничени, отклонява иначе доброто предложение на Хаджииванов⁵.

През първия си мандат в местния русенски парламент Ив. Хаджииванов рядко се изявява като оратор. Редовно присъства в заседанията на общинския съвет, но предпочита да изслушва внимателно представителите на другите политически сили и да преценява от своя гледна точка силните и слабите страни на техните виждания за управлението на общината. Стреми се да трупа опит в политиката, без да се увлича в защита на крайни позиции. Едновременно с това, като утвърдил се вече успешен млад адвокат, при него идват да стажуват новозавършили Университета юристи⁶.

Под натиска на земеделското правителство и опозиционните партии комунистическият общински съвет в Русе е разтурен през лятото на 1921 г. В следващите две години общинската управа в града не успява да се стабилизира. Междупартийните боричкания предизвикват на няколко пъти нови общински избори, но нито една партия не получава мнозинство в съвета. Коалицията на земеделците с блоковите партии срещу комунистите се оказва изкуствена и нетрайна⁷.

Деветоюнският преврат от 1923 г. е събитие, което кара Ив. Хаджииванов да заяви категорично политическата си позиция. Той застава на страната на деветоюнците и се ангажира в подкре-

па на установеното сговористко правителство след преврата⁸.

Но както ще стане ясно по-нататък, Хаджииванов още преди 9 юни се посвещава на патриотичната идея, включвайки се активно в Добруджанското освободително движение. Партийните борби не са му чужди, но неговото лично политическо кредо се свързва преди всичко с освободителното дело на Добруджа. Публичното напускане на Националлибералната партия на 10 ноември 1923 г. и преминаването му към Демократическия сговор⁹, поел управлението на страната в свои ръце, сигурно е свързано с патриотичната идея, на която Ив. Хаджииванов остава верен до края на живота си. Той е противник на падналото от власт земеделско правителство не толкова по идейни съображения, продиктувани от партийната му принадлежност, колкото от външнополитическия курс на земеделците, ориентиран към съобразяване с Версайската система, наложена от силите-победителки в Първата световна война.

Иван Хаджииванов е дългогодишен председател и член на настоятелството на русенското добруджанско дружество. След създаването на нелегалната Вътрешна добруджанска революционна организация (ВДРО) през лятото на с. г., той се изиявява като един от най-ярките представители на десницата в нейното ръководство. До началото на 30-те години обаче Хаджииванов не се отказва и от активно участие в политическия живот на града. Присъединявайки се към местната структура на Демократическия сговор, той вече има натрупан актив пред новите си съпартийци. Като член на Военния съюз участва в свалянето на земеделската власт в Русе, а в качеството си на таен агент след 10 юли¹⁰ оказва съдействие на местната сговористка управа да се предпази от евентуални контрадействия на свалените от власт.

Заслугите на Ив. Хаджииванов за утвърждаването на Демократическия сговор на власт са оценени по достойнство и той е включен в предизборната му общинска листа в навечерието на местните избори в Русе, насрочени за 9 ноември 1924 г. В тези избори Сговорът печели 13 мандата в 24 членния общински съвет и установява пълен контрол над градската община¹¹. Още на първите заседания на новия сговористки общински съвет квалификацията на Ив. Хаджииванов като юрист се оказва много полез-

Първата адвокатска кантора на Иван Хаджииванов 1914 г.

Иван Хаджииванов като адвокат

Диплома на Иван Хаджииванов за завършено юридическо образование

Смейството на Иван Хадживанов с автомобила на лов

Тонка Винарова в средата с децата отляво надясно Райна, Иван, Борис и снахата Хераклица

Шофьорска книжка на Иван Хаджииванов

Иван Хаджииванов начело на ловното дружество в Русе на общоградско тържество - 1938 г.

на. Той получава доверието на съвета и е избран в комисията по проверка на избирателния списък и съставянето на допълнителен за 1925 г.¹²

Хаджииванов е в добри отношения с кмета Христо Стоянов, който заема този пост още непосредствено след 9 юни 1923 г. и го подкрепя във всички негови инициативи. Но и през този общински мандат той не променя личната си социална позиция към общинските ангажименти за облекчаване живота на гражданите. В заседанието на съвета от 3 декември 1924 г. той пръв от присъстващите се застъпва, да не се отнема жилищния парцел на Петрана Цанкова - бедна вдовица на опълченец. А в следващото заседание мотивирано одобрява пред останалите членове на съвета направените извънредни разходи от Постоянното присъствие (кмета и помощниците му) за водоснабдяване и канализация на крайните градски махали - "Бахарова" и "Сапунова" и Добруджанския квартал. Пак той настоява пред съвета, да се приеме предложението на Театралния комитет за 50 процентно намаление на билетите в общинския театър за учители и офицери¹³.

Иван Хаджииванов не е многословен в общинския съвет и не се стреми да се изтъква. Но в случаите, когато е необходима правна обосновка на дадено решение, той винаги е в услуга. Рядко се намесва в споровете и почти никога не нарушава добрия тон в дискусиите. Убеден обаче в правотата на позицията си, склонен е да я отстоява до край. В началото на 1925 г. се извършва разпродажба на парче на обзавеждането от операционната зала на закрития градски санаториум "Надежда". Хаджииванов приема присърце желанието на общинската болница да се снабди с тези модерни за времето си хирургически инструменти. След дълги спорове и изтъкването на много аргументи, той все пак успява да склони съвета, те да бъдат закупени като комплект с общински средства¹⁴.

От друга страна Хаджииванов е последователен противник на всички спекуланти, които непрекъснато се появяват на общинските търгове. Категоричен е, че общинските тръжни комисии в това отношение трябва да са много внимателни и да отстраняват веднага нелоялните кандидати за стопанисване на общинските имоти. Особено остро реагира срещу ония наематели-спекуланти

на общинските търговски обекти, които ги преотстъпват на други лица срещу завишен наем и съответно предизвикват поскъпване на стоките за широко потребление¹⁵.

В заседанието на съвета от 5 март 1925 г. Ив. Хаджииванов прави голямо изказване по повод обсъждането строителната политика на общината. Той се противопоставя на виждането на Постоянното присъствие, да се задължават гражданите по главната улица “Александровска” да строят сгради най-малко на два етажа. Според него такава изискване от страна на общинските власти няма да е целесъобразно, не само защото ще ограничи свободата на русенци сами да си избират какви жилища са им необходими, но ще бъде по-естетично да се строят едноетажни фамилни къщи с малка градинка отпред по европейски образец. Мнението на Хаджииванов се възприема от останалите съветници и се решава домостроителните кооперации, на които са дадени общински парцели да ги застрояват съобразно нуждите на новодомците¹⁶. Ив. Хаджииванов е убеден, че държавата и общината по принцип са лоши стопани и затова в едно от следващите заседания на съвета предлага общинските обекти, изградени от гражданите по Закона за трудовата повиност и доставката на материалите за тях, да се отдават на предприемачи за по-голяма ефективност. Отново мнението на Хаджииванов се възприема от останалите общинари, като на предприемачите на трудовашките обекти се отстъпва 30 процента от печалбата¹⁷.

Иван Хаджииванов бързо вниква в механизма на общинското управление и отчита градивната роля, която може да играе в него всеки един съветник, който има стремеж да бъде полезен на своите съграждани. От тази позиция, той препоръчва на Постоянното присъствие да не се откриват нови улици, докато не се урегулират и благоустроят останалите. Във връзка с усиленото водоснабдяване на централните части на града Хаджииванов констатира, че Русе е “заприличал на развалини” и е крайно време Техническото отделение при общината така да планира работата си, че центърът на града да не се превръща в “разхвърляна строителна площадка”. В някои случаи обаче, той остава не до край разбран от другите общински съветници. Така неговото предложение да се освободи от всякакви общински такси окръжното сиропиталище

“Царица Елеонора”, не се приема. Намаляват се само плащанията му за електрическо осветление с 50 процента и с 10 лв. за кубик вода¹⁸.

Въпреки че основните функции на общинската институция са свързани изключително с проблемите на местното самоуправление, в нея рефлектира също и политическото злободневие на обществото. А през пролетта на 1925 г. политическото напрежение в страната нараства неимоверно много. В заседанието на съвета от 29 април общинският съветник П. Тодоров от името на групата на Демократическия сговор излиза с проект за протестна декларация срещу нападението на цар Борис III в Арабаконак на 14 април и срещу кървавия атентат в столичната църква “Св. Неделя” на 16 април. Ив. Хаджииванов подкрепя проекта за протест, не толкова от партийна солидарност, колкото поради обстоятелството, че сред загиналите има много заслужили за отечествената кауза хора. От друга страна обаче, Ив. хаджииванов не забравя, че д-р Никола Ковачев, брат на комунистическия функционер Александър Ковачев, е лекувал добруджански четници. Затова той предупреждава Никола брат му да не отива на 24 април да са разписва в полицията. На същата дата шпицкоманда извършва масов разстрел на водещите се на отчет в полицията комунисти и земеделци в близост до Обществената безопасност, при който загиват Н. Киров и Ал Атанасов.¹⁹

Изглежда впечатлен от априлските събития и от преходността в живота, той прави в края на месеца предложение да се поставят портретите на всички русенски кметове в заседателната зала на съвета. “Ако някои от тях (от бившите кметове - б. а.) нямат средства за уголемяване на портретите, то това да се извърши от средствата на общината”, допълва предложението си Хаджииванов. Тази негова инициатива се приема с адмирации от целия съвет²⁰.

По същото време завършва работата си комисията по проверка на избирателния списък, в която най-дейно участие взема Ив. Хаджииванов. Извършени са необходимите корекции и допълнения. Към пролетта на 1925 г. в Русе се наброяват 8 900 избиратели, като в това число се включват само мъжете, навършващи към 1 юни 21 години и преселилите се в града до 1 март 1925 г.²¹

Сам добруджанец, Ив. Хаджииванов се отнася със съчувствие към добруджанските бежанци и се опитва да облекчи, доколкото е във възможностите му тяхното положение. Нееднократно той се застъпва в общинския съвет за оземляването им по Закона за трудовата земеделска собственост. В това отношение Хаджииванов пледира да се извършва справедливо разпределение на общински парцели между бежанците, като предварително се проучат нуждите индивидуално, на всяко едно бежанско семейство²².

В заседанието на съвета от 22 януари 1926 г. Ив. Хаджииванов се изказва за отдаването на общински места за построяване на бараки за продажба на тютюн от инвалиди, като начин за подпомагане на тяхното препитание. Възниква обаче въпрос, как да се определи, кои инвалиди да получат тези търговски обекти. За целта се създава комисия, член на която е и Хаджииванов. Тя влиза в контакт с градското дружество “Инвалид” и съвместно с него определя, на кого да се предоставят тези места²³.

Общественорепубликанската дейност на Ив. Хаджииванов не се ограничава само в рамките на общинския съвет. На 1 февруари 1926 г. той е сред почетните гости, присъстващи на освещаването на клуба на “Родна защита” и произнася приветствено слово от името на градската добруджанска организация²⁴. През есента на с.г. той се включва в предизборната кампания за окръжни съвети в агитационната група на Демократическия сговор²⁵.

През следващата 1927 г. в местната организация на Сговора настъпва разкол. Кметът Хр. Стоянов, провалил се с инициативата да осъществи водоснабдяването на града от остров Матей, се оттегля от поста си и се кандидатира за народен представител. На 2 май за кмет е избран общинският съветник Панайот Константинов, също сговорист и едър индустриалец, притежател на две предприятия за растителни масла и химически изделия. Бившите членове на Народнопрогресивната партия (обединисти), водени от Ат. Ц. Буров, В. Кръстев, Ив. Шаранков и др. се отцепват, недоволни от Хр. Стоянов, който се изказвал на публични места “срещу капитала” и според тях “станал комунист”²⁶. “Обединистите” си избират свое партийно бюро, но Централното бюро на Демократическия сговор не го утвърждава. Да помиряват русенските

сговористи от столицата пристигат министър Сл. Василев и народните представители П. Стайнов и Н. Кемилев. Провежда се нов избор за местно партийно бюро и отново в него надделява представителството на “обединистите”. Вътрешнопартийният конфликт сред русенските сговористи външно е туширан, но противоречията между тях продължават да тлеят²⁷.

Иван Хаджииванов, въпреки че е активен член на Сговора в Русе, не се намесва пряко в конфликта на своите съпартийци. Той обаче не може да не забелязва, че единството на бившите привърженици на различните партии в сговористкото обединение е сериозно разклатено. Осъзнава, че разделението между тях се дължи не само на привързаността им към някогашните партии, а главно на липсата на ясна обединяваща идейна перспектива пред Сговора. В същото време и личните амбиции за изборни постове се очертават като ябълка на раздора сред ангажираните русенци с управляващата политическа сила. Естествено това трупа разочарования у Хаджииванов, което по-късно го кара постепенно да се оттегли от Сговора и да ограничи участието си в политиката.

През 1928 г. настъпват съществени промени в личния му живот. На 20 март в Тулча умира на 63 годишна възраст баща му Петър Хаджииванов²⁸. След малко повече от два месеца, на 27 май Ив. Хаджииванов сключва брак с Недялка Рибарова²⁹. Станал вече публична личност в града, той е поздравен за бракосъчетанието си на страниците на местния печат³⁰.

В първите дни на юли семействата на Хаджииванов, д-р Константинов и д-р Станев предприемат екскурзия с личните си автомобили до Разград, Варна, Бургас, Пловдив. Целта на тази екскурзия според в. “Русенска поща” била за “изпитване на автомобилите, които са от различни фабрики”³¹.

Междувременно в общинския съвет също настъпват промени. В края на 1928 г. кметът П. Константинов е атакуван от своите съпартийци от Сговора, заради несправяне с работата и липса на прозрачност в действията на Постоянното присъствие. Първият вот на недоверие към него не е успешен. Но в началото на 1929 г. при повторния вот опозицията и част от сговористите, общо 13 съветници, гласуват недоверие на Константинов³².

Отстраняването на П. Константинов от кметския пост почти

съвпада с насрочените за 11 февруари общински избори. Ив. Хаджииванов отново е разочарован от липсата на единодействие в общинската група на Демократическия сговор по важния въпрос, свързан с ръководството на местното самоуправление в Русе. Това обстоятелство става причина в предстоящите общински избори, той да се откаже от предизборната листа на Сговора и да се кандидатира за общински съветник в гражданската листа на Добруджанската организация.

В края на януари 1929 г. русенските добруджанци свикват голямо събрание в кино "Олимпия", което решава в предстоящите общински избори да се "тури начало на обезпартизаниването на добруджанци, които имат да преследват една по-висша и по-идеална задача - освобождението на поробената си татковина". На събранието се избира и един десетчленен комитет, който да състави листата³³.

На 8 февруари на първа страница във в. "Русенска поща" е отпечатана статията "Защо излизат добруджанци с гражданска листа". В нея се изтъква, че емигрантите от Добруджа предпочитат непартийна листа, защото социалното им положение е по-тежко отколкото на останалите русенски граждани и съответно за битовото им устройване в града са необходими повече грижи от страна на общината. Добруджанската кауза била забравена вече от политическите партии и добруджанската емиграция не можела да има доверие в тях. Нейните представители в общината щели да подкрепят онези инициативи, които са насочени преди всичко към подобряване условията за живот на социално слабите слоеве в Русе, независимо от коя политическа сила произхождат³⁴.

Самостоятелното участие на добруджанци в общинските избори в Русе на 11 февруари 1929 г. постига частичен успех. За общински съветник е избран водача на листата им Ив. Хаджииванов³⁵. Демократическият сговор пък губи общинското си мнозинство, а с това и позициите си на управляваща партия в общината. Останалите партийни представители се коалират и избират за кмет националлиберала д-р Никола Червениванов, известен русенски индустриалец, собственик на оцетена фабрика³⁶.

Работата на новата общинска управа при липсата на стабилна партийна опора в общинския съвет не потръгва. Прави впе-

чатление и коренно различното поведение на Ив. Хаджииванов в местния парламент. Очевидно той не може да намери общ език с новия кмет д-р Червениванов и често двамата влизат в остри словесни двубои, някои от които се отразяват нашироко като водещи новини на първите страници на русенските вестници. В заседанието на съвета от 20 юни 1929 г. Хаджииванов поставя въпроса за доста завишените заплати на отделни началници на отделения и за неоправданите разлики в заплащането на служителите, без това да е мотивирано с точни критерии³⁷. В следващите заседания Ив. Хаджииванов упреква Постоянното присъствие, че е ограничило ползването на отпуск по болест от общинските чиновници, настоява да се увеличат заплатите на учителите от общинските училища, да се предвидят допълнителни средства за градския театър и пр.³⁸

По-специално Хаджииванов критикува общинската управа за неиздържаната ѝ театрална политика. Той предлага за градския театър да се гласува цялостен годишен бюджет, а не само да се субсидира неговото оцеляване. Обръща внимание, че е наложително и много важно да бъде назначен подходящ режисьор. Хаджииванов отхвърля кандидатурата за тази длъжност на изтъкнатия актьор Георги Стаматов, който предявил трудно удовлетворими искания. Изтъква също, че Стаматов не се е представил като добър организатор преди това в плевенския театър. Настоява за режисьор да бъде назначен Георги Данев, работил в Русе, запознат с местните условия и русенския артистичен състав. Освен това, Хаджииванов предлага да се създаде Театрален съвет към общината, който да контролира художествените качества на репертоара, цените на билетите и отношенията между режисьора и артистите. С малко мнозинство, но все пак идеята за Театрален съвет се приема³⁹. Постоянното присъствие обаче, не се вслушва в съвета на Хаджииванов за избора на режисьор и по-късно е принудено само да признае, че той е бил прав в преценката си.

Много рационално предложение прави Ив. Хаджииванов в заседанието на съвета от 29 август 1929 г. На обсъждане е поставен наболелият от години въпрос за редовното почистване на града от общинската хигиенна служба. Хаджииванов изтъква примера на големите европейски градове в това отношение и изказва мнение,

че е крайно време общината да закупи за целта няколко “механически метачи-метли” и камионетки за изхвърляне на отпадъците. Предвид казаното от него, съветът решава да се доставят от чужбина три камионетки за нуждите на Санитарното отделение⁴⁰.

Първият по-сериозен сблъсък между кмета д-р Н. Червениванов и Ив. Хаджииванов става по повод неправомерната реакция на кмета спрямо местен журналист. В следобедното заседание на съвета от 18 септември с. г. Червениванов изгонва от залата редактора на в. “Русенска поща” Веселин Димитров. На отправеното запитване по случая от страна на Хаджииванов кметът отговаря, че е отстранил журналиста от кореспондентската маса, защото не се отнасял коректно към общинската управа и “предавал изопачено разискванията и решенията на общинския съвет”⁴¹. Хаджииванов обаче, не се съгласява с доводите на кмета и категорично застъпва своето становище, че по този начин се нарушават демократичните принципи на публичност в работата на общинската институция⁴².

Но спречкването между кмета Червениванов и Ив. Хаджииванов за свободата на печата е само прелюдия към нов, по-голям скандал в общинския съвет. В средата на януари 1930 г. Хаджииванов научава, че съпартиец на кмета изнудва за подкуп гражданите, които са получили общински парцели за строеж на жилища. Установил близките отношения между измамника и кмета, той поставя въпроса пред съвета. Между кмета и Хаджииванов се разменят остри реплики. Червениванов обвинява Хаджииванов, че изпращал чети в Добруджа. На свой ред, Хаджииванов му отговаря, че “не целува ръката на мадам Пучеря” (съпругата на румънския силитренски префект - б. а.) като него. Излиза наяве и политическият подтекст на скандала. Започват караници между различните партийни представители в съвета и се отправят упреци към общинските съветници, подкрепящи коалиционното Постоянно присъствие. От друга страна, скандалното заседание на съвета става добра журналистическа находка за русенските вестници, които го описват на своите страници с най-малки подробности⁴³.

През пролетта на 1930 г. в общинския съвет продължават острите спорове между кмета Червениванов и Ив. Хаджииванов. Първоначално техният акцент е насочен около решаване пробле-

мите в артистичния състав на градския театър. В заседанието на съвета от 26 март Червениванов в качеството си на председател на Театралния комитет докладва, че е уволнил режисьора Г. Стаматов и на негово място е назначил Илински. Ив. Хаджииванов пък, като член на комитета и на анкетната комисия по случая, излиза пред съветниците с констатацията, че по вина на кмета са допуснати сериозни слабости в ръководството и организацията на театъра: на Стаматов не били връчени заповеди за назначаване, както и за неговото уволнение, а също за назначаването на Илински. Кметът допуснал дълги отсъствия на Стаматов, който непрекъснато се занимавал с личните си дела в столицата. Създадо се голямо напрежение сред артистичния състав и рязко се понижило художественото ниво на постановките. От своя страна гражданството обявило негласен бойкот на театъра и спряло да посещава представленията. Поради всичко това Ив. Хаджииванов декларира пред местния печат, че ще предложи на общинския съвет да се закрие преждевременно театралния сезон и да се извърши радикална реорганизация във “вегетирация” вече русенски театър⁴⁴.

В заседанието на съвета от 8 април Хаджииванов отново повдига въпроса за нередности в театъра. Новият режисьор вместо да се постарее да успокои духовете сред артистите, продължава да нагнетява обстановката. Илински, въпреки че е обещал пред Театралния комитет да не се саморазправя с привържениците на Стаматов, уволнява артистите Б. Денизов и А. Куманов. В крайна сметка уволнените артисти са върнати на работа, но влошените отношения в артистичната трупа принуждават съвета да закрие по-рано от обичайното театралния сезон⁴⁵.

Междувременно в страната все по-тежко започва да се чувства отражението на Световната икономическа криза. Трудно е положението и в Русе. Разискванията по общинския бюджет са продължителни и често са съпътствани с остри реплики и нападки между общинските съветници от различните партийни групировки. Ив. Хаджииванов е един от най-ревностните критици на представения от кмета проектобюджет. Според него общата данъчна податност на населението в Русе не надхвърляла 37 млн. лв. Други съветници обаче посочват общи суми над 40 млн. лв. Кметът настоява да се приеме рамката на бюджета предвид свиването ѝ с

800 хил. лв. от икономии, реализирани чрез намаляване на заплатите на общинските служители⁴⁶. Обясненията на кмета по проектобюджета стават повод за нови спорове и пререкания между съветниците и дават основания на Хаджииванов да твърди, че общината във време на най-тежка икономическа криза е абдикирала от социалните си ангажименти към своите служители. Той отправя още упреци към Постоянното присъствие и лично към кмета за неуредените проблеми по снабдяването с хляб по нормирани цени, за недоброто състояние на общинската болница, настоява общинската управа да се ангажира с отпускане на сума от 50 хил. лв. за фонд “Въздигане паметник на Караджата” и пр.⁴⁷ Често обаче в критичните му бележки към кмета и Постоянното присъствие се съдържа известна доза преднамереност и дори дребнавост. Несъмнено, той също е бил съпричастен към акцията на общинските съветници от сговористката група, да свалят от поста му кмета Червениванов.

В края на май 1930 г. сред русенската общественост започва да се говори и за “криза в градската община”. Двете бюра на разцепилата се местна организация на Демократическия сговор се договарят за общи действия в общинския съвет. Десетте съветници-сговористи излизат с обща интерпелация срещу кмета и решават да си подадат оставките. Към тях се присъединяват земеделецът Ив. Сапунов и добруджанският представител Ив. Хаджииванов. В русенските вестници се появяват статии със заглавия: “Първото сражение на Демократическия сговор с управляващата коалиция”, “Скандалите в общинския съвет”, “Борбите в общинския съвет” и др. подобни⁴⁸.

Тази акция на сговористите и подкрепящите ги двама общински съветници в този момент не постига резултат. Интерпелацията им дълго време не е поставена на разискване в дневния ред на съвета и гласуването вот на недоворие на кмета се протака чак до края на годината. След едно от поредните питання от страна на Ив. Хаджииванов към Постоянното присъствие, кметът Червениванов го обвинява, че той заедно със своите приятели добруджански дейци се застъпвали за румънския разбойник Терентий, а чрез връзките си в Обществена безопасност преследвал лични интереси в Захарната фабрика. Накрая кметът задава контра въ-

прос на Хаджииванов - как е успял да си купи автомобил?! Ив. Хаджииванов запазва спокойствие и без излишен афект отхвърля обвиненията на кмета като пълни измислици. Специално за автомобила уточнява, че го е купил на "поиск" и, че полиците за него още изплаща на Кредитна банка⁴⁹. Подобна размяна на взаимни обвинения между Червениванов и Хаджииванов наистина са доста чести и изглежда до голяма степен действат като катализатор, който тласка последния да застане открито на страната на общинската група на Сговора. През декември 1930 г. сговористите успяват да предизвикат разпад в управляващата общината партийна коалиция и свалят кмета Червениванов от поста му⁵⁰.

Активността на Ив. Хаджииванов в общинския съвет обаче бързо го налага като известна публична личност в Русе в началото на 30-те години. Разбира се, мнението на гражданството за неговите общински изяви не е еднопосочно и се влияе от политическите му предпочитания. Но деловите среди оценяват по достойнство качествата му и на 9 юни 1930 г. той е поканен от Русенската търговско-индустриална камара на конференцията за обсъждане на възможността за създаването на речно кооперативно корабоплавателно дружество със седалище в Русе. Целта на проектираното дружество е да поеме трафика на българския износ към европейските държави по Дунава и да служи като транспортна комуникация по българското крайбрежие.

След обстояния реферат на главния секретар на Камарата Васил Бахаров за ползите от създаването на такова дружество, голямо изказване в този дух прави и Ив. Хаджииванов. Съпричастен отдавна към българската национална идея и истински патриот, Хаджииванов разпалено изтъква предимството на подобна национална корабоплавателна компания за завоюване на нови пазари в централноевропейските страни. За да се осъществи по-лесно много добрата и много навременна идея на русенските делови среди, предлага да се избере една делегация, която попълнена с представители и на други крайдунавски градове, да се представи в столицата пред компетентните държавни органи и да потърси тяхното съдействие в тази насока⁵¹. За съжаление, поради тежката стопанска конюнктура у нас по време на Световната икономическа криза, идеята за създаване на българска корабоплавателна

компания по Дунава остава нереализирана.

Иван Хаджииванов е и активен член на русенската секция на “Съюза на българските адвокати”⁵². Едновременно с редовните му ангажименти в общинския съвет, той води немалко дела в съда, отстоява националната кауза в ръководството на легалното и нелегалното Добруджанско движение, участва в управителните органи на различни обществени и професионални сдружения⁵³. Естествено на показ пред обществеността е най-вече неговата дейност като общински съветник. Тя обаче е твърде оспорвана от определени левичарски кръгове в местната Добруджанска организация. В русенския печат се появява статия, в която се изразява явно недоволство от солидарните действия на добруджанския представител в общинския съвет Ив. Хаджииванов с групата на Демократическия сговор. В края ѝ се подчертава, че “г. х. Иванов не изрази нашата воля и тая на 500-тях подадени за него гласа! Очакваме от него благородния и кавалерски жест, за да се реабилитира пред гражданството!”⁵⁴

Обективно погледнато Ив. Хаджииванов наистина подкрепя сговористката група в общинския съвет срещу Постоянното присъствие и по-специално срещу кмета д-р Н. Червениванов. Безспорно той се поддава на политизирания дух в съвета и неговите лични политически пристрастия са на страната на Сговора. В много от случаите обаче, упреците му към кмета са основателни. Той ги отправя не само изхождайки от предпоставени политически позиции, но и като представител на гражданството, загрижен за подобряването на условията за живот в Русе. Малко успява да направи Хаджииванов за своите избиратели-добруджанци. В условията на тежка икономическа криза в страната общинският бюджет е твърде рестриктивен и крайно недостатъчен да удовлетвори дори частично битовите проблеми на добруджанските бежанци при устройването им в града. На Хаджииванов не му остава нищо друго освен да пледира настоятелно пред общинската управа за по-бързото регулиране и благоустрояване на улиците в крайните квартали, населявани от бежанците. Така че отправените към него обвинения от страна на добруджанската левица са преди всичко политизирани, пренебрегващи крайно ограничените възможности на общинската институция през годините на Световната икономи-

ческа криза да бъде действителен социален регулатор.

Всъщност Ив. Хаджииванов на практика се оттегля от общинския си ангажимент в предстоящите местни избори на 15 февруари 1931 г. Очевидно счита, че това е отминал етап в неговата обществена кариера. Търси вече по-значима изява и амбициите му се насочват към депутатско кресло. В предизборната кампания за XXIII Обикновено народно събрание той се снабдява с удостоверение от общинското управление за кандидатиране за народен представител⁵⁵. Хаджииванов се опитва да осъществи това свое намерение чрез предизборната партийна листа на Демократическия сговор. Но перманентно разделената на две местна организация на Сговора излиза с две кандидатдепутатски листи.

На 23 май в салона на Окръжната постоянна комисия заседава Околийският партиен съвет на Демократическия сговор. В това заседание в присъствието на 125 души при гласуването кандидатурата на Ив. Хаджииванов отпада, а в листата са включени неговите дотогава добри приятели Н. Кямилев, Др. Апостолов и Н. Радков. Няколко часа по-късно в кинотеатър "Виктория" се събират 65 души от присъствалите на предишното заседание и с пълно единодушие избират за водач на кандидатдепутатската листа на Сговора Ив. Хаджииванов⁵⁶.

Подобен разноръчност в партийните организации на Демократическия сговор в навечерието на парламентарните избори през 1931 г. се забелязва и в много други градове на страната⁵⁷. Конкретно по русенския случай се намесва Централното бюро на Сговора и в крайна сметка кандидатурата на Ив. Хаджииванов за народен представител отпада⁵⁸. Тогава в желанието да постигне целта си Хаджииванов е готов да подмени партийното знаме. С няколко приятели, отхвърлени от предизборната листа на Сговора, той се кандидатира от името на "Национална задруга за политическо възраждане"⁵⁹, но изолирани от традиционните големи партии, техният опит е обречен на неуспех. След осемгодишно управление, в парламентарните избори на 21 юни 1931 г. Демократическият сговор губи властта и тя се поема от коалицията на Народния блок, образуван от демократи, земеделци, радикали и националлиберали.

Претърпял неуспех в желанието си да стане народен пред-

ставител, Ив. Хаджииванов се разочарова от политиката като форма на обществена изява. До края на живота си той повече не се ангажира публично с определена политическа сила и не проявява стремеж към изборни партийни постове. Отдава се главно на семейството, на новородения си син и на своята мечта за “Велика България”. Ограничените му изяви на общественото поприще са свързани предимно с Добруджанското движение - легалното и нелегалното, и участието му в русенското дружество на Българската ловнострелческа организация “Сокол”. На 15 юли 1933 г. умира тъстът му Иван Ил. Рибаров⁶⁰. Последвалият след около година Деветнадесетомайски преврат и официалната забрана на политическите партии са допълнителна причина Хаджииванов да отбягва обществените ангажименти с явен политически отенък.

Като голям любител на спорта, през 1936 г. той присъства в Берлин на XI летни олимпийски игри. На тази олимпиада България не спечелва спортно отличие, но пък Хаджииванов е свидетел на получаването на първото олимпийско признание за нашата страна - златен медал на ансамбъла за народни песни и танци “Българска китка” в съпътстващата културна програма. Тук в Берлин, той наблюдава първите телевизионни предавания на спортни състезания и демонстративните полети над олимпийския стадион на най-големия в света цеppelin “Хинденбург”⁶¹.

Към началото на 1937 г. Ив. Хаджииванов отново застава начело на русенското дружество “Добруджа” като негов председател. В предходните години се получава сериозен конфликт между ръководствата на мъжката и дамската организация към дружеството поради лични неразбирателства. Стига се дотам, че дамската организация не провежда заседанията си в дружественото помещение, а в клуба на Македонското братство. Хаджииванов успява бързо да преодолее изкуствено създадения конфликт между двете организации и те отново започват съвместно да водят пропагандно-просветната дейност сред добруджанските бежанци в града⁶². Година по-късно той става и председател на Ловното дружество в Русе. На 23 юни 1938 г. в местния печат е публикувана телеграма-отговор от цар Борис III с благодарност до председателя на Ловното дружество в града Ив. Хаджииванов за поднесените му благопожелания по случай рождения ден на престолонаследника

Симеон⁶³.

Връщането на Южна Добруджа към България след подписването на Крайовската спогодба на 7 септември 1940 г. Хаджииванов посреща възторжено. Той винаги е в центъра на масовите тържества в Русе и в новоосвободените добруджански селища. Едновременно с това сезира централната власт с мнението на русенските добруджански дейци, че трябва да се използва благоприятната международна конюнктура за България в този момент, за да се постави въпроса и за Северна Добруджа. Търси пътища към меродавните държавни органи заслужилите борци и близките на загиналите за освобождението на Добруджа да получат признание.

Политическата промяна в страната на 9 септември 1944 г. се оказва фатална за Ив. Хаджииванов. С протокол от 24 декември 1945 г. Гражданското отделение на Русенския областен съд го обявява за “безследно изчезнал по време на смут около 30 септември 1944 год.”, като предполагаемата му смърт се приема, че е настъпила на същата дата⁶⁴. Преди този съдебен протокол, на 30 март 1945 г. Втори състав на Народния съд на Русенска област го осъжда на “доживотен строг тъмничен затвор” и да заплати на държавното съкровище 20 хил. лв. Признат е за виновен в това, че като член на дружеството на запасните офицери “непрекъснато е поощрявал към борба срещу комунизма и привържениците му и поощрявал властта към безмилостно преследване на партизаниите и комунистите и към пълното им унищожаване”⁶⁵. Обвинението явно е много общо, без да е посочено нито едно негово конкретно действие спрямо определено лице или група от хора. Но “изчезналият” Ив. Хаджииванов все пак не е осъден на смърт. Репресиите не подминават и неговите близки.

Бележки

1. ДА-Русе, ф. 4К, оп. 1, а.е. 51, л. 167.
2. Радков, Ив., Л. Златев. Русенската община 1878-1949. Русе, 2002, с. 124 и сл. На 7 декември 1919 г. общинските избори в Русе се печелят от БКП (т. с.) и тази партия получава правото да управлява градската община чрез 13-те свои представители.

3. ДА-Русе, ф. 4К, оп. 1, а.е. 51, л. 189.
4. Пак там, л. 212.
5. Пак там, л. 225.
6. в. Русенска поща, Русе, №560, 12 октомври 1923.
7. Златев, Л. Общинската криза и политическите партии в Русе (есента на 1921 - пролетта на 1923 г.).-В: Архивен преглед, 1993, №3-4, с. 50 и сл.
8. ДА-Русе, ф. 4К, оп. 1, а.е. 59, л. 253.
9. Русенска поща, №584, 10 ноември 1923.
10. ДА-Русе, ЧП №1107, л. 29.
11. Радков, Ив., Л. Златев. Цит. съч., с. 202; Русенска поща, №876, 8 ноември и №877, 10 ноември 1924.
12. ДА-Русе, ф. 4К, оп. 1, а.е. 62, л. 196.
13. Пак там, л. 228, 235, 237.
14. Пак там, а.е. 63, л. 18.
15. Пак там, л. 49.
16. Пак там, л. 84.
17. Пак там, л. 102.
18. Пак там, л. 135, 151.
19. Пак там, л. 160; Спомени на Драгомир Ковачев, племенник на Ал. Ковачев.
20. Пак там, л. 168; ЧП №1107, л. 30.
21. ДА-Русе, ф. 4К, оп. 1, а.е. 63, л. 106.
22. Пак там, а.е. 64, л. 124.
23. Пак там, а.е. 65, л. 29.
24. Русенска поща, №1242, 1 февруари 1926.
25. Пак там, №1505, 4 ноември 1926.
26. Пак там, №1851, 25 октомври и №1854, 28 октомври 1927; Радков, Ив., Л. Златев. Цит. съч., с. 234.
27. Русенска поща, №1857, 31 октомври, №1858, 1 ноември, №1865, 8 ноември, №1866, 9 ноември, №1867, 10 ноември и №1870, 13 ноември 1927.
28. Пак там, №1999, 22 март 1928.
29. ДА-Русе, ЧП №1107, л. 9.
30. Русенска поща, №2063, 28 май 1928.
31. Пак там, №2107, 12 юли 1928.
32. Радков, Ив., Л. Златев. Цит. съч., с. 240.
33. Русенска поща, №2304, 29 януари 1929.
34. ак там, №2314, 8 февруари 1929.
35. Пак там, №2318, 12 февруари 1929.
36. Радков, Ив., Л. Златев. Цит. съч., 241, 246.

37. ДА-Русе, ф. 4К, оп. 1, а.е. 72, л. 1.
38. Пак там, л. 42, 46, 72.
39. Пак там, л. 92.
40. Пак там, л. 116.
41. Пак там, л. 117.
42. Русенска поща, №2532, 18 септември 1929.
43. Пак там, №2647, 15 януари 1930.
44. Пак там, №2728, 9 април 1930; ДА-Русе, ф. 4К, оп. 1, а.е. 73, л. 46.
45. Русенска поща, №2729, 10 април, №2730, 11 април, №2751, 4 май 1930; ДА-Русе, ф. 4К, оп. 1, а.е. 73, л. 89, 118-121.
46. Русенска поща, №2731, 12 април 1930.
47. ДА-Русе, ф. 4К, оп. 1, а.е. 73, л. 136-139, 184 и др.
48. Русенска поща, №2771, 28 май, №2776, 30 май, №2778, 1 юни, №2779, 2 юни, №2782, 5 юни - №2784, 7 юни 1930.
49. ДА-Русе, ф. 4К, оп. 1, а.е. 73, л. 295.
50. Радков, Ив., Л. Златев. Цит. съч., с. 246.
51. Русенска поща, №2788, 11 юни 1930.
52. Алманах на Съюза на българските адвокати 1927 година. С., 1927, с. 192.
53. Русенска поща, №3105, 2 май 1931.
54. Пак там, №2966, 8 декември 1930; ДА-Русе, ЧП №1107, л. 33.
55. Русенска поща, №3124, 21 май 1931.
56. Пак там, №3127, 24 май 1931.
57. Пак там, №3128, 25 май 1931.
58. Пак там, №3138, 5 юни 1931.
59. Пак там, №3141, 8 юни 1931.
60. Пак там, №3894, 16 юли 1933.
61. Личен архив на Иван Хаджииванов.
62. ДА-Русе, ЧП №764, с. 66-67.
63. Русенска поща, №5655, 23 юни 1938.
64. ДА-Русе, ЧП №1107, л. 50.
65. Пак там, л. 48.

РУСЕ - ЦЕНТЪР НА ВЪТРЕШНАТА ДОБРУДЖАНСКА РЕВОЛЮЦИОННА ОРГАНИЗАЦИЯ (ВДРО)

Добруджанският въпрос между двете световни войни в общ външнополитически план е бил обект на значителен брой публикации в нашата историография. Доста по-ограничено са проучени проблемите на конкретните проявления на национално-освободителното движение в Добруджа през този динамичен исторически период. Специално за ВДРО, доминирана от десните политически сили, до сега няма написано цялостно изследване. В тази насока важен приносен характер имат преди всичко обемния монографичен труд на проф. Петър Тодоров за Добруджанската революционна организация (ДРО)¹, създадена и ръководена от левицата (БКП) и публикациите на Володя Милачков за първите години от дейността на ВДРО². Полезни могат да бъдат и някои по-стари изследвания по проблема като тези на Ганчо Ганев³ и публикуваните спомени на дейци на добруджанското национално-освободително движение⁴.

Много трудно обаче бъдещият изследовател би могъл да проучи и анализира автентични документални материали от дейността на ВДРО. В централните архиви - Архив на МВР (АМВР), Централния военен архив (ЦВА) и Централен държавен архив на Република България (ЦДА на РБ) се съхраняват изключително документи, касаещи лявоориентираната ДРО. Същото се отнася и за регионалните архиви в Североизточна България. В тях почти не се откриват документи за ВДРО.

Структурата на организацията и нейното развитие може да се проследи главно по косвени свидетелства, предимно от протоколи на полицейски разпити, донесения на агенти до Дирекцията на полицията, преписки на Министерството на вътрешните работи и народното здраве (МВРНЗ) с окръжните и областните управители от североизточните райони на страната.

За това е виновна не само политическата конюнктура, наложילה се в годините след Втората световна война у нас. Има и причини от друг характер за липсата на така нужната документална база за изследователите на този клон от добруджанското

националноосвободително движение. В строго поверително писмо под №7689 от 18 август 1926 г. русенският окръжен управител докладва на министъра на вътрешните работи, че му “представя” в две запечатани “посилки” (пратки - б. а.) четири кожени чанти с “архива на Добруджанската организация”. Архивата в “трите големи чанти” била намерена в дома на Слави Алексиев, известен добруджански деец от Русе, който щял да бъде интерниран в Казанлък. В една от тези чанти се намирала и документацията, иззета от дома на Стефан Симеонов, също добруджанец, по това време деловодител в русенското сиропиталище. В четвъртата чанта (адвокатска), се съдържала пак архива на тази организация, открита в къщите на лица от Исперихска околия⁵.

Сл. Алексиев и Ст. Симеонов в средата на 20-те години са едни от най-активните членове на ръководството на ВДРО, а Исперих е един от най-важните пунктови центрове за сформирани и екипиране на четите на организацията, преминаващи на територията на Румъния в Добруджа. С резолюция от следващия ден - 19 август с. г., министърът на вътрешните работи назначава тричленна комисия, която да състави протокол за състоянието, в което е получена документацията, изпратена от русенския окръжен управител и да изработи подробен опис⁶. Какво обаче е станало с архивите на ВДРО от най-активния период в дейността на организацията, не може нищо определено да се каже.

Разцеплението между десницата и левицата в добруджанското националноосвободително движение, т. е. между ВДРО и ДРО до лятото на 1926 г. е вече очевиден факт. Но ръководните фактори във ВДРО имат близки политически връзки с правителствените среди и в местните държавни структури в Русе. Така че, не е изключено след не много продължителен престой в МВРНЗ, архивата на организацията да е потулена, с цел да не се компроментират някои от нейните по-изтъкнати функционери, участващи активно в политическия живот на града и страната. От друга страна, този провал на ВДРО изглежда е изиграл ролята на много поучителен урок за нейните дейци, които след това са ограничили до минимум конспиративната кореспонденция помежду си.

Още по-трудна става дейността на нелегалната ВДРО след Деветнадесетомайския преврат от 1934 г., когато новото правител-

ство прави всичко възможно по законодателен път и чрез силовите държавни ведомства да разтури и разоръжи всички национално-освободителни организации, препятстващи осъществяването на очертаната от него външнополитическа линия. След радикалната политическа промяна у нас в края на Втората световна война някои от най-активните дейци на ВДРО са съдени от Народния съд, някои направо са ликвидирани, а техните семейства - репресирани. Обяснимо е, че при тези условия голяма част от личната им и семейна архива е била унищожена.

Понастоящем отделни автентични документи за дейността на ВДРО могат да се открият в полицейските досиета на някои от нейните дейци в АМВР, неизползвани до сега от изследователите, в частични постъпления в регионалните държавни архиви в Североизточна България и в семейните архивни колекции на потомци на участници в организацията. Много полезен в това отношение може да бъде и местният периодичен печат от 20-те и 30-те години на миналия век.

Настоящото изследване няма за задача да обхване цялостната дейност на ВДРО на територията на страната през периода на нейното съществуване. Целта му е много по-скромна - да очертае ролята на Русе и русенските добруджански дейци като решаващ фактор във функционирането на организацията. Едновременно с това, в резултат на нови проучвания, които се направиха основно в АМВР и в Държавен архив - Русе, да се доосветлят някои по-съществени моменти от нейното развитие и дейността на най-изявените ѝ ръководители. Привлечен е и значителен по обем материал от местния периодичен печат в Русе, който до голяма степен разкрива най-впечатляващите легални изяви на ВДРО в регионален мащаб. Още повече, че тук десницата в добруджанското националноосвободително движение винаги е имала много по-силно влияние от левията. Особено полезен за настоящето изследване беше и личния архив на Иван Хаджииванов, един от първите ръководители на ВДРО, голяма част от който беше дарен на Държавен архив - Русе от неговия внук съименник.

КЪМ ПРЕДИСТОРИЯТА НА ВДРО

След края на Първата световна война Южна Добруджа попада под англо-френска окупация. Имайки благосклонното отношение на съглашенските военни власти още в последните месеци на 1918 и началото на 1919 г. румънската държава започва с брутални средства да установява своя администрация в тази българска област. В най-голяма степен румънските издевателства се проявяват в бившите околии на Русенски окръг - Силистренска и Тутраканска. В телеграма от Тутракан от 22 декември 1918 г. до русенския окръжен управител подписана от Владимир Рашев, вероятно служител от околийското управление, се съобщава, че въпреки протестите на местното население от 8 декември с. г. цивилната българска администрация в града е заменена от румънски полицейски подразделения⁷.

За фактическата окупация на Тутракан и околията от румънците в своя телеграма до русенския окръжен управител по същото време съобщава и силистренският началник на полицията Брашованов⁸. Пак Брашованов с телеграми от края на 1918 г. уведомява държавната администрация в Русе за лошото отношение на настаняващите се румънски власти в Силистра към българите, въпреки опитите на съглашенското командване да не се допускат ексцесии над местното население⁹.

Паспортният пристав от Силистра в телеграмата си до министъра на вътрешните работи и окръжното управление в Русе от 31 декември 1918 г. сигнализира за завземането на Айдемирската община от румънската жандармерия на 26 декември. Тази акция на румънските окупационни части е съпътствана с насилия над българското население в селото и откарване на добитъка в Румъния¹⁰.

Навсякъде в Силистренско и Тутраканско установяването на румънската администрация е придружено с ограбване на имуществото на българското население¹¹. В някои селища английските и румънските окупационни части вършат заедно насилия над местните жители. Такъв случай силистренският паспортен при-

став отбелязва в с. Алфатар¹². На много места в Силистренско румънците извършват грабежи преоблечени в английски военни униформи¹³.

Новите хазяи на Южна Добруджа всячески се стремят да подтиснат българското самосъзнание в местното население. Дори и в края на месец декември 1918 г. румънските власти в Тутракан не допускат откриването на българското училище в града¹⁴. Подобно е положението в Силистра. Телеграмите на силистренския паспортен пристав алармирят, че читалищната библиотека в града е разсипана от румънската жандармерия, а сградата на читалището е заета от английски окупационни части¹⁵. Румънските власти изхвърлят от училищата българските ученици и наставяват в тях румънски. Силистренци се принуждават да пригледат класни стаи по частни къщи, където да продължи обучението на децата¹⁶. В силистренските села повсеместно се затварят българските училища¹⁷.

Крутите действия на окупационните власти водят до увеличаване на недоимъка и нарастване на заплахата от глад в Силистренско и Тутраканско¹⁸. От началото на 1919 г. румънската и съглашенската окупационна администрация започват да конфискуват хранителните запаси, контролирани от Гражданските комитети във всички селища на областта¹⁹. Зачестяват грабежите на румънски банди над беззащитните български села²⁰. Част от населението по селата забягва в околните гори и не са малко смъртните случаи сред укриващите се хора²¹. Българите отправят напразни молби към окупационните власти да спрат преселването на цинцари и колонисти от вътрешността на Румъния в Квадрилатера (четириъгълника Русе, Шумен, Варна и Силистра - б. а.), което представлява голяма заплахата за изхранването на местното население²².

В писмо на Ст. Ганчев, добруджански деец от Исперих, до главния редактор на в. "Добруджа" от 19 август 1919 г. се съобщава, че румънските власти разпродават посевите на забягналите от Добруджа българи на свои чиновници и ветерани от войната. По селата из Квадрилатера българи и турци насила се откъсват от полската им работа, за да извозват с каруците и добитъка си дърва в Силистра, откъдето те се транспортират в Румъния. Мно-

гобройни търговци изкупуват добитък и храни в областта, които също се изпращат на север от Дунава²³. Полицейският пристав в Исперих на 11 ноември с. г. донася на висшестоящото началство, че румънски войници, преоблечени в английски униформи обикалят околните добруджански села и купуват за по 20-30 леи свине и за по 50 ст. кокошки. На всичко отгоре, те много често нанасят и побоища над българските селяни²⁴.

Румънските власти арестуват почти всички видни българи в Силистренско и ги изпращат в затвора в Букурещ²⁵. Правят се опити да се интернира част от мъжкото население от този район. Много български свещеници са прокудени от тутраканските села следствие на румънските репресии²⁶. Арестувани и изтезавани са много учители в Силистренско²⁷. Видни тутракански граждани през януари 1919 г. са отведени във вътрешността на Румъния²⁸. Все през януари с. г. са съставени "черни списъци" на служителите в българската армия мъже от този край²⁹. Насилствено се записват българи като румънски поданици³⁰.

Всички тези репресивни мерки на новите румънски власти срещат и известно противодействие. В телеграмите на силистренския паспортен пристав и бившия околийски началник в Тутракан от края на 1918 и началото на 1919 г. се посочва, че жителите на с. Алфатар, Силистренско и с. Старо село, Тутраканско сами прогонват румънските жандарми-грабители от селата си³¹. Такава съпротива срещу румънската окупация се проявява в почти всички крайдунавски села в Силистренско и Тутраканско³².

Известен е и случаят със свещеник Бянов от с. Генерал Зафирово, Тутраканско, който събира паството си от цялата околия над Тутракан и от негово име настоява пред английския комендант на града, да се спазят клаузите на Солунското примирие, като не се допуснат чакашите на пристанището румънски чиновници да вземат в свои ръце управлението му. Малко след това Бянов едва успява да се спаси от преследвания емигрирайки в България. Тук той дълги години е председател на Тутраканския комитет със седалище в с. Прелез, Кубратско³³.

Против незаконното настаняване на румънски войски в Южна Добруджа и издевателствата над местното българско население издигат глас на протест и русенци. На 14 септември 1919 г. русен-

ското добруджанско дружество свиква голям протестен митинг в защита на страдащите сънародници в Добруджа³⁴.

Тежкото положение, в което изпадат българите в Квадрилатера след съглашенско-румънската окупация предизвиква у тях постоянен стремеж към изселване в границите на следвоенна България³⁵. В писмо от 20 септември 1919 г. на ръководството на Добруджанската организация в страната до Св. Синод за разгръщане на помощна акция в подкрепа на бежанците се посочва, че напусналите родните си огнища българи от Добруджа наброяват 45 000 души³⁶. Според статистическите данни до началото на 30-те години в България се преселват 28 092 добруджанци³⁷. Но и понастоящем сред изследователите няма пълно единодушие по този въпрос. Сочат се най-често цифри между 30 000 и 40 000 души. За най-достоверни могат да се приемат комплексните проучвания на проф. П. Тодоров, които показват, че между двете световни войни бежанският поток от Добруджа възлиза на 36 000 - 40 000 души³⁸.

След подписването на Нойския мирен договор (27 ноември 1919 г.) Русенският регион се оказва един от най-засегнатите краища на страната от неговите анексионистични клаузи. Преди войните Русенски окръг включва 6 околии с територия 7 404 кв. км и население 417 472 души. Поради анексията на Южна Добруджа от Румъния, окръгът остава с 4 околии - Русенска градска, Русенска селска, Беленска и Разградска, (отпадат - Силистренска и Тутраканска), с площ от 5 926 кв. км и 304 654 души население³⁹. Административният Русенски регион губи 1 478 кв. км от територията и 112 818 души от населението си, което естествено не може да не окаже отрицателно въздействие върху цялостното му социално-икономическо развитие през следващите десетилетия.

Официалната статистика показва, че в първите години след Първата световна война бежанският поток към Русе в сравнение с другите големи градове - София, Пловдив, Варна и Бургас, не е толкова голям. Тук се установяват на постоянно местожителство 2 082 прокудени от родните си места българи, главно от Силистренско и Тутраканско⁴⁰. Значителен брой добруджански бежанци се заселват и в селата на русенския регион, най-вече около новата българо-румънска граница.

Според Закона за заселване на бежанците и обезпечаване на поминъка им⁴¹ Русенската община е задължена да поеме грижата за осигуряване на подслон и препитание на 469 добруджански семейства. В общинския съвет се обсъждат много добри планове за оформяне на модерен квартал за тях в района на църквата "Св. Георги", в който да се построят училище, медицински пункт, полицейски участък и пр.⁴² Но поради тежката икономическа криза, която страната преживява в следвоенните години Русенската община не е в състояние да отдели необходимите средства за устройването на добруджанските бежанци. Добруджанският квартал в Русе се оформя в източните покрайнини на града върху общински терен, между кавалерийските казарми и цветницата, с къщи, построени за една нощ без планировка, без канализация и електричество⁴³.

Според някои краеведски изследвания, до към края на 1928 г. добруджанските преселници в Русе успяват в основни линии да се интегрират социално в новата за тях градска среда⁴⁴. Всъщност, битовото им устройване е много по-продължително. В повечето случаи то става след ходатайства от страна на ръководството на местното дружество "Добруджа" пред съответните общински и държавни органи⁴⁵.

Официалната анексия на Южна Добруджа от Румъния в края на 1919 г. и установяването в нея на грабителски денационализаторски режим, създават предпоставка за продължителна и непримирима националноосвободителна борба на българското добруджанско население. През март с. г. в Демир баба край с. Свещари, Разградско се създава тайно от властите Добруджански революционен комитет (ДРК). Главната му задача е да обедини оцелелите в Добруджа народни комитети, съществуващи още от преди войната и да насочи усилията им към подпомагане полулегалната и нелегалната куриерска и четническа дейност на емигрантските дружества. След Разградския добруджански събор (средата на юли 1919 г.) ДРК е реорганизиран и попълнен с членове на избория на събора Висш добруджански съвет (ВДС), като се нарича вече ЦДРК или Конвент. Така ЦДРК се явява нелегално поделение на ВДС, респективно и на изпълнителния му орган Върховния добруджански комитет (ВДК), начело на който застава д-р Петър Вичев⁴⁶.

Към края на лятото на 1919 г. е формирана вече нелегална организация със значителен обхват. Нейни подразделения има във Варна, Балчик, Каварна, Добрич, Силистра, Тутракан, Русе, Шумен и др. градове, а също в 39 села, свързани със съответните градски комитети⁴⁷. В писмо от русенската “Информационна секция” при ВДК под №17 от 21 август с. г. до председателя на комитета в София, чийто автор най-вероятно е известният добруджански деец Слави Алексиев се съобщава, че е направена организационна обиколка в Исперихския район. В писмото обаче категорично се подчертава: “... предстои ни грамадна работа, тук и вътре в Добруджа”⁴⁸. С друго писмо лично до д-р П. Вичев от 17 октомври Сл. Алексиев уведомява председателя на ВДК, че се е завърнал от “вилаета”, където “свършил голяма и благодарна работа” и установил връзка с “центъра за Дунава”⁴⁹.

Алексиев успява да уреди добри куриерски канали между Русе и главните центрове в Южна Добруджа. До средата на месец февруари 1920 г. той получава подробни сведения от Силистра за положението на българското население и действията на румънските власти в областта, които свежда до знанието на ВДК в столицата⁵⁰. На 16 август с. г. от с. Бръшлен, Русенско постъпва информация за разположението на румънските войскове части по българо-румънската граница на Русенски окръг⁵¹. По същото време от Исперих сигнализират за голяма корупция сред румънската администрация в Добруджа, за заграбване земите на българското население от висши чиновници, за увеличаване на данъците със 75 на сто и спекулациите на бирниците. Всички по-будни добруджански българи били обвинявани в “болшеvizъм” и че членуват в тайна националистическа организация⁵². Дирекцията по печата обаче съветва главния редактор на в. “Добруджанско знаме” да не се печатат материали, насочени срещу румънското управление в Квадрилатера⁵³. Към средата на март 1921 г. членът на ВДС Георги Нейков посещава селата по българо-румънската граница на Русенски окръг и определя на местните добруджански дружества “военни райони”, като започва от с. Бръшлен по направление на Исперих⁵⁴.

Активността на русенския добруджански център не остава скрита за румънските власти. На 31 май 1922 г. българската лега-

ция в Букурещ изпраща на русенския окръжен управител с придружителен циркуляр под №1357 преведеното писмо на Силистренския префект Ташку Пучеря за “ликвидиране на четничеството в Нова Добруджа” до пълномощния министър. В писмото си Пучеря твърди, че според неговите сведения към момента в Силистренската префектура действат две чети. Техни организатори и водачи били: Петър Енчев, родом от с. Алфатар, запасен офицер, установил се на постоянно местожителство в Исперих, Калчо Добрев от с. Калипетрово, румънски поданик, пребиваващ в Русе, Йордан Паунов от с. Калугерене, Главинишка община, румънски поданик, преселил се на българска територия в с. Веселец, Разградско Тодор Картяну от Тутракан, също румънски поданик, установил се в Разград, Георги Чаков от с. Алеково, румънски поданик, преселил се в с. Никола Козлево, Шуменско.

Първата чета се състояла от 24 души и действала главно в района на Тутракан и Силистра. Водачите ѝ се редували: П. Енчев, К. Добрев, Йордан Паунов, Т. Картяну и Иван Мотев. Втората чета наброявала 13 души и се предвождала от Г. Чаков. Тя действала в Тервелска околия и имала за база с. Никола Козлево. Като хора за свързка на четите силистренският префект сочи майор Бояджиев от пограничния пункт при Исперих и местния полицейски пристав Цанко Колев. Особено внимание обръща Пучеря на Сл. Алексиев от с. Калипетрово, който живеел в Русе и притежавал кръчма “Заробена Силистра”. Сборен пункт на организаторите и ятаците на четите била кръчмата “Заробена Добруджа” в същия град.

За въдворяване на спокойствие в Квадрилатера, премахване на разбойничеството в областта и поддържане на добри отношения между България и Румъния силистренският префект предлага да се вземат серия от мерки, някои от които звучат обидно за българската страна. Той настоява всички посочени от него лица да се арестуват и да бъдат привлечени под съдебна отговорност. Румънските поданици да бъдат екстрадирани, а след това щели да бъдат изправени пред румънското правосъдие. Всички останали добруджански емигранти, които имат отношение към четничеството, русенското окръжно управление трябвало да ги накара да се завърнат по родните си места или да се заселят в райони, далеч от българо-румънската граница. За да не се “възбуждат духовете

против румънската държава” Пучеря препоръчва да се променят имената на русенските кръчми “Заробена Силистра” и “Заробена Добруджа”. В края на писмото си силистренският префект уверява, че всички бежанци, които искат да се завърнат в Добруджа, могат да направят това по законово установения ред и няма да срещнат никакви спънки от румънските власти⁵⁵.

Ташку Пучеря е известен българомразец, участвал лично в насилия над добруджанските българи, опитал се да разгърне масова румънизаторска колонизация в областта, макар и без особен успех през първата половина на 20-те години. Не случайно на 22 юни с.г. Сл. Алексиев изпраща остра дописка до столичните вестници, с която категорично не одобрява наскоро състоялата се среща в Тутракан между русенския окръжен управител и съпругата му със семейство Пучеря. Алексиев не отрича необходимостта от подобряване на българо-румънските отношения и от решаване в дух на разбирателство на възникващите погранични проблеми, но не може да се съгласи с жестоките репресии на румънската администрация спрямо добруджанските българи. В подкрепа на тази си позиция, той привежда за пример кървавия масов побой, нанесен от румънските жандарми над 20-25 жители на с. Алфатар в края на месец май, в който участвал и сам префектът⁵⁶.

Но писмото на Т. Пучеря до българската легация в Букурещ и провалът в организацията в края на март 1922 г. в Добричко, предизвикан от вербувания агент-провокатор Ал. Рашенов⁵⁷ показва, че румънските служби имат надеждна шпионска мрежа, както на българска, така и на румънска територия. Българските власти са принудени да вземат известни мерки за ограничаване активността на четите в района. През юли с. г. русенският окръжен управител води преписка с МВРНЗ за интернирането на заподозрени лица от с. Завет, Разградско в преминаване на българо-румънската граница⁵⁸. В края на същия месец началникът на VII-и пограничен сектор в Русе иска спешна информация за Щаба на армията от окръжния управител за взетите административни и полицейски мерки срещу местните дейци на добруджанското движение и особено по отношение на К. Добрев и Сл. Алексиев⁵⁹. Разградският околийски началник също е натоварен да направи проучване за четничеството в своя район. В началото на октомври той докладва

на окръжния управител в Русе, че Иван Мотев е убит на границата, но направените обиски по този случай не са дали никакви резултати. Околийският началник отрича, полицейският пристав в Исперих да е вземал подкупи от организаторите на чети и твърди, че полицейският доносител от с. Райнино, Разградско е контрабандист и румънски шпионин⁶⁰. Като най-ефикасна мярка за ограничаване на четничеството в Южна Добруджа за момента българските погранични власти считат интернирането на по-активните функционери на добруджанската организация във вътрешността на страната⁶¹.

На 14 юли 1922 г. Сл. Алексиев като подпредседател на русенското дружество “Добруджа” изпраща доклад до председателя на ВДК в София, в който описва подробно трагичните резултати от развихрилия се бандитизъм в Добруджа, свързан с отвлечения на добитък от местното население, ограбване на имущество, убийства и пр. насилия. В доклада си Алексиев не спестява и съпричастността на румънските власти към жестокия тормоз, наложен над българския етнически елемент в областта. Стигайки до извода, че положението там е изключително тежко, той призовава ВДК да вземе бързи и ефикасни мерки за защита на българите в Добруджа⁶². Проф. П. Тодоров в изследването си за освободителните борби в Добруджа посочва, че по инициатива на Сл. Алексиев, подкрепена от д-р П. Вичев, през август или септември се формира “Таен секретариат” със задача да осъществява оперативно ръководство на нелегалната организация. За негов ръководител е определен Сл. Алексиев, който по предложение на Вичев е назначен и за секретар на ИК на ВДС⁶³.

Основната част от реструктуриране дейността на организацията извършва Сл. Алексиев. След създаването на “Тайния секретариат” той поставя началото на “строга конфиденциална” структура в Русе с наименованието “Черна ръка” като клон на ВДК. На учредяването ѝ на 22 юли 1922 г. освен Сл. Алексиев присъстват още капитан Тодор Трифонов от русенския гарнизон, Никола Йонков от с. Липник край Русе, Константин Симеонов от с. Завет, Стефан Боздуганов и К. Добрев с русенско местожителство, Георги Нейков от с. Вазово, Разградско - всички добруджански емигранти. В учредителния протокол изрично е отбелязано, че заседани-

ето се провежда много тайно, както от шпионите на румънското консулство, така и от българските власти. Главната задача на новооснованата от Сл. Алексиев тайна организация в Русе е да поднови и засили връзките на емигрантското движение с комитетите в Добруджа, създадени от ДРК след 1919 г. За целта се предвижда Добруджа да се раздели на райони, като начело на всеки район застане "по един изпитан и с висок морал човек". Районните ръководители следвало да подберат подходящи хора за действие. Предвиждало се към организацията да се създаде фонд, който да се попълва от волни пожертвувания, а там където се наложи и по принудителен начин. Определя се и схемата за изразходването на средствата: 60 процента от общата сума разпределят районните ръководители между функционерите в организацията; 10 процента се заделят за издръжка на канцелария и секретар; 5 процента за фонд "лекуване на агенти" и 25 процента за чисто пропагандни политически цели. Активите на фонда се предвиждало да се депозират в кредитно учреждение, гарантирано от държавата.

В учредителния протокол на "Черна ръка", подписан единствено от Сл. Алексиев, се говори за изработване на правилник и клетвени листове, за избор на председател и секретар. Но останените празни места показват, че на това първо заседание не са приети останалите документи на организацията и не е извършен избор на ръководно тяло. От протокола обаче личи, че Сл. Алексиев е предложил платформените насоки за действие, а останалите са ги приели без допълнителни обсъждания, с пълно единодушие. Очевидно, само той е имал предварителна нагласа за тази сбирка на добруджанските дейци в Русе, обстоятелство, продиктувано от конспиративния ѝ характер. Алексиев изтъква пред събралите се, че борбата в Добруджа ще се води главно в две насоки - срещу криминалните банди, тормозещи местното население и срещу социалното и националното подтисничество на румънската държава. Той подчертава още, че емиграцията, взела в свои ръце освободителното дело на добруджанци, трябва да направи така, че да се чуе гласът на поробените българи срещу чуждото политическо господство в цивилизования свят⁶⁴.

Създадената от Сл. Алексиев в Русе организация "Черна ръка" фактически изпълнява функциите на таен координиращ

център на ВДС и ВДК за разгръщане на активна пропагандна дейност на територията на Южна Добруджа чрез четническия апарат. Несъмнено тя и инициаторът за нейното създаване имат важен принос в новото райониране на Добруджа с прилежащите емигрантски центрове, формирането на районни чети и определянето на войводи и началници на четническите групи⁶⁵.

В едно свое изследване В. Милачков посочва, че извършвайки комунистическа агитация в Силистренско през декември 1923 г. Дочо Михайлов с ръководената от него чета образувал тайна група “Черна ръка”, която трябвало да се противопостави на ЦК на ВДРО, ако той се поддаде на влиянието на българското правителство. Петчленната терористична група имала за задача и да “отговори достойно”, ако Д. Михайлов или негов четник бъдат убити⁶⁶. В случая съвпадението в наименованието е много малко вероятно. Явно русенската “Черна ръка” е създавала свои подразделения на територията на завладяната от Румъния Южна Добруджа и преди края на 1923 г. Друг е въпросът за какви цели е искал да ги използва Д. Михайлов и дали определението “терористична група” е най-вярното в случая.

Дясна ръка на Сл. Алексиев в Добруджа става Стефан Иванов Атанасов (Боздуганов) от с. Алфатар, Силистренско, който в края на ноември 1920 г. емигрира в Исперих. Тук той пребивава до 1 август 1921 г. като секретар на местното дружество “Добруджа”. След това се установява на постоянно местожителство в Русе. В полицейското дознание от 26 октомври 1933 г. Боздуганов твърди, че през септември 1922 г. със Сл. Алексиев създали ВДРО⁶⁷. В следващото дознание от 6 ноември 1933 г. доуточнява, че членството му във ВДРО датира от 20 септември 1922 г.⁶⁸ Очевидно Ст. Боздуганов допуска грешка като бърка създаването на ВДРО с учредяването на тайната организация “Черна ръка”. Паметта още един път го подвежда, когато във полицейското дознание от 26 октомври 1933 г. посочва, че е формирал първата чета, с която преминава в Добруджа в началото на 1923 г.⁶⁹ В негов доклад до “Тайния секретариат” от 30 октомври 1922 г., който отчита дейността на “Силистренска революционна група №1”, той уведомява ВДК, че съгласно получените инструкции е съставил група и е преминал във вътрешността на Добруджа на 5-и същия месец.

При обиколката си из Силистренския район се срещнал с всички председатели на вътрешните тайни организации, на които раздал окръжните, обяснил им отчасти целта на идването си и бъдещите задачи на районната чета. На 22 срещу 23 октомври бил с цялата група в с. Калипетрово, когато по същото време в с. Алфатар, четата на П. Енчев извършила обир на две къщи. При тази първа обиколка Боздуганов не събирал парични средства. Завърнал се в България на 27 октомври⁷⁰.

На 10 януари 1923 г. Ст. Боздуганов изпраща до “Тайния секретариат” при ВДК втори доклад от “Силистренска революционна група №2”. В него той информира централното ръководство, че в изпълнение на дадените му директиви на 10 декември 1922 г. е преминал в Добруджа заедно с “III Куртбунарска (Тервелска - б. а.) група” предвождана от К. Добрев. След като обиколили районите и не събрали по доброволен начин никакви средства, отишли в “Стара Добруджа”, т.е. северно от предвоенната българо-румънска граница, и взели с принуда известна сума от един турчин. Но К. Добрев злоупотребил, като укрil 15 000 лв. След подялбата на парите на групата на Боздуганов се паднали 10 000 лв. Дотогава четниците му не били получавали нищо и “до един били заборчлели”. Затова той разпредлил между тях цялата сума. Обърнал им внимание обаче, че впоследствие трябва да върнат надвзетото. Поради това Боздуганов се задължавал да отчете пред централното ръководство 5 000 лв. На връщане минал през с. Айдемир, където местният жител Нейко Дечев му дал 6 000 леи. За тази благодарна постъпка на айдемирския селянин Боздуганов предлага на “Тайния секретариат” да му се изкаже специална благодарност⁷¹. Завръщайки се в Русе на 10 януари 1923 г. той подписва разписка за 1 000 леи в качеството на “началник на I Силистренска революционна група”, която сума следвало да предаде на секретаря на ВДК⁷². Това показва, че остатъка от парите на Н. Дечев Боздуганов също е разпределил между четниците си. На 18 януари подписва втора разписка и за дължимата сума от 5 хил. лв.⁷³

В доклад от 1 април 1923 г. от “Силистренска революционна група №3” до “Тайния секретариат” Ст. Боздуганов прави отчет за третата си поредна обиколка в своя район на Добруджа от 10 до 26 март с. г. При нея той се срещнал с няколко от председателите

на вътрешните тайни организации. Напомнил им да положат големи усилия за активизиране на местните ядра. Съобщил им също за мисията на делегацията на ВДС в Лозана, която прави всичко възможно за облекчаване положението на добруджанските българи⁷⁴. При тази обиколка Боздуганов събрал сумата от 10 500 леи от селата Йорданово, Попрусаково, Алфатар, Срацимир и Калипетрово с “купони” (квитанции - б. а.), номерата на които щял да съобщи допълнително. Половината раздал на четниците, но понеже дяловете им имали много малка реална стойност заради ниския валутен курс на леята, разпределил им кръглата сума от 6 000 леи, т. е. повече от 750 леи от полагащото се. Привел 4 500 леи на секретаря на ВДК⁷⁵. За дължимите 750 леи Ст. Боздуганов подписва разписка в деня на изпращането на доклада⁷⁶.

Прави впечатление, че в докладите и за трите си обиколки в Добруджа от есента на 1922 до пролетта на 1923 г. Боздуганов никъде не споменава да е образувал комитети по места. В полицейското дознание от 26 октомври 1933 г. обаче той твърди, че в началото на 1923 г. със своята чета е обикалял близо два месеца района си. Обходил всички села в Силистренска околия, като в тях и в Силистра съставил “тайни комитети”⁷⁷. Но дали тези комитети са създавани именно като поделения на русенската “Черна ръка”, Боздуганов не пояснява изрично.

Докато русенският нелегален център активизира дейността си благодарение добрата координация между Сл. Алексиев и Ст. Боздуганов, дружество “Добруджа” в Русе редовно популяризира сред гражданството културно-просветните си изяви⁷⁸. Женската група към дружеството разгръща кампания от благотворителни акции⁷⁹, а местният печат отхвърля категорично обвиненията на румънските вестници за преминаването на български чети в Добруджа. Вестник “Русенска поща” коментирайки съобщенията в румънската преса от Квадрилатера заявява, че не е работа на българското правителство да преследва разбойнически банди в съседни страни и да поддържа обществения ред в тях⁸⁰. Но от пролетта на 1923 г. в добруджанското емигрантско движение протичат сложни и противоречиви процеси, в които Русе и русенските добруджански дейци играят особено важна роля.

СЪЗДАВАНЕ НА ВДРО И БОРБАТА МЕЖДУ ЛЕВИЦАТА И ДЕСНИЦАТА В НЕЯ

Досега във всички изследвания, свързани с Добруджанското емигрантско движение се изтъква, че след Първата световна война се очертават три концептуални течения в него. Първото поддържа виждането, че освобождението на Добруджа не е само добруджанско, а общобългарско дело. Главната цел е възвръщането на Южна Добруджа към България, което може да стане чрез ревизия на Ньойския договор при благоприятни международни условия. Фактори за постигането на тази цел трябва да бъдат българската държава и организациите, в които това течение има силно влияние - Съюзът "Добруджа", ВДРО (в периода 1926-1940 г.), Добруджанският младежки съюз (ДМС) "Стефан Караджа", Добруджанският женски съюз (ДЖС), както и легалното движение в Добруджа, групирани около Българските културни общества. От такива позиции следва усилията да се съсредоточат най-вече в две насоки - запазване на българския етнически облик на Добруджа и спечелване на международната дипломация за освободителната кауза на добруджанци. Някои автори определят това течение като буржоазно-националистическо, т. е. като десница. За негови най-последователни идейни водачи се сочат русенските добруджански дейци - запасният полковник Никола Кямилев и адвокатът Иван Хаджииванов.

Второто течение - автономисткото, представлявано от групата около д-р Петър Вичев, се придържа към идеята за устройване на Добруджа като автономна буржоазно-демократична република и възвръщането ѝ към България в бъдещ удобен момент.

Третото течение - левицата, главни дейци на която са функционерите на БКП Върбан Петров и Дочо Михайлов, възприема Коминтерновските постановки по националния въпрос и от тази гледна точка застъпва позицията за устройството на Добруджа като социалистическа република и включването ѝ в състава на бъдещата Балканска федерация от такива републики.⁸¹

Трябва да се отбележи, че върху оформилите се три течения сред Добруджанското движение силно влияние оказват както въ-

трешнополитическото развитие в страната, така и протичащите процеси в международен план. Стремешът на някои от ръководните му дейци да го предпазят от острите междупартийни борби у нас, особено характерни до втората половина на 20-те години, се оказва неосъществим. В първите следвоенни години конфликтът за Бесарабия между Румъния и Съветска Русия и проявената активност от страна на Обществото на народите за защита правата на малцинствата, дават известни надежди и аргументи за осъществяване целите и на трите течения.

Първият, по-сериозен сблъсък между тях става на Седмия конгрес на Добруджанската организация, състоял се в Търговище от 25 до 27 март 1923 г. Местният печат обявява, че за делегати на конгреса от русенското дружество “Добруджа” са избрани Добри Джамбазов, Иван Маринополски, Руси Русев, К.Добрев, Стефан Симеонов, Н.Кяmilев и членовете на ВДС - Дочко Боев, Ангел Попов, Ст.Тютюнджиев и Йордан Калчев.⁸² В заседанията на конгреса от Русе участват още Ив. Хаджииванов и Сл. Алексиев.⁸³ Групата на Н. Кяmilев обаче се оказва в малцинство и бламирането на д-р П. Вичев от ръководството на ВДС не успява да се осъществи. След продължителни дебати се стига до общото становище за обединяване на всички сили на Добруджанското движение. По отношение на външнополитическата ориентация се възприема компромисната линия да се търси подкрепа както от “източната”, така и от “западната демокрация”. Т. е. търси се баланса между просъветската ориентация на лявото и прозападната ориентация на дясното течение. На конгреса се решава да се създаде революционна организация, която да унищожи бандитизма в Добруджа и се налага като определяща насока в дейността на движението автономистката идея на д-р П. Вичев.⁸⁴

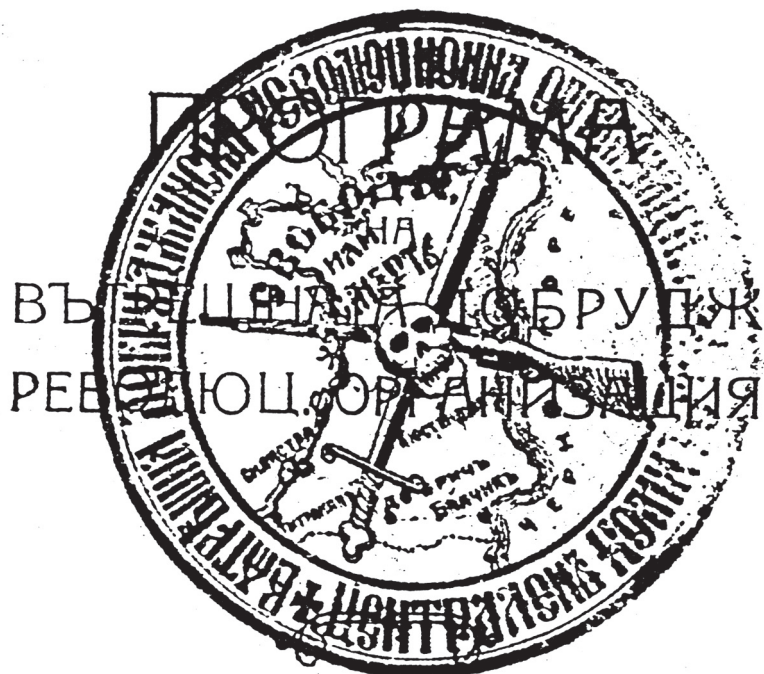
След Седмия конгрес на Добруджанската организация по инициатива на русенци се извършва анкета за дейността на централното ръководство. От София пристига Никола Петков, председател на столичното дружество “Добруджа” и Трифон Трифонов, председателствал конгреса. На “другарския съд” са призовани уличените в разбойничество Сл.Алексиев, П.Енчев, Ст.Боздуганов, Юрдан Шишков, Кирил Димитров, К.Добрев и др. Д-р П.Вичев и Сл.Алексиев се обвиняват, че са изпращали някои от тях да

събират средства за ръководството в Добруджа, където подобни акции не могат да бъдат контролирани. Отделно д-р П.Вичев е обвинен, че със събраните средства е издържал своето заведение “Алказар” в столицата, което служи за клуб и канцелария на организацията. В крайна сметка се взема решение за бламиране на д-р Вичев и целия ВДС с Изпълнителния комитет (ИК). Назначава се временна комисия, която да поеме ръководството на организацията до свикването на нов конгрес. Анкетите-съдии се обявяват за “регенти в движението” и осъждат на смърт д-р Вичев и Сл.Алексиев. Регентството се състои от осем души: Ив.Маринополски, Н.Кяmilев, Ив.Хаджииванов, Ст.Симеонов, Т.Трифонов, Н.Петков, Д.Джамбазов и още едно неизвестно лице.⁸⁵

Проф. П.Тодоров приема, че Регентството фактически представлява централното ръководство на ВДРО.⁸⁶ В.Милачков чрез много подробен анализ на документални източници стига до извода, че ЦК на ВДРО се създава по-късно, след последвалото заседание на ВДС от 26-28 май и още по-вероятно след 9 юни 1923г.⁸⁷

В заседанието си в София от 26, 27 и 28 май ВДС взема отношение по русенската “афера”, която представлявала “пакостен инцидент”, парализирал временно дейността на ИК. Съветът, след като изслушва доклада на представителите на Регентството в Русе и като взема предвид обясненията, “подкрепени с данни” от д-р П.Вичев и Сл.Алексиев, гласува специална резолюция. В нея се изтъква, че Сл.Алексиев е виновен за направените опущения, но не за грабеж, както се посочва в протокола на Русенското регетство, а от голяма ревност в полза на Добруджанското движение. Що се отнася до обвиненията отправени към д-р Вичев, ВДС ги намира за неоснователни и по личното настояване на засегнатия назначава тричленна комисия, пред която Ив.Маринополски да представи допълнително нови доказателства. В края на резолюцията се подчертава, че анархистическите действия на “осемтя” в Русе внасят разкол в движението, поради това Съветът изказва своето “неодобрение за тая им постъпка” като предупреждава, че всяка подобна инициатива в бъдеще ще се наказва съобразно устава.⁸⁸

Едва ли обаче предупрежденията на ВДС са стреснали особено русенските добруджански дейци, образували Регентството. Видимо в движението се оформят два ръководни центъра. Едини-

6 НОЕМВРИЙ 1923 ГОД.

Програмата на ВДРО отпечатана в Русе

Печат на Русенското дружество "Добруджа"

Печат на младежката група при Русенското дружество "Добруджа"

Печат на ВДРО

Знаме на ВДРО

ят - в столицата на легално изявяващата се добруджанска емиграция и другият - в Русе, който е оперативен координатор на нелегалната дейност във вътрешността на Добруджа. Но от пролетта на 1923 г. между двата центъра отношенията стават напрегнати и се води борба за надмощие.

Най-вероятно през лятото на 1923 г. в Русе се създава ВДРО в състав: Н.Кямилев - сговорист; Ив.Хаджииванов - националлиберал, по-късно сговорист; Ив.Маринополски - секретар на русенското дружество "Добруджа", радикал; Сл.Алексиев - радикал; Иван Донешки - поручик, комунист; Д.Михайлов - комунист; В.Петров - комунист, Ст.Боздуганов - безпартиен. В Задграничното бюро се включват: В.Петров, Ив.Маринополски, Ив.Донешки и Ив.Хаджииванов, а Д.Михайлов, Сл.Алексиев и Ст.Боздуганов представляват ЦК в Добруджа. Д.Михайлов е определен за организатор и главен войвода на четите. Н.Кямилев трябва да представлява ВДРО пред правителството.⁸⁹

Повече от ясно е, че ВДРО се създава след Деветоюнския преврат, защото в противен случай Н.Кямилев не би могъл да бъде определен за представител на организацията пред земеделското правителство в качеството му на изявен сговорист. В този състав на ръководството на нелегалната ВДРО особено внимание предизвиква участието на двамата представители на Военния съюз - Н.Кямилев и Ив.Хаджииванов. Първият изиграва важна роля в събитията по 9 юни. От момента на преврата до 19 юли 1923 г. той е градоначалник на Русе и новата власт му приписва заслугата за запазването на спокойствието в града през тези трудни за страната дни.⁹⁰ По това време, заедно с кмета Хр.Стоянов, Н.Кямилев на митинги и събрания призовава гражданството да се сплоти около Народния сговор срещу опитите на земеделците да си възвърнат властта.⁹¹ Така малко по-късно той получава място заедно с Гр.Василев в кандидатдепутатската листа на Демократическия сговор от Русенска околия.⁹²

Иван Хаджииванов също е публична личност в Русе, известен като адвокат с много успешна практика. На 10 юли 1923 г. Хаджииванов получава легитимационна карта на таен полицейски агент, подписана от Кямилев с валидност до края на годината.⁹³ Няколко месеца след това, на 10 ноември той декларира в мест-

ния печат, че напуска Националлибералната партия и преминава в Демократическия сговор, защото историческият момент налага “сплотяване на всички обществени сили”.⁹⁴

Наистина, една такава симбиоза между сговористи и комунисти в нелегално действаща организация зад граница като ВДРО е трудна за обяснение. Във всеки случай, не може да се поставя под съмнение обстоятелството, че левицата и десницата преследват свои политически цели, които по-скоро рано, отколкото късно, довеждат до нейното разцепление. От една страна, по този начин сговористкото правителство на Ал.Цанков установява контрол над действията на Добруджанското движение в деликатната за него сфера на българо-румънските отношения, а от друга - комунистите изпълняват коминтерновската директива от юни 1923 г. за навлизане и овладяване структурите на националноосвободителните организации.

На 6 ноември 1923 г. или малко преди това се приема Програмата на ВДРО, подготвена от “Централния Р.Комитет”. Д.Митев и В.Милачков в своя публикация правят издържан подробен анализ на нейното съдържание по екземпляр, издирен в Архива на Обществото на народите в Женева. Странно защо обаче те се обвързват с твърдението, че у нас “единственият известен на историческата наука екземпляр” в недобро физическо състояние се съхранява в Архива на МВР. Освен това, според тях, тази програма е валидна до началото на 1925 г., когато се приключва първият период от развитието на организацията, свързан с масови арести от страна на българските власти сред комунистите и техните привърженици в Добруджанското движение.⁹⁵

Всъщност, текстът на Програмата е отпечатан, макар и в малък (джобен) формат, и не е логично до наши дни да се е запазил само посочения от Д. Митев и В. Милачков екземпляр, колкото и ограничен да е бил тиражът. За това недвусмислено говори и фактът, че в Архива на МВР в полицейското досие на Ст.Боздуганов се съхранява още един екземпляр в отлично физическо състояние. На меката му синя корица (титулната страница) ясно се чете: “ПРОГРАМА НА ВЪТРЕШНАТА ДОБРУДЖ. РЕВОЛЮЦ. ОРГАНИЗАЦИЯ”, а отдолу датата - “6 ноември 1923 год.” Върху надписа е поставен печатът на организацията, в който околоръст е изписано: “ВЪТРЕШНА ДОБРУДЖАНКА РЕВОЛЮЦИОННА ОРГАНИ-

ЗАЦИЯ - ЦЕНТРАЛЕН КОМИТЕТ”, а в кръговото пространство на фона на схематично представената карта на Добруджа са изобразени кръстосана пушка и сабя с човешки череп в средата. Около тях се чете девизът: “СВОБОДА ИЛИ СМЪРТ”. Печатният текст на Програмата се състои от 25 страници и в този екземпляр не са наясно никакви корекции и забележки.⁹⁶

Не звучи убедително и второто твърдение на Д.Митев и В.Милачков за времето на действието на Програмата. Независимо от това, че някои от нейните членове сигурно са резултат от компромиси между левицата и десницата в ЦК на ВДРО, при липсата досега на издирен подобен следващ документ, не е аргументирано определянето на някаква хронологическа граница за периода ѝ на действие. Във всеки случай, от протокола за обиск в дома на Ст.Боздуганов в Русе от 25 октомври 1933 г. става ясно, че Програмата е сред иззетите вещи, заедно с други документи датирани най-рано от втората половина на 1925 г., като доказателство за нелегалната му дейност.⁹⁷ Това идва да покаже, че Програмата на ВДРО от 6 септември 1923 г. и след 1925 г. все още е служела, поне на някои четоводци на организацията като Ст.Боздуганов.

Поради обстоятелството, че тя е анализирана обстойно от споменатите по-горе изследователи, тук се представят само резюмирани по-важните постановки в нея. Основният програмен текст включва 13 члена. В “Специално приложение” са поместени от чл. 14 до чл. 16. Разделът “Специални задачи на Задграничното бюро” включва останалите членове до 20-ти. Повече от половината съдържание обхваща т. нар. “Приложение”.

Чл. 1 формулира ясно целта на ВДРО - “политическо освобождение на Добруджа с всички възможни революционни и дипломатични средства”. Чл. 2 очевидно е компромисен вариант между всички течения в Добруджанското движение. Той застъпва доста неопределеното виждане, че по формата на управление “ще се произнесе целокупният добруджански народ” след освобождението, чрез своите представители в първото учредително събрание, което показва, че все пак в него надделяват главно схващанията на левицата и автономистите. Т. е. става дума не за присъединяване към България, а за устройването на Добруджа като самостоятелна политическа единица на Балканите.

В следващите членове се посочва, че целта, която преследва ВДРО му налага да извършва политическа дейност. Предвижда се организацията да концентрира своята пропаганда изключително в Добруджа, като поддържа духа на местното население с широк четнически апарат. Унищожаването на бандитизма в областта се разглежда като една от главните предпоставки за постигане на поставената цел. Това, което, десницата застъпва много настоятелно на Седмия добруджански конгрес в Търговище от края на март 1923 г. Чл. 6 предвижда да се изградят тайни комитети от по 2-3 души във всички селища, без изключение, които да изпълняват “безрезервно нарежданията” на ВДРО. По-нататък се изтъква, че организацията ще създава революционни съдилища, които ще имат доста широки пълномощия - от наказване на шпионите и бандитите до следене за чистота на битовия морал. Указват се методите на пропагандната работа сред населението и начините, по които ще се събират средства за издръжка на нелегалните функционери. В чл. 12, без да се уточнява, се посочва, че трябва да се създадат връзки с чужди правителства “според добре преценените моменти”. В такива случаи щели да се изпращат подходящи личности, които достойно да представляват организацията. Чл. 13 предвижда създаване от годното да носи оръжие добруджанско население на революционна армия, числяща се в запас, но да бъде готова, “когато нуждата наложи”.

В “Специалното приложение” чл. 14 регламентира, че ВДРО е изградена на принципа на демократическия централизъм. В това няма нищо чудно предвид конспиративния характер на организацията. Чл. 15 определя броя на членовете на ЦК на 7-8 души и мястото на неговото седалище в Русе. Няколко души от ЦК образуват Задграничното бюро в България, а останалите резидират в Добруджа. Чл. 18 указва, че Централният революционен комитет (ЦРК) се състои от намиращите се в Добруджа членове на ЦК и е натоварен да направлява техническата страна на вътрешната дейност, свързана с ръководството на местните организации.

От чл. 17 до чл. 20 в раздел “Специални задачи на Задграничното бюро” се регламентира дейността на ВДРО по устройването на пунктове по българо-румънската граница на българска територия, рекрутирането на четническият състав, контролирането

на тайните комитети от двете страни на границата и начина, по който ще се вземат спешни решения от ЦРК.

В частта “Приложение” най-общо казано се прави един обстоен преглед на развитието на Добруджанския въпрос след Освобождението и на отношението на великите сили към него. Същественото тук е, че в края на тази част изрично се подчертава независимостта на ВДРО от легалния ВДК в София.⁹⁸ В случая чрез програмата се заявява още един път открито нежеланието на левицата и десницата в Добруджанското движение да се съобразяват с водената политика от столичния център начело с д-р П. Вичев. Според тях легалните форми на борба не са дали и няма да дадат в скоро време положителен резултат.

От изложените по-горе основни положения в Програмата е видно, че тя е играела и ролята на Устав на ВДРО. Отпечатана е от Сл.Алексиев в Русе в края на 1923 или в началото на 1924 г. Авторството на програмата е трудно установимо. Знае се със сигурност само, че в нейното изработване е участвал пряко В.Петров.⁹⁹ Впрочем, както бе отбелязано вече, тя се издава от името на ЦРК, от което следва, че основно върху нея би трябвало да са работили Д.Михайлов, Сл.Алексиев и Ст.Боздуганов, именно хората, представляващи този ръководен орган. Но трудно е да се предполага, че в неблагоприятните условия на нелегалната дейност в Добруджа те са направили това. По-вероятно е, тя да е дело на повечето от членовете на ЦК в Русе. Като аргумент за такъв извод могат да послужат и компромисните постановки в Програмата, удовлетворяващи както левицата, така и десницата в централното ръководство на ВДРО.

Проф. П.Тодоров предполага, че към края на август 1923 г. по инициатива на В.Петров и Д.Михайлов Програмата е обсъдена и приета от ЦК. Добруджа се поделя на организационни райони с центрове в Добрич, Тервел, Силистра, Тутракан, Кюстенджа и Тулча. Във всеки район едновременно с местните организации се формират чети от по 10-12 души. В по-големите емигрантски центрове се създават тайни комитети за организиране на бежанците в легални групи за подготовка на чети, които при нужда да се мобилизират.¹⁰⁰ През същото лято обиколка из силистренските и тутраканските села предприема и Ст.Боздуганов.¹⁰¹ Сл.Алексиев,

в качеството си на член на централното ръководство, разширява организационната мрежа на ВДРО и във Варненско, като вербува четници от членовете на местните дружества “Добруджа”.¹⁰²

Участието на Д.Михайлов и привържениците на БКП добруджанци в Септемврийските събития от 1923 г. във Варна и Варненско засилват недоверието между левицата и десницата в ЦК на ВДРО.¹⁰³ В парламентарните избори на 18 ноември с. г. Н.Кямилев влиза в Народното събрание с листата на Демократическия сговор.¹⁰⁴ В края на 1923 и началото на 1924 г. той, заедно с други русенски депутати-сговористи, предприема обиколка в окръга, свързана с разширяване на подкрепата за Цанковото правителство.¹⁰⁵ През декември 1923 г. при обиколката си в Добруджа, на тайна сбирка на Силистренската околийска чета Д.Михайлов заявява, че ако ЦК на ВДРО в лицето на привържениците на Кямилев се опита да сътрудничи с Цанковото правителство, трябва да се противодейства чрез създаване на специална бойна група, която да се активизира при нужда. Наскоро след това казаното от Д.Михайлов на тази сбирка става известно на хората около Кямилев, Д.Михайлов и В.Петров са поставени под наблюдение и за действията им се уведомява българската полиция.¹⁰⁶ През пролетта на 1924 г. активни връзки с управляващата политическа сила в страната демонстрира представителят на десницата в ЦК Ив.Хаджииванов. Той е избран за член на Градското бюро на Демократическия сговор и малко по-късно от името на русенското дружество “Добруджа” разменя любезни телеграми с цар Борис III по повод на именния му ден.¹⁰⁷

Въпреки всичко, формалното единство в ръководството на ВДРО все още се запазва. Полицейските протоколи от разпити на четници на организацията свидетелстват, че през пролетта на 1924 г. Н.Кямилев, Д.Михайлов, Сл.Алексиев и В.Петров обикалят цялата добруджанска граница от Русе до Варна, свикват пунктови събрания и извършват преглед на готовността на четите за действие. Границата преминават обаче само Сл.Алексиев, Д.Михайлов и Ст.Боздуганов.¹⁰⁸

Осмият конгрес на Добруджанската организация в Плевен от 25-26 май с. г. с нищо не помага на русенските дейци и става арена на противоречията и интригите на трите течения в нея. В

отчетния доклад на д-р П.Вичев ВДРО се обявява за несъществуваща, заседаващите делегати се разделят на две и фактически се провеждат два конгреса. Разцеплението започва да се преодолява постепенно от началото на юни.¹⁰⁹ Русенският печат коментира разногласията на Плевенския конгрес като “печален факт”, а контактите между ръководствата на двата ВДС на 5 юни, окачествява като действие в правилна посока.¹¹⁰

Като водещи фигури в настоятелството на русенското дружество “Добруджа” се налагат Н.Кямилев и Ив.Хаджииванов. Председателят на дружеството Ив.Хаджииванов на 25 юни присъства на заседанието на Добруджанската младежка група “Стефан Караджа” за избор на ново ръководно тяло и поднася приветствие от името на “старите ратници” на патриотичната идея.¹¹¹ На 20 юли Н.Кямилев е избран за председател на околийското бюро на Демократическия сговор.¹¹² Пак двамата застават начело на ефектни публични изяви на русенските добруджанци. На 10 август 1924 г. се чества много тържествено годишнината от гибелта на Стефан Караджа. Сутринта на същия ден Добруджанското дружество, със знамето си обвито в черен креп, Опълченското дружество и дружество “Сливница”, също със знамена и военна музика отиват в дома на Никола Обретенов, откъдето вземат черепа на Караджата. Обкичен с цветя черепът е пренесен от няколко души в добруджански носии на гроба на героя. След отслужената панихида с участието на Добруджанския хор, голяма реч произнася народният представител Н.Кямилев, завършвайки с лозунга: “Да живее свободна Добруджа!”.¹¹³ На 6 септември, отново много тържествено, се чества годишнината от Тутраканската епопея. Оратор на многохилядния митинг по този повод от името на дружество “Добруджа” е Ив.Хаджииванов.¹¹⁴ Така в легалната Добруджанска организация в Русе десницата в ЦК на ВДРО заема стабилни доминиращи позиции, които запазва и в следващите години.

На Кямилев като народен представител от управляващата политическа сила е обещана от правителството известна сума за подпомагане на новосъздадената ВДРО. Той представя на министъра на войната В.Петров, който му излага целите на организацията и направеното дотогава. Министър Ив.Вълков отговаря, че правителството не може да се ангажира със субсидирането ѝ, и им

дава еднократна помощ от 100 хил. лв., стигнали едва за покриване заемите на организацията до момента. Много скоро след това, става ясно, че повече на българското правителство не може да се разчита, тъй като то започва да търси сближение с Румъния.¹¹⁵

Междувременно на 7 май 1924 г., един ден след подписването на Майския манифест от ЦК на ВМРО за сътрудничество с Коминтерна, се провежда заседание на ЦК на ВДРО в Русе. На него по предложение на В.Петров и Д.Михайлов се взема единодушно решение да се установят контакти с ВМРО и връзка със съветските представители във Виена за набавяне на средства и оръжие за организацията. С изпълнението на двете задачи е натоварен В.Петров. Мисията му в Горна Джумая (Благоевград) завършва без резултат. Освен общите разговори по проблемите за набавянето на средства, конкретни договорености за едновременност между двете организации не са постигнати.

За изпълнение на втората задача В.Петров търси съдействието на висшия функционер на БКП в столицата Коста Янков, чрез когото получава от съветската легация 20 хил. лв. Минавайки през Русе той оставя половината от сумата за нуждите на ВДРО. На 6 юли, преди заминаването за Виена, от групата около Кямилев му напомнят, че в разговорите със съветските представители не трябва да дава никакъв повод за намеса във вътрешните работи на организацията или за просъветска пропаганда в Добруджа. Но В.Петров не изпълнява точно дадените му инструкции. В срещите си с Г.Димитров и със съветските дипломати той дава разяснения по широк кръг от въпроси, засягащи Добруджанското движение и вътрешното положение на страната. От своя страна събеседниците му изрично го предупреждават да проявява максимална бдителност към Н.Кямилев и Ив.Хаджииванов.

След завръщането си от Виена на 24 юли В.Петров дава устен и писмен отчет на К.Янков, от когото получава още 15 хил. лв. Чрез Д.Михайлов ги изпраща на организацията. Наскоро след това К.Янков му съобщава, че Москва приема всички искания, поставени от него във Виена и, че е изпратено известно количество оръжие в Цариград, което трябва да бъде получено от упълномощено от Янков лице. Съветски транспорт щял да стовари оръжието в някой пункт по Черноморското крайбрежие, от където хората

на ВДРО, да го пренесат във вътрешността на страната. За разноски по пренасянето Янков дава на В.Петров 20 хил. лв.

Акцията по пренасянето на оръжието се възлага на Ив.Хаджииванов и Ст.Симеонов. Тя обаче не се осъществява и се отлага за по-късно поради провал във Варна, при който полицията залавя каруци с пушки и разкрива няколко от участниците в поддържането на нелегалния канал Добрич - Букурещ. За втори път се предприема такава акция в края на лятото на 1924 г., но отново засилените полицейски мерки я осуетяват.

Допълнително К.Янков съобщава на В.Петров, че Москва е решила да отпусне на Добруджанската организация всичко 200 хил. лв. След приспадането на дадения аванс, В.Петров получава от К.Янков 110 хил. лв. Част от сумата той предава лично, а останалата - чрез Илия Камбуров на Д.Михайлов, който я изразходва за нуждите на създаваните от него комфракционни групи във ВДРО¹¹⁶. Главната причина за тези фракционни действия на левицата в ръководството на организацията е курсът на ЦК на БКП за продължаване на въоръжената борба.

Много показателен за настроенятия сред комунистическата левица е докладът на Д.Михайлов до ЦК на ВДРО от 8 юни 1924 г. за обиколката му в Добруджа през април-май с. г. В него той констатира, че организацията е станала притегателен център за широк кръг от местното население. Променило се е отношението на турското население към организацията, което вече само предлага помощта си. Едновременно с това изтъква, че в Тервелския район особено се е засилило влиянието на "Добруджанската комунистическа партия с център Добрич". Именно нейните кадри според него "са се предали беззаветно на делото, подготвяйки и увеличайки след себе си масово населението". Незасегнати от пропагандата на ВДРО остават североизточните части на Добруджа. Половината от съдържанието на доклада обхваща обяснението за масовата просъветска ориентация на добруджанци. За това според Д.Михайлов са спомогнали главно две обстоятелства - Септемврийските събития от 1923 г., в които спрямо замесените добруджанци са приложени твърди мерки от страна на българското правителство, и тлеещият конфликт между Румъния и Съветския съюз за Бесарабия. Той подчертава, че "там гдето се слага въпроса за начина и средствата

за освобождението на Добруджа, съществува безусловно убеждение, че не са нито западните сили, нито Обществото на народите, нито пък българското правителство, които ще дадат тази свобода. В това отношение населението смята..., че единствена е Русия, която ще подпомогне и гарантира това освобождение". Дори Д. Михайлов твърди, че хора със завидно материално положение считат, че освобождението на Добруджа може да стане само от Съветския съюз и "агитират в полза на този лозунг".¹¹⁷

След завръщането си от Виена В. Петров научава, че Сл. Алексиев, който в някои случаи го е защищавал пред властите, е досносничел на полицията за действията на левицата в организацията. По негово настояване се провеждат няколко заседания на ЦК на ВДРО, при едно от които В. Петров си подава оставката, но тя не е приета. Дългите разправи и обяснения водят до разрыв в отношенията между двамата членове на ЦК. В крайна сметка след намесата на останалите ръководни дейци е постигнато помирение между тях, но недоверието между левицата и десницата във ВДРО се засилва.¹¹⁸

Ново развитие в спиралата на конфликта между тях се отбелязва през есента на 1924 г. На 15 ноември в столицата се провежда конференция на комунистите в Добруджанското движение, на която се взема решение за създаване на Централна добруджанска комфракция начело с В.Петров и Д.Михайлов. В отговор на формирането и дейността на комфракциите във ВДРО по същото време се свиква тайна конференция на десницата в Кубрат. Тук според Ив.Георгиев по настояване на Ив.Хаджииванов и Н.Кямилев се решава да се подпомогне правителството в усилията му да разгроми добруджанската левица. За ликвидирането на Д.Михайлов бил изработен специален план, който трябвало да представи нещата така, че той пада убит "случайно" от румънска засада. Осъществяването на плана е предложено на П.Енчев, който тогава живеел в Исперих, но последният отказва и уведомява Д.Михайлов и В.Петров за направеното му предложение от Ив.Хаджииванов и Н.Кямилев. Към всичко това се прибавят и някакви разкрития за злоупотреби със средства на организацията от Сл.Алексиев в битността му на касиер на ЦК. Дейците от левицата раздухват тези свои подозрения сред симпатизантите си,

а Д.Михайлов, в качеството си на главен организатор и войвода, извежда част от функциите на касиера.¹¹⁹

Въпреки острия сблъсък в ЦК на ВДРО между комфракцията и останалите му членове, четите на организацията продължават да водят активна пропаганда в Добруджа в края на 1924 и началото на 1925 г. От втората половина на януари 1925 г. обаче, румънските власти предприемат широкомащабна акция за унищожаване на организацията на своя територия. От начало в селата Кайнарджа и Брестак, а след това в Средище, Светослав, Краново, Войново, Добруджанка, Коларци, Каменци, Полковник Чунчево, Гарван, Брестница, Паспалево, Смолница, Телериг и др., а също в Силистра и Добрич са извършени масови арести и са задържани повече от 500 души. В ръцете на румънската полиция попадат протоколи от комитети на ВДРО, кочани с разписки на организацията, разкрити са складирано оръжие и боеприпаси в гората край с. Кайнарджа, в Добрич, Тервел, Силистра и Тутракан. Открити са свидетелства за дейността на ВДРО в Кюстенджанско и Тулчанско.¹²⁰

Румънските власти излизат с тезата, че са разкрили националистическа организация с комунистически характер, подобна на тази в Бесарабия. Това поставя в крайно неудобно положение Цанковото правителство, което се вижда принудено да ограничи до минимум протестните прояви на добруджанската емиграция в страната и да затегне охраната по българо-румънската граница. В поверителна преписка на МВРНЗ с окръжните управители в Русе, Шумен и Варна от март 1925 г., министър Ив. Русев им обръща особено внимание за широката комунистическа агитация в Добруджа и нарежда да вземат необходимите мерки за запазване на добросъседските отношения с Румъния.¹²¹

В първите дни на март с. г. е арестуван В.Петров. Малко покъсно, на 8 същия месец в с. Никола Козлево в ръцете на полицията попада и Д.Михайлов. На 29 срещу 30 март в Русе в престрелка с полицията са убити Вела Пискова и Тончо Гълчанов, организатори на комфракциите в Русенска околия. Арестувани са и много други функционери на добруджанската левица.¹²² Особено се засилват полицейските преследвания срещу нея след атентата в столичната църква "Св. Неделя" на 16 април 1925 г., при

който доста сериозно е ранен и Н.Кяmilев. Така левицата в ЦК на ВДРО е отстранена и под ударите на румънските и българските власти влиянието ѝ в организацията е сведено до минимум. По нареждане на ЦК се свикват запасните кадри на организацията и се формират четите на П.Енчев, Кольо Йонков, Стайко Колев, Керан Димитров и Димитър Русев. Заедно с четата на Ст.Боздуганов, те се включват в акциите на правителствените чети срещу нелегалния апарат на БКП. Специално четите на П.Енчев и К.Йонков са зачислени на щат в полицията и получават преки разпореждания оттам.¹²³

Едновременно с това, се затягат мерките на румънските власти в Добруджа. Засилва се колонизацията на областта с цинцари и куцовласи. В поверителен доклад от 10 ноември 1925 г. на новия русенски окръжен управител Борис Димев до МВРНЗ се изтъква денационализаторския поход срещу българското население, подет от силистренския префект Т.Пучеря. Той не само че насърчавал по всички възможни начини колонизационния процес, но издава и чудовищната заповед за преследване на “комитаджийството”, която между другото обещавала 10 хил. леи за “бандитска глава”. Дори румънският в. “Адевърул” се обявява срещу жестоките мерки на Пучеря, като излиза със статията “Лов на хора в Доростол - 10 000 леи за един убит човек”. Но силистренският префект не се спира пред критиките в печата. В публични изказвания той заплашва, че Румъния ще окупира Русе и Исперих, където били “гнездата на комитаджиите”. На този фон въпросът за секвестъра на българските имоти в Добруджа продължава да се протака, а емиграцията от областта към България не може да бъде спряна.¹²⁴

Българското правителство обаче, още от пролетта и началото на лятото на 1925 г. е принудено отново да съдържа активността на четите на ВДРО. На 11 юни по повод оплакванията на румънския пълномощен министър, МВРНЗ с поверителен циркуляр обръща внимание на окръжните управители в Русе, Шумен и Варна, че “нашите държавни интереси изискват безусловно спокойствие на границата и избягване на каквото и да било съмнение от румънското правителство за нелоялност”.¹²⁵ С нареждане на Дирекцията на полицията на редакторите на русенските вестници

се забранява да хроникират случаите, когато румънската полиция арестува по искане на българските власти подозрителни лица.¹²⁶ В подпомагане на четите по сведения на румънския шпионаж е заподозрян и разградския околийски началник. Той трябва да дава писмени показания пред русенския окръжен управител, че не познава лично и не поддържа никакви контакти със Сл.Алексиев и Ст.Боздуганов.¹²⁷

На 23 юли МВРНЗ отново заостря вниманието на окръжните управители в трите града за действията на “неотговорни фактори”, т. е. на ВДРО в района на българо-румънската граница. В министерския циркуляр се посочва, че четническите набези освен усложнения в отношенията между българското и румънското правителство, предизвикват често емигриране на добруджанци в България. МВРНЗ нарежда всички заподозрени като организатори и четници да бъдат интернирани във вътрешността на страната най-малко на 40-50 км от границата. За несправяне със задачата по възпрепятстване преминаването на чети, русенският окръжен управител иска от министерството уволнението на полицейския пристав в Кубрат.¹²⁸ Засилва се полицейското наблюдение над граничните контролнопропускателни и митнически пунктове в окръга. Особено се следи да не се допусне пренасяне на оръжие и взривни материали в Добруджа. В същото време Иван Хаджииванов ходатайства пред местните държавни органи в Русе и успява да освободи повечето от задържаните в предварителния арест четници. Раздава им по 50 лв. и им препоръчва да си намерят работа, като им обръща внимание, че при нужда отново ще бъдат повикани за акции в Добруджа¹²⁹.

Междувременно в Русе тече процесът по следствено дело №56/1925 г. на Русенската окръжна организация на БКП. По това дело са привлечени 131 обвиняеми, от които около 30 души, свързани с ВДРО. Процесът се води от втория състав при Русенския военнополови съд в кавалерийските казарми, строго охранявани от войскава част. Според спомените на В.Петров, който също е подсъдим, писани през 1947 г., обвинителният акт на прокурора срещу него и Д.Михайлов изцяло бил съставен въз основа на показанията на кръга около десницата в ЦК на ВДРО - Ив.Хаджииванов, Сл.Алексиев, Ив.Маринополски, Ст.Симеонов и др. Д.Михай-

лов и В.Петров избират единствено правилната тактика да отричат участието си в подготовката на въстание в България и Добруджа и във формирането на комфракции в Добруджанската организация. В спомените си В. Петров твърди още, че заплашил поверително далите показания за намерението си да представи пред съда втория екземпляр от официалното писмо на ВДРО до съветското правителство, подписано от всички членове на ЦК. Естествено, това би компроментирало такива публични личности като Н.Кямилев и Ив.Хаджииванов. Всъщност, В.Петров не притежавал втори екземпляр от писмото, но маневрата излязла сполучлива. Три дни по-късно и само един ден преди началото на процеса Ив.Хаджииванов му съобщава, че ще изменят показанията си в тяхна полза. Така В.Петров и Д.Михайлов успяват да докажат пред съда, че връзките, установени от тях във Виена с Коминтерна и Съветския съюз, нямат нищо общо с БКП, а са по линия само на ВДРО. В резултат на това, вместо тежки присъди двамата получават по една година затвор и 50 хил. лв. глоба.¹³⁰

Емигрантската централа на БКП определя за техен заместник в ръководството на комфракциите във ВДРО Димитър Дончев (Доктора). През септември 1925 г. във Виена по инициатива на Коминтерна и Балканската комунистическа федерация с прякото участие на Задграничното бюро на БКП се създава Добруджанска революционна организация (ДРО). Проф. П.Тодоров, в изследването си за освободителните борби в Добруджа между двете световни войни, прави задълбочен анализ на някои от приетите документи на учредителното Виенско заседание на ДРО. Той конкретно разглежда съдържанието на резолюциите “По международното положение на Добруджа” и “По вътрешното положение на Добруджа” като акцентира върху вътрешнопротиворечивия им характер, особено на втория документ, и правилно предполага, че трябвало да е приета още инструкция за организационната структура.¹³¹

В новоиздирено частично постъпление в Държавен архив - Русе, освен коментираните от П.Тодоров учредителни документи на ДРО, се откриват още два - “Близки задачи на Добруджанската революционна организация: А/ В Добруджа и Б/ В България” и “Устав на Добруджанската революционна организация (проект)”. Цялата документална колекция представлява взаимно свързан

ръкопис на еднотипни хартиени листи, но различията в почерка показват участието на две лица в написването му. Датиран е към 20 септември 1925 г., без да е посочено място на съставянето.¹³²

В “Близки задачи... А. В Добруджа” се посочва, че трябва да се положат всички усилия за изграждането на такава революционна организация в Добруджа, която да обхване всички населяващи я националности. Специално внимание се обръща на привличането на турското население към организацията, спрямо което румънските управници прилагат по-слаби ограничения, за да го противопоставят на българското. Обявява се за илюзия възможността за освобождаването на Добруджа със силата на българското оръжие. Заклеймява се българското правителство, че със своето сервилно отношение към Румъния става косвен съучастник на нейната колонизационна и денационализаторска политика. Предвижда се организационната структура да се основава на системата на тройките, т. е. местен тричленен комитет, който се подчинява и поддържа връзка по вертикалата - районни, околийски и окръжни комитети, над които стои ЦК. Пропагандната дейност основно щяла да се извършва чрез нелегална литература. Предполага се използването на всички възможни форми за борба и навлизането на членовете на организацията в масовите граждански сдружения на населението. В това отношение трябвало да се следва курса на единен фронт с Румънската комунистическа партия. ДРО ще се стреми да проникне и в структурите на опозиционната Църанистка партия, защото това е единственият начин за участието на добруджанските народни маси в политическия живот на областта. Любопитно е също, че се призовава за енергична идейна борба срещу “Софийския център на ВДРО”. В случая се има предвид десничарското лоби във ВДС, което след Априлските събития от 1925 г. подкрепя правителството в преследването на добруджанските дейци от левицата. Осъжда се дейността на обвързаните с българската полиция чети на ВДРО в Тутраканско и се декларира, че в тази насока ДРО трябва да вземе всички мерки за осуетяване “опитите на Софийския център да поведе взаимоистребителна война” в Добруджа. Накрая се издига лозунга за независима Добруджанска република и се апелира да се работи за засилване на симпатиите към Съветския съюз сред добруджанското население.

В “Близки задачи... Б. В България” се поставя на първо място проблема за отстояване независимостта на Добруджанското емигрантско движение от домогванията на българските правителства и десничарските елементи. Десницата в движението следвало да се дискредитира като агент на правителството. Предвижда се да се разгърне нашироко работата на ДРО сред младежта, да се организира издаването на нов вестник на добруджанската левица и да се засили пропагандата на Добруджанския въпрос в чужбина. В края отново се издигат лозунги за демаскиране завоевателната политика на “българската буржоазия, на балканския и европейския империализъм”, за ориентиране симпатиите на добруджанската емиграция към “единствения защитник на поробените народи” - Съветския съюз.¹³³

“Уставът...” се състои от девет раздела и 28 члена. Основната цел, заявена в него, е обособяването на Добруджа като независима република в нейните географски граници и като част от бъдещата Балканска федерация. За постигането на тази цел чл. 3 и чл. 4 предвиждат изграждането на масова революционна организация на територията на Добруджа, която да използва както легални, така и нелегални средства за борба. Въоръженото въстание също се визира като алтернатива на освободителната борба. В чл. 5 се указват средствата - устна и печатна пропаганда и въоръжаване на добруджанското население за “утрешното изнасяне на масовото народно въстание”. От чл. 6 до чл. 19 се регламентират състава и ръководството на ДРО. Член на организацията може да бъде всеки добруджанец без разлика на народност, вяра и политически убеждения, който възприема нейните принципи и методи и се подчинява на всички нареждания. Тя се изгражда на “принципа на централизма”, основавайки се на “системата на тройките” и на базата на териториалните подразделения, съществуващи в Добруджа. Начело на окръзите, околиците и районите стоят комитети също от по трима души. Всеки град, село или населен пункт има свое местно ръководно тяло - тройка, т. е. основната организационна структура на ДРО е тричленната група. Начело на ДРО стои ЦК състоящ се от 5 члена, избирани на всеки две години от висшия орган на организацията - конгреса. Седалището на ЦК се определя според условията и момента. ЦК ръководи общата дей-

ност на организацията за времето между конгресите и изпълнява контролни функции. Той има печат с кръгла форма, в средата на който стои девиза “Свобода на Добруджа”, и с надпис околоръст “Добруджанска революционна организация - Централен комитет” В изключителни случаи ЦК може да назначава временен състав на окръжните, околийските и районните комитети. Чл. 24 регламентира строга дисциплина в организацията и стриктна субординация между ръководните и подчинените структури. Специални дисциплинарни санкции не се предвиждат. Посочва се само, че “неизпълнението на нарежданията на ръководните тела..., влече след себе си наказания”. Според чл. 25 ДРО си набавя средства от членски вноски, доброволни помощи и външни помощи и пожертвувания. Чл. 28 постановява, че взетите решения и резолюции в учредителната конференция на ДРО през септември 1925 г. съставляват неразделна част от Устава, който влиза веднага в сила и ще бъде утвърден от конгреса на организацията.¹³⁴

Учредителните документи на ДРО, приети във Виена, не показват нещо по-различно от известните досега разбирания на левицата за целите на добруджанското освободително движение. Показателно е обаче, че в “Близки задачи...А/ В Добруджа” се сочат като едни от главните нейни противници българското правителство и ВДРО. Учредителните документи на ДРО, макар да копират в много детайли организационното устройство на ВДРО, отричат необходимостта от присъединяването на Добруджа към България и прокламират утопичната идея за независимостта ѝ в рамките на ефимерна Балканска федерация. Стремещът да се обвърже решаването на Добруджанския въпрос с една единствена велика сила в лицето на Съветския съюз, издава идеологическата ангажираност на левицата и ограничава възможностите за търсене на подкрепа за българската национална кауза на Запад. “Уставът...” сам по себе си е достатъчно красноречиво доказателство, че левицата фактически излиза от ВДРО и се обособява в самостоятелна организация. Явно, във Виена Задграничното бюро на ЦК на БКП отчита обстоятелството, че при така развилите се събития в България през 1923-1925 г. ВДРО не може да бъде превзета отвътре и комфракциите в нея трябва да я напуснат. Двете организации продължават да съществуват нелегално и полулегално в

Добруджанските дружества, но вървят по различни пътища и преследват различни цели. Десницата в ЦК на ВДРО и в следващите години отстоява своето виждане за безусловно присъединяване на Добруджа към България. От септември 1925 г. започва нов етап в развитието на добруджанското освободително движение.

ВДРО ОТ ВТОРАТА ПОЛОВИНА НА 20-ТЕ ГОДИНИ НА ХХ ВЕК ДО ПРИСЪЕДИНЯВАНЕТО НА ЮЖНА ДОБРУДЖА КЪМ БЪЛГАРИЯ

С арестуването и подвеждането под съдебна отговорност на В. Петров и Д. Михайлов фактически ЦК на ВДРО не функционира вече в първоначалния си състав. Практически левицата в него е елиминирана, но като че ли кризата в ръководството на организацията не е напълно преодоляна. На 12 октомври 1925 г. Ст. Боздуганов преминава с чета на румънска територия, без обаче да успее да извърши някаква конкретна пропагандна дейност, освен да събере сумата от 5 800 леи, която разпределя между четниците. На 24 същия месец четата му преждевременно се завръща в България поради разпространяваните от румънския печат съобщения за навлизането на редовни гръцки войски през южната българска граница и за настъплението на емигрантски отряди от Югославия¹³⁵. Петричкият инцидент от 21 октомври 1925 г., свързан с преследването на чети на ВМРО от гръцката армия¹³⁶, става причина за прекъсване на поредната обиколка на Боздуганов в Добруджа.

По-трудно обяснима е следващата негова стъпка. На 10 ноември той представя доклад на ЦК на ВДРО за последната си обиколка в “I Силистренски революционен окръг” и едновременно с това подава писмена оставка. Мотивира се със “здравословни и др. причини” заявявайки, че винаги ще гледа със симпатии на организацията, в която е членувал непрекъснато три години¹³⁷.

Доколко здравословните проблеми на Ст. Боздуганов са основателни е трудно да се каже. Озадачават в случая изтъкваните от него “други причини”, които не пояснява. По-късно в полицейското дознание от 26 октомври 1933 г. той посочва, че от 1926 до 1930 г. не е преминавал българо-румънската граница, тъй

като след колективната нота на Югославия, Румъния и Гърция от 11 август 1926 г. против навлизането на български чети на тяхна територия, активните добруджански дейци в това число и Боздуганов, са принудени да подпишат декларации пред властите, че преустановяват всякаква дейност зад граница¹³⁸.

Но именно Ст. Боздуганов заедно със Сл. Алексиев на 3 срещу 4 юли 1926 г. извършват със своята чета в с. Старо село, Тутраканско нападение над румънския бирник, в резултат на което около 40 арестувани местни българи са зверски избити от румънската жандармерия. Като превантивна мярка срещу българска интервенция по случая, съседните на България страни излизат пред Обществото на народите с колективната нота срещу българските чети. А българското правителство още през юли и до началото на август задържа Ив. Маринополски, Сл. Алексиев, Ив. Хаджииванов и Ст. Боздуганов¹³⁹. Участието на Боздуганов в Староселския инцидент показва, че всъщност той не е скъсал с ВДРО и продължава през 1926 г. активно да участва в организирането на чети. Оставката му от 10 ноември 1925 г. е възможно да е продиктувана и от временни неразибирателства между останалите малко на брой действащи членове на ЦК.

Едновременно с това след априлските събития от пролетта на 1925 г. тече процес на прочистване на русенското добруджанско дружество от представители и привърженици на левицата. Тон за тази акция дава председателят на дружеството Ив. Хаджииванов, който в заседанието от 29 март с. г. открито се обявява против връзките на комунистите със Съветския съюз и опартизаниването от тяхна страна на Добруджанското движение. На Деветия конгрес на Добруджанската емигрантска организация в Търново от 27-29 септември 1925 г. Ив. Хаджииванов е избран за председател и десницата в ръководството на ВДРО е готова да даде решителен отпор на левицата в движението. Още във встъпителното си слово от трибуната на конгреса Хаджииванов призовава за борба срещу “вътрешните и външните” врагове на добруджанци, а в друго свое изказване по външнополитическата ориентация на добруджанската емиграция изрично подчертава, че сътрудничеството със Съветския съюз е пагубно за организацията. Конгресът, без да се солидаризира с политиката на Цанковото правителство

и без да скъсва напълно отношенията с автономисткото крило, имайки подкрепата на мнозинството от десни представители, решава крайната цел на движението да бъде освобождението и възвръщането на Добруджа към България. За осъществяването ѝ се предвижда всички емигранти-добруджанци да се привлекат в Съюза “Добруджа”¹⁴⁰, който трябва да се запази единен, а провинилите се в конспиративна дейност В. Петров и Д. Михайлов се изключват от организацията.

Десетият конгрес на Съюза “Добруджа” от 22-24 юни 1926 г. в Плевен продължава същата тенденция на засилване позициите на десницата сред добруджанската емиграция. На него главният сблъсък е между В. Петров, наскоро освободен от затвора, и Ив. Хаджииванов, избран за председател и на този конгрес. В близо четиричасова реч В. Петров излага аргументите на левицата за необходимостта от ликвидиране на ВДРО, като на преден план изтъква двулчието на десницата в ръководството ѝ, която сътрудничила на полицията. От своя страна Ив. Хаджииванов обвинява комунистите, че не са лоялни съюзници и за доказателство привежда пасажи от изпратената през 1924 г. във Виена информация на В. Петров и Д. Михайлов, а също публикации от левичарския печат. В крайна сметка конгресът потвърждава изключването на В. Петров и Д. Михайлов от Съюза “Добруджа” и взема решение да се преустанови четническата дейност на ВДРО¹⁴¹. Въпреки това, непосредствено след приключването на Десетия конгрес се стига до трагичния Староселски инцидент с всички произтичащи от него последствия.

От началото на 1926 г. в русенския печат се публикуват серия от статии срещу денационализаторската политика, провеждана от румънската държава в Добруджа. Под заглавие “Адът в Добруджа” в. “Русенска поща” описва насилственото настаняване на цинцари в силистренските села Професор-Иширково, Малък Преславец и Главиница, свързано с безплатна обработка на заселническите ниви от местните български селяни. Когато делегация от с. Професор-Иширково се явила да се оплаче пред префекта Т. Пучеря той отговорил: “Идете си в България, тук е Румъния!”¹⁴² В друга статия “Буреносни дни в Румъния” от средата на февруари се разкрива вътрешното положение в северната ни съседка в навечерието на местните избори, характеризиращо се с размирици и политичес-

ки убийства, с въвеждане на извънредно положение в Букурещ и Добруджа и пр.¹⁴³ В статиите “Добруджанци се гонят от родните им места” и “Добруджанци бягат” се обвиняват румънските власти, че целенасочено, под предлог за борба с “комитаджийството” и българските чети, прокарават политика на обезбългаряване на Добруджа чрез налагането на “един средновековен режим” в областта, принуждаващ исконното българско население да напуска родните си места и да емигрира на територията на свободното отечество¹⁴⁴.

На 28 април 1926 г. в Русе пристига проф. Рюисен от университета в Бордо, главен секретар на Съюза на дружествата при Обществото на народите, за да се запознае с положението на добруджанските бежанци. Придружават го членовете на централното ръководство на Съюза “Добруджа” д-р Пенаков и Тр. Трифонов, както и редакторът на в. “Добруджа” Аспарух Айдемирски. Приветствия към високопоставената делегация поднасят председателите на местното добруджанско и македонско дружество - М. Габровски и Ив. Ев. Попов. Проф. Рюисен посещава Добруджанския квартал в града и обикаля селата в Русенско около българо-румънската граница, където има многобройни добруджански емигранти-заселници. Пратеникът на Обществото на народите е наясно, че в Добруджа българските училища и църкви са затворени, а учителите и свещениците прогонени. Пред русенската общественост той декларира, че авторитетната международна организация ще положи усилия да се преодолеят противоречията между България и Румъния по културните права на етносите в Добруджа и да се подобри положението на бежанците у нас¹⁴⁵.

По повод на убийството на петима невинни българи от румънската полиция в Силистренско през май 1926 г., на 6 юни в Русе се свиква голям митинг с участието на местните дружества на Запасните офицери, “Добруджа”, “Родна защита” и “Кубрат”, който прераста във внушителна манифестация по главните градски улици. В кино-театър “Олимпия” председателството на митинга в лицето на запасния генерал Киселов и дядо Никола Обретенов дават думата на ораторите. Забележителна е речта на Ив. Хаджииванов, който изнася интересни данни за румънските насилия над българското население в Добруджа. Хаджииванов посочва, че от

1919 до лятото на 1926 г. там са избити без съд 2 045 души. Освен това той изтъква, че чрез “нечовешки закони” се отнемат имотите на добруджанци, не се гарантират елементарни човешки права от румънските власти с цел да се предизвика масова емигрантска вълна и да се обезбългари областта. Речта си Хаджииванов завършва с четене на списък на жертвите на румънския терор в Добруджа през месец май с. г. Приетата от митинга резолюция съдържа апел към цивилизованите международни фактори да анкетират кървавите инциденти в Добруджа и да установят истинските виновници за тях¹⁴⁶.

По повод на Староселското клане русенският печат също реагира много остро. През целия месец юли 1926 г. в него се появяват статии със заглавия: “Плач и ридания в Добруджа”, “Акцеуна румънския избива добруджанците”, “Жертвите на румънската жестокост” и пр., в които нашироко се коментира масовото убийство в толкова голяма близост до българо-румънската граница като логично следствие от дългогодишната антибългарска и античужденска политика на румънската държава в Добруджа. Обръща се особено внимание на извънредните мерки, предприети от румънска страна с установяването на 30 километрова военна зона по границата с България, в която се разполагат значителни войскове части. На 18 юли в Русе е обявен официален траур и е отслужена панихида за загиналите добруджанци¹⁴⁷.

На страниците на местния в. “Русенска поща” е препечатана статията “За комитаджиите в Добруджа” от швейцарския в. “Courrier de Vevey” на Марсел Айер, син на покойния Луи Айер, основател на гимнастическото движение у нас и трайно свързал името си с Русе и Силистра като преподавател в гимназиите на двата града. В статията си М. Айер излага пред европейската общественост обстоятелството, че Добруджа е една българска област, предоставена от великите сили в ръцете на румънското управление, което е отнело всички граждански права на местното население и с помощта на националистическата организация “Акцеуна румънския” осъществява непрекъснат тормоз над него. Според Айер кланетата, които “само средновековната история познава” са едно от най-жестоките средства за румънизирването на областта. “Добруджа за България, изтъква той, е същото каквото е за Франция

Елзас и Лотарингия”. И именно поради това на “комитаджийските” чети се гледало като на рицари, защитаващи подтиснатите¹⁴⁸.

В началото на май 1926 г. от затвора излиза и Д. Михайлов, който продължава формално все още да се счита за член на ЦК на ВДРО и главен войвода, организатор на четите. Той подновява своите обиколки в Добруджа и провежда събрания в пунктовете центрове на организацията в крайграничните райони на българска територия. Заедно с Д. Дончев-Доктора Д. Михайлов се среща с шуменския окръжен управител и се договарят за преследването на контрабандистка група¹⁴⁹. Малко по-късно на 27 юни ЦК на ВДРО свиква разширено заседание с представители от окръжните комитети в Русе и Разград. Ив. Хаджииванов и Ив. Маринополски изпращат писмо до Д. Михайлов с покана да участва в заседанието, но той отказва да дойде в Русе. По куриер изпраща само няколко записки до русенските дейци на организацията. При срещите си с д-р П. Вичев на 29 и 30 юни в столицата Ив. Хаджииванов твърдял, че на проведеното наскоро заседание на ЦК на ВДРО е канен Д. Михайлов, но той писмено съобщил, че докато не бъде отстранен Сл. Алексиев от ръководството, няма да се появи в Русе. Ив. Хаджииванов показал писмо от Д. Михайлов, в което се съдържали критични бележки и към други лица от ЦК. П. Вичев разбира обаче, че дадените му обещания от ръководителите на ВДРО да прекратят дейността на организацията, не са изпълнени. Ив. Хаджииванов му обяснил, че всички беди идват от Сл. Алексиев, който действал на своя глава. По-късно се изяснява, че от името на ЦК на ВДРО Ив. Хаджииванов е отказал да разпусне организацията, но членовете на ЦК подписали декларация пред властите за отказ от всякаква четническа дейност¹⁵⁰.

На 26 август 1926 г. в района на с. Никола Козлево Д. Михайлов заедно с трима свои четници загиват в престрелка с българската полиция и контрачетници. Вината за този трагичен инцидент левицата от ДРО приписва изцяло на членовете на ЦК на ВДРО Н. Кямилев, Ив. Хаджииванов, Ст. Боздуганов и Сл. Алексиев¹⁵¹. Пътищата на левицата и ВДРО окончателно се разделят. Четническата дейност за известно време наистина спира и ЦК се ориентира към активизиране присъствието на организацията в легалните пропагандни форми на Добруджанското движение.

В началото на месец септември 1926 г. на страниците на русенския печат по повод на 10 годишнината от Тутраканската битка се лансира пред местната общественост виждането, че освобождението на Добруджа не може да дойде от “никого другиго”, освен от българската армия¹⁵². Русенското добруджанско дружество, в чието настоятелство ръководните фактори във ВДРО имат много силни позиции, приветства решението на Извънредния конгрес на Съюза “Добруджа” от 4-6 март 1927 г. за изключване на д-р П. Вичев за една година от организацията. Русенските добруджански дейци преценяват, че д-р Вичев се е отклонил от истинските национални задачи, на които трябва да служи Съюза и е преминал на страната на “неприятелите на добруджанската кауза”, т. е. застанал е на страната на nihilистическите комунистически позиции¹⁵³.

На 14 ноември с. г. в Русе е свикан внушителен петхиляден митинг по случай годишнината от Староселското клане и срещу засилващата се асимилационна кампания от румънските власти в Южна Добруджа. В тази акция на русенци участва и членът на ИК на Съюза “Добруджа” Тр. Трифонов. Накрая се гласува и изпраща протестна резолюция до Обществото на народите, в която се посочват ежедневните насилия, извършвани над българското население в областта от администрацията на румънската държава¹⁵⁴.

В средата на януари 1928 г. по инициатива на Добруджанското дружество в Русе и със съдействието на писателката Дора Габе се създава Добруджански дамски комитет. На 20 май той провежда учредително събрание и в неговото ръководство се включват съпругите на Ив. Маринополски и Ст. Симеонов¹⁵⁵. По случай 60 годишнината от смъртта на Ст. Караджа Добруджанското дружество в града заедно с останалите патриотични организации и запасното войнство провеждат на 12 август внушително честване. Голяма реч за подвига на Караджата произнася Ив. Хаджииванов пред събралото се множество на лобното място на героя, а след това митингуващите издигат лозунги: “Робството на Добруджа е срам за XX век”, “Искаме да се завърнем по родните си места” и пр.¹⁵⁶

Масовите протести в Русе срещу цинцарската колонизация на Добруджа и румънските насилия над местното българско население не стихват през цялата есен на 1928 г. ВДРО успява да

неутрализира създадената от Петър Михайлов младежка добруджанска организация в града с пролевичарска ориентация и към местното дружество на Съюза “Добруджа” се изгражда младежка група начело със Ст. Симеонов¹⁵⁷.

Изключителен успех постига ВДРО в легалната дейност като обединява русенската добруджанска емиграция в общинските избори на 11 февруари 1929 г. В предизборната кампания с една надпартийна платформа, отразяваща широко социалните тежнени на прокудените добруджанци и с призови за поставяне на Добруджанския въпрос като приоритетен във външната политика на страната, тя успява да спечели симпатиите на повечето от тях. Официално издигнатият кандидат на русенското дружество “Добруджа” Ив. Хаджииванов е избран за общински съветник с 469 гласа¹⁵⁸.

През лятото на 1929 г. ръководството на ВДРО констатира, че русенското Добруджанско дружество е израснало вече като една от най-сериозните опори на Съюза “Добруджа”. От началото на месец юли се организират пунктови събрания на добруджанската емиграция в селата Сливо поле, Бръшлен, Юпер, Равно и Кубрат. След пунктовите събрания в Русенска и Кубратска околия в края на месеца се провежда голямо околийско събрание в Разград. Всичко това се прави с цел да се “започне решителна борба срещу безспорното асимилиране на българизма в Добруджа”¹⁵⁹.

По това време или малко по-късно се извършва избор на нов ЦК на ВДРО. В полицейското дознание от 26 октомври 1933 г. Ст. Боздуганов твърди, че това е станало през 1930 г., а във второто дознание от 6 ноември с. г. посочва друга дата - 12 юли 1929 г.¹⁶⁰ При липса на други издирени до сега източници, осветляващи този факт, е неуместно да се правят излишни догадки за доуточняване хронологията на сформирането на новия състав на ръководството на организацията. Както се вижда от анализа в изложението погоре, сведенията, които Ст. Боздуганов дава пред полицейските следователи не се отличават с голяма прецизност. Съществено обаче е кои лица влизат в новия ЦК. По-подробни данни за неговия състав се излагат в първото дознание от 26 октомври. Ст. Боздуганов с псевдоним “инж. Маринов” е привлечен като техническо лице в комитета. Другите членове са Ст. Симеонов с псевдо-

ним “Чуклев” и Ив. Маринополски, който по-късно напуска ЦК и на негово място се избира друг член. Аспарух Айдемирски - “Каваев” служи за връзка с ръководството на Съюза “Добруджа”¹⁶¹.

Ст. Боздуганов може би умишлено не доуточнява кое лице е било кооптирано в ЦК на мястото на напусналия Ив. Маринополски. При втория разпит на 6 ноември 1933 г. той отново не посочва името на заместника на Маринополски, а очевидно и полицейският следовател не е настоял за това. Вероятно става дума за функционер на ВДРО, чието име не е било целесъобразно да присъства в полицейските протоколи от разпити. Но и в този случай, неподкрепените с достоверни източници догадки биха били само подвеждащи. Едно е сигурно, че това не би могъл да бъде Сл. Алексиев, който в края на 20-те години вече не е между живите. Боздуганов не отбелязва още, къде се е провел изборът на новия ЦК, кой е присъствал на него и по какъв начин е станал. Накратко само посочва, че от настъпващата Световна икономическа криза най-много страда добруджанският селянин, който допълнително е подложен на асимилаторски натиск от румънските власти и належащо се нуждае от външна помощ. Затова новоизбраният ЦК на ВДРО решил да поднови четничеството с главна задача през 1930-1932 г. да се прехвърлят през границата в Добруджа 3 000 български буквара, събрани от Съюза “Добруджа” в София¹⁶².

Във второто дознание Ст. Боздуганов още повече затваря кръга на отговорните лица за организиране четите на ВДРО в началото на 30-те години, като категорично заявява, че с тази дейност се ангажирали изключително само той и Ст. Симеонов¹⁶³. Без съмнение обаче и останалите водещи фигури на десницата от предишния ЦК - Н. Кямилев и Ив. Хаджииванов, ако не са били формално членове на новия, най-малкото са били съпричастни към обезпечаването на неговите нелегални акции чрез многобройните си връзки в легалното Добруджанско движение и сред меродавните политически фактори във властта. Основание за такова твърдение дава и обстоятелството, че през 1930 г. Ив. Хаджииванов със съпругата си посещава царското семейство в двореца. На тази среща той информира Борис III за тежкото положение на българското население в Добруджа и получава портрет с автограф от царя¹⁶⁴.

Едновременно с промените в ръководството и тактиката на ВДРО русенското добруджанско дружество продължава да води активна публична пропаганда в полза на Добруджанската кауза. На 16 декември 1929 г. в Русе се свиква протестен митинг с представители на добруджанската емиграция от целия окръг срещу ликвидацията на имотите на българските поданици в Добруджа. Някои от ораторите, припомняйки за току-що навършилата се 10-годишнина от подписването на катастрофалния за България Ньойски договор изтъкват, че е крайно време да се постави отговорните правителствени среди пред международната общественост решаването на Българския национален въпрос, само част от който е и Добруджанският въпрос. Голяма реч произнася и Ив. Хаджииванов. Той посочва, че падането на кабинета на Братиану и идването на власт на правителството на Маниу в Румъния е посрещнато с големи надежди от добруджанските българи. Но и новата румънска власт продължава да води политика на обезбългаряване на Добруджа, което дава основание на Хаджииванов да заяви от трибуната на митинга, че “всички румънски управници са били и са българоярдски”¹⁶⁵.

На 12 май 1930 г. в с. Юпер се свиква голям митинг-сбор на добруджанските дружества от Русенска и Кубратска околия. От Русе пристигат Дора Габе, председателят на русенското дружество “Добруджа” Г. Теодосиев, председателката на русенската дамска добруджанска група Лалка Кръстева, Ив. Хаджииванов и др. След митинга официалните гости предприемат обиколка в селата покрай българо-румънската граница¹⁶⁶. На 9 август в Русе се свиква Вторият събор на младежките добруджански групи “Стефан Караджа”, а на 11 август се провежда областна конференция на добруджанската младеж от Русенски и Шуменски окръг. На тези младежки форуми присъстват като официални лица: председателят на ИК на Съюза “Добруджа” Ангел Стоянов, членът на младежкия секретариат към Съюза П. Господинов, Асп. Айдемирски, д-р Пенаков и др. видни дейци на Добруджанското движение. Резолюциите от русенските събори на младежите-добруджанци отново съдържат остър протест срещу денационализаторската политика на правителството на Маниу в Добруджа¹⁶⁷. В края на ноември 1930 г. русенското дружество “Добруджа” избира ново настоятелство, в

което се включват Ив. Хаджииванов и Ив. Маринополски¹⁶⁸.

Участието на дейците на ВДРО в легалните изяви на Съюза “Добруджа” в началото на 30-те години е съпътствано и с разгръщане на нелегалната дейност на организацията. В рапорт от 2 ноември 1933 г. на агент №425 до Началника на вътрешната политическа служба при Дирекцията на полицията се излагат подробно резултатите от командировката му в Русе по изпълнение на заповедта да събере сведения за засилващата се активност на ВДРО. Агентът посочва, че в изпълнителния орган на ВДРО влизат Ст. Симеонов и Ст. Боздуганов от Русе; Пейчо Господинов, адвокат от Варна, член на централното ръководство на Съюза “Добруджа” и окръжен организатор по линия на ВДРО; Асп. Айдемирски, адвокат от София, също член на ръководството на легалното Добруджанско движение, определен за връзка на ВДРО с другите националистически организации в страната и контролиращ движението на четите в Русенски, Шуменски и Варненски окръг. Главно внимание в рапорта е отделено на дейността на русенския окръжен войвода Ст. Боздуганов. Той определил за Кубратски околийски войвода Петър Белчев от с. Равно. От своя страна Белчев организира в околията чети в с. Брестовене от 8 души с предводител Петър Карегелов и помощник Ангел Иванов; в с. Длъжко от 9 души с предводител Симеон Хаджииванов, бивш кмет. Агентът събрал сведения, че чети са съставени и в селата Божурово, Савин, Глоджево и Севар, но броят им и имената на предводителите не успял да установи.

За Исперихски войвода Боздуганов определил Петър Енчев, запасен офицер от Исперих. П. Енчев организирайл чети в селата Малък Поровец, Ясеновец, Голям Поровец, Исперих и Завет. По-подробни сведения за четите в Исперихска околия агент №425 не успял да събере, но научил, че в миналото те са преминавали добруджанската граница под водачеството на лицето Ариф по прякор “Героя” от с. Божурово, Кубратско. Връзка с вътрешността на Добруджа околийският войвода Енчев осъществявал чрез предполагаем куриер с прозвището “Фането”, чието име и местожителство било неизвестно. Според полицейския агент в Исперихска околия готови да минат границата като “терористи” били лицата: Трифон Киров, Марин Арнаудов и Славе Александров, всички с

неизвестно местожителство, които материално се издържали от средства на ВДРО.

В Русенска околия Ст. Боздуганов не назначил околийски войвода, а сам поел функциите по организирането на чети. Такива той съставил в селата Цар Самуил, Бръшлен и Бъзън. Имената на предводителите и на участниците в четите от тези села били неизвестни. ЦК на ВДРО до момента на тайното полицейско разследване не разрешавал участието им в акции, т. е. държал ги е в резерв¹⁶⁹. Обстоятелството, че Ст. Боздуганов е изпълнявал не само функциите на окръжен организатор на ВДРО, но и на русенски околийски войвода се потвърждава от квитационния кочан, намиращ се в личното му полицейско досие, с който в периода от октомври 1929 до септември 1931 г. е събирал неголеми суми от местните добруджански дружества в селата от околията в близост до българо-румънската граница като Бръшлен, Юпер, Юделник, Кошарна, Голямо Враново и др.¹⁷⁰

За Разградски околийски войвода Боздуганов определил Марин Вълков от с. Стамболово, много имотен земеделец, за който полицейският агент предполага, че е един от главните поддръжници на организацията с парични средства. Освен това Вълков имал постоянна връзка със Ст. Симеонов в Русе.

Околийските войводи от Кубратско и Исперихско били също в постоянен контакт с окръжния войвода. Тримата окръжни войводи в Русе, Шумен и Варна заедно с Асп. Айдемирски представлявали изпълнителния ръководен орган на ВДРО. За да се улесни преминаването на четите в Добруджа, организацията се договорила с българските погранични власти, които според възможностите си максимално й съдействали. По-специално Кубратският, Разградският и Новопазарският околийски началници били напълно в услуга на ВДРО, както и старши стражарят Йордан Панков, завеждащ полицейския участък в с. Сливо поле, Русенска околия. Главни пунктове, през които четите можели безопасно да преминават границата били при с. Свещари и с. Севар, близо до с. Веселец. Мнозинството от членовете на местните дружества на Съюза "Добруджа" в пограничните селища били привърженици на ВДРО и подпомагали постоянно всички нейни акции¹⁷¹.

В рапорт №37 пак от 2 ноември 1933 г. на полицейски агент

№855 до Началника на вътрешната политическа служба при Дирекцията на полицията се излагат резултатите от проучванията му по отношение на левицата в Добруджанското движение в Русе. В рапорта се посочват имената на Петър Михайлов, Цоню Калчев, Момчо Крумов, Васил Пенчев Василев и Веселин Вичев, като позитънкнати местни комунисти, участващи активно в движението. Констатациите обаче са твърде кратки. Дейността на левицата се проявявала главно в разпространяването на позиви с комунистическо съдържание и свикване на събрания в периферията на града, които съевременно се разкривали и осуетявали от членовете на Съюза “Добруджа”. Към левичарската добруджанска група съществувала и младежка група “Дочо Михайлов”, но като цяло полицейският агент заключава, че в Русе левичарството в Добруджанското движение очевидно е в “отстъпление”¹⁷².

В действителност, макар и по-малобройна, добруджанската левица в Русе не е толкова пасивна. В края на 1930 г. “група добруджанци” на страниците на местния печат се опитват да дискредитират дейността на Ив. Хаджииванов в общинския съвет. Те го обвиняват, че не е изпълнил дадените обещания пред избирателите си добруджанци, а в работата на съвета “партизанства” в полза на сговористката общинска група¹⁷³.

След падането на Ляпчевото сговористко правителство в края на юни 1931 г. и идването на власт на Народния блок добруджанската левица в Русе още повече се активизира. На 22 юли на официално обявеното организационно събрание на дружество “Добруджа” в салона на запасното войнство присъстват и 20-25 левичари, които не са членове на дружеството. Опитът им да използват трибуната на събранието за словесна атака срещу ръководството на дружеството завършва със сбиване. Веднага след това на страниците на в. “Русенска поща” започва полемика между двете групировки на русенските добруджанци. Настоятелството на дружество “Добруджа” хвърля главната вина върху “демократа” П. Михайлов, често променящ партийната си принадлежност и Ц. Калчев, които изпълнявали политическа поръчка и били “платени чужди оръдия”. Те възнамерявали да организират добруджанска манифестация по повод на “комунистическото утро” на 1 август и на годишнината от гибелта на Караджата, да устроят чества-

не на “конспиратора Дочо Михайлов”. От своя страна левичарите обвиняват за инцидента най-вече идейните вдъхновители на добруджанската десница Ив. Хаджииванов и Ст. Симеонов. Ив. Хаджииванов се бил издигнал в политиката с гласовете на заблудените добруджански емигранти и сега неговите апетити нарастнали дотолкова, че той вече се стремял към депутатско кресло. Ст. Симеонов чрез Добруджанската организация назначил жена си учителка в Сиропиталището, а сам той станал негов директор. Брат му пък бил оземлен с 40 декара бежанска земя. Председателят на дружеството Ив. Димитров и Ив. Маринополски по същия начин назначили съпругите си като учителки¹⁷⁴.

Не минава без инциденти и свикания на 25-28 октомври 1931 г. Петнадесети конгрес на Съюза “Добруджа” в Русе. Представителите на левицата не са допуснати в заседанията на конгреса. Русенската полиция със съдействието на привържениците на ВДРО арестува някои от тях. Непризнатите за делегати и други привлечени от тях делегати - 46 души публикуват изложение-протест срещу полицейското насилие в Русе. Погледнато от друга страна обаче, работата на конгреса се оказва ползотворна. Той внася допълнения в новите постановки по стратегията и тактиката на Съюза “Добруджа”, като в приетите резолюции се препоръчват ефективни мерки срещу обезбългаряването на Добруджа - международна анкета за положението в областта, отнасяне на въпроса за секвестъра на земите на българите до Обществото на народите или до международния съд в Хага. Едновременно с това се порицава и четничеството¹⁷⁵.

Позивната кампания на добруджанската левица в Русе не спира активността си и след Петнадесетия съюзен конгрес. В града се разпространяват декларации на ЦК на ДРО, на неговия Акционен комитет, на централата на младежките добруджански дружества “Дочо Михайлов”. Най-често в тях се напада българското правителство, че не предприема решителни мерки в защита на добруджанските българи и се сочи ВДРО като причинител на всички кървави инциденти в Добруджа, влошаващи и без друго тежкото положение на местното население. Издигат се лозунги, заклеяващи четничеството и призови за масова революционна борба на подтиснатите добруджанци¹⁷⁶.

Засегнат от вестникарската полемика с настоятелството на дружество “Добруджа” и от намесата на симпатизанти на ВДРО в отстраняването на левичарите от Русенския конгрес на Добруджанската организация Ц. Калчев публикува във в. “Време” статия и отпечатва позиви с изложение срещу по-изтъкнатите представители на добруджанската десница в града. В тях като интелектуални убийци на Д. Михайлов се посочват Ив. Хаджииванов, Ив. Димитров, Н. Кямилев и останалите представители на десницата, поддържащи тесни връзки с ръководството на ВДРО или негови членове¹⁷⁷. Ив. Хаджииванов и Ив. Димитров завеждат дело за клевета в Русенския окръжен съд срещу Ц. Калчев. След известно протакане съдът издава осъдителна присъда срещу Калчев и за да не влезе в затвора той поднася публично извинения на двамата потърпевши. Извиненията му са приети¹⁷⁸, но вестникарската и позивната война между левицата и десницата сред русенските добруджанци продължава.

И ако в легалната дейност на Добруджанското дружество в Русе ВДРО успява да се наложи в настоятелството му и да сведе до минимум противодействието на левичарите в него, не така стои въпросът с подновяването на четническите акции. Според показанията на Ст. Боздуганов пред полицията главна пречка в това отношение била липсата на средства. Поради тази причина новият ЦК на ВДРО бил принуден да поддържа крайно ограничен организационен апарат. В средата на 20-те години четите се издържали главно от населението от вътрешността на Добруджа. Световната икономическа криза от началото на 30-те години обаче, особено тежко се отразила върху материалното положение на добруджанските селяни. Това наложило ЦК да “вдигне данъчния облог” и въпреки затрудненото си положение, добруджанци продължавали с “готовност да го изпълняват”¹⁷⁹.

През 1930-1932 г. четите на ВДРО извършват предимно пропаганда на българската национална кауза в Добруджа и в тази връзка с къртовска методичност пренасят през границата и разпространяват буквари и българска литература в областта. Повечето от участниците в осъществяването на тази акция след завръщането си в България са задържани от полицията и интернирани във вътрешността на страната¹⁸⁰.

През 1933 г. обстановката в Добруджа допълнително се нагнетява. В навечерието на предстоящото посещение на румънския крал Карол II у нас в българския и румънския печат се тиражират различни версии за предмета на разговорите между двамата държавници. Прокрадат се предположения, че може да се дискутира Добруджанският въпрос и дори той да получи радикално разрешение в полза на България. Подобни вестникарски интерпретации активизират румънските националистически организации в Добруджа и терорът на колонистите над местното българско население се засилва. Увеличава се бежанският поток към България и нараства опасността от обезбългаряване на областта на фона на непрекъснатия колонизационен процес и нарастващия асимилационен натиск от страна на официалните румънски власти. В края на август ЦК на ВДРО решава да се сформират бойни групи със задача да преминат в Силистренско и Добричко, където да ликвидират няколко водачи на колонистите-цинцари, отличаващи се с жестоко отношение към българите. С организирането и екипирането на тези групи е натоварен Ст. Симеонов. В началото на септември той събира в дома си русенския окръжен войвода Ст. Боздуганов и Кубратския околийски войвода П. Белчев, които инструктира да подберат нужните им хора за изпълнение на задачата¹⁸¹.

Така се пристъпва към осъществяването на една от по-значимите четнически акции на ВДРО. Според румънското разузнаване ядрото на организираната чета от Ст. Боздуганов в налото на есента на 1933 г. било в състав: Петър Мусев, Иван Христов, Петър Димитров, Петър Бонев, Трифон Димитров, Георги Танков, Димитър Тодоров и Петър Георгиев Петров. А според достоверните сведения на българската Дирекция на полицията, потвърдени от показанията и на Ст. Боздуганов то се състояло от: Петър Белчев, Иван Енчев Чолаков, Петър Ив. Замфиров, Петър П. Гергицов, Георги Стоянов, Кирил Найденов (Царибродчето) и Петър С. Петров¹⁸².

На 17 септември четниците, без Ст. Боздуганов, с три каруци потеглят от Русе за с. Божурово. Вечерта на същия ден с влака Боздуганов се придвижва до гара Сеново и от там през с. Богданци се присъединява на сборния пункт към основната група. На 19 септември четата, добре въоръжена и екипирана, се изнася в ра-

йона на българо-румънската граница при с. Китанчево, Исперихско, където привечер на 20 септември преминава границата. По пътя за с. Алфатар четата попада на засада от шестима румънски жандарми, които след завързалата се престрелка се разбягват. През нощта на 22 септември четата обърква пътя и Петър С. Петров се изгубва. Заловен от румънската полиция, той е отведен в Силистра и изтезаван, за да посочи маршрута на движение на четата. Не успели да изтръгнат никакви сведения от него, румънските жандарми го убиват край родното му село Житен, Добричко¹⁸³.

При срещата на четата със селяните от с. Пчеларово на 23 септември Ст. Боздуганов изслушва техните оплаквания от богатия цинцарин Щерю Маджару от съседното с. Балик, който обсебил цялата им мера за своя добитък. На 25 септември войводата повежда четата към с. Балик, за да накаже цинцарина, но преценява, че ще са му нужни повече хора и решава да се върне на българска територия, за да събере още четници. Междувременно, К. Найденов се наранява сериозно в крака и спешно се нуждаел от лекарска помощ. Завръщайки се в България Боздуганов веднага изпраща Найденов за Русе. След това отива в с. Вълчи дол, Провадийско, взема пари от настоятелството на местното добруджанско дружество, купува провизии и привлича като четници още девет души. На 28 септември вечерта при с. Червенци, Варненско с нарастнал състав четата отново се завръща в Добруджа. Насочва се към с. Балик, имаща вече и разрешение от ЦК на ВДРО за наказателната акция срещу Маджару. В срещите си по пътя с местните селяни Боздуганов води агитация против засилващите се сред тях изселнически настроения, изтъквайки, че ако искат да се върне Добруджа към България, тя трябва да е населена с българи.

Привечер на 8 октомври четата достига околностите на с. Балик, а на следващата вечер предприема нападение над къщата на цинцарина. Предупреден обаче за предстоящото нападение, Маджару взел предпазни мерки. Четниците дали повече от 250 изстрела и хвърлили две ръчни гранати в приземния етаж на къщата. Били убити две лица, близки на Маджару, но огънят на съпротивляващите се не бил подавен. Опасявайки се някой от хората му да не бъде ранен, Ст. Боздуганов дава заповед за оттегляне.

По обратния път на шосето Силистра - Добрич четата настига 12 цинцарски каруци. Пътуващите в тях откриват огън по четниците. Завързалата се престрелка прераства в ръкопашен бой, в който падат убити четирима цинцари. Покрай с. Бенковски, Добричко четата отново е обстрелвана от цинцари и в завързалата се пак ръкопашна схватка са убити двама от тях. Най-после на 13 октомври, преминавайки между селата Руйно и Чернолик, Боздуганов привежда четата на българска територия без човешки загуби. Впоследствие участниците в тази акция на ВДРО с изключение на укрилите се П. Белчев и К. Найденов, са задържани от българските власти и интернирани¹⁸⁴.

В полицейското досие на Ст. Боздуганов се съдържа един много важен документ, записан в протокола от обиска в дома му в Русе на 25 октомври 1933 г. като “Дисциплинарен устав на ВДРО”¹⁸⁵. Всъщност това е обемист ръкопис с приложения, озаглавен “План за необходимото по комплектоването на една добруджанска бойна революционна самостоятелна летища група - състав от 20 човека”, в който изчерпателно, до най-малки подробности, се описват организационната структура, въоръжението и екипировката, начина на придвижване и комуникиране на четите в Добруджа, санитарното им осигуряване и пр.¹⁸⁶

В приложението към плана - “Наставления по действията на бойната група”, в глава “Основен принцип”, се подчертава, че предвид сложилите се обстоятелства четите не могат да се съобразяват с международните правни норми и с вътрешното законодателство на отделните страни. В името на “високий народностен идеал” те следвало да се ръководят от “хайдушките традиции, градени през епохата на петстотингодишното робство - строги, немумолими, но безпристрастни и справедливи”. Четите, преминаващи границата, щели да наказват колонистите и представителите на румънската власт, които са виновни за безчинства над българите и особено заради провежданата от тях активна денационализаторска политика. По този начин можело да се постигне главната цел - Обществото на народите да застави румънската държава да признае елементарните човешки права на добруджанци, а в недалечна перспектива международната общност да наложи плебисцит за самоопределение на населението в Добруджа. В разделите

“Санкции” и “Екзекутство” се посочват дисциплинарните наказания за предателство, извършване на насилия, облагодетелстване за лична изгода и пр. Те варират между бележка, глоба и смърт. Решения за налагане на наказанията се вземат от съдебните съвети при четите или от местните комитети на организацията. На такива санкции подлежат както четниците, така и провинили се представители на местното население, без разлика на националност и поданство¹⁸⁷.

Планът е датиран към месец април 1932 г. За място на изготвянето му е посочен затвора в Шумен, а като автор се е подписал Марин Йорданов. Пред полицията Ст. Боздуганов твърди, че ръкописът на М. Йорданов, който бил родом от Силистра, му е предаден чрез Асп. Айдемирски. Йорданов бил осъден за грабеж в Добруджа и лежал в Шуменския затвор вече 10 години. Според Боздуганов той писал този план, за да убива времето в затвора. Освен това Боздуганов подчертава пред полицейския следовател, че никога не е бил в добри отношения с Йорданов и не се е ползвал от неговия ръкопис¹⁸⁸. Има основания обаче да се счита, че в случая Ст. Боздуганов не казва истината и, че планът е бил действащ документ. От рапорта на полицейския агент №425 от 2 ноември 1933 г. става ясно, че четниците на Боздуганов също са запознати със съдържанието му, защото те повдигнали пред него въпроса за снабдяването им със “специална форма и оръжие за по-удобно минаване на границата и изпълнение на задачата”, т. е. позовават се на членове, фиксирани в текста на документа¹⁸⁹.

Посещението на румънския крал Карол II в Русе в края на октомври 1933 г. и разговорите му с цар Борис III тук дават нов тласък в българо-румънските отношения, но предизвикват негативна рефлексия по отношение четническите акции на ВДРО. Българската полиция взема бързи мерки за спирането на тези акции. На 25 октомври с. г. най-активният организатор на четите Ст. Боздуганов е интерниран в Бургас, без никакви средства и без работа. Междувременно на 26 ноември в София умира съпругата му¹⁹⁰. През зимата на 1934 г. Боздуганов е преместен в концентрационния лагер “Македония” край Ст. Загора. На 15 февруари той изпраща заявление до Старозагорския околийски началник с молба да му се разреши пътуване до столицата, където щяло да се отслужи

молебен по случай три месеца от смъртта на жена му¹⁹¹. До началото на април Боздуганов продължава да е в концентрационния лагер край Ст. Загора. На 2 април той пише молба до министъра на вътрешните работи да бъде освободен предвид окаяното му материално положение, влошеното му здравословно състояние поради недохранването в лагера и необходимостта да поддържа къщата си в Русе¹⁹².

Вероятно в края на април или началото на май 1934 г., когато изтича шестмесечния срок на интернирането му, Ст. Боздуганов е бил освободен. Промяната на политическата обстановка в страната след Деветнадесетомайския преврат решително препяства нелегалните четнически действия на ВДРО. Тази дейност на организацията преминава постепенно в латентно състояние заради засилените полицейски мерки за сигурност от българските власти по добруджанската граница и преселедванията, на които се подлагат участниците в четите. Независимо от всичко Ст. Боздуганов не престава да отстоява българската национална кауза в Добруджа с оръжие в ръка. Преселил се във Варна, на 10 декември 1938 г. той е заловен от пограничната охрана като предводител на чета при опита му да премине на румънска територия в района на Варненска околия. Боздуганов и четниците му: Митю Стоянов Колев (Дели Колю), жител на с. Вълчи дол, Провадийско; Васил Славов Георгиев, жител на Варна; Ради Николов Недев, също жител на Варна; Георги Стоянов Милев, с местожителство в с. Разделна, Варненско и Иван Иванов Желев, жител на Варна, но всички родом от Добричко, съгласно чл. 124, буква "Д" от Наредбата-закон за държавната полиция се въдворяват на ново местожителство за срок от шест месеца¹⁹³.

От 29 декември Боздуганов е интерниран в Асеновград. На 29 януари 1939 г. в молба до Асеновградския околийски началник той описва "пълната мизерия", в която е изпаднал и изтъква належащата нужда като глава на четиричленно семейство да се завърне във Варна¹⁹⁴.

Постепенно след Деветнадесетомайския преврат и Ст. Симеонов се оттегля от нелегалната дейност във ВДРО. По-късно постъпва на служба в полицията и се издига до поста полицейски комендант на Русе¹⁹⁵. Ив. Хаджииванов пък, като че ли загърбва

активната политика и се посвещава изцяло на организационна работа в местното дружество на Съюза “Добруджа”. От края на 1937 г. той става отново негов председател¹⁹⁶. Хаджииванов успява да подобри влошените отношения в миналите години между настоятелството на дружеството и ръководството на дамското дружество “Добруджа”. Така започват съвместно да се координират акциите на двете дружества сред русенската добруджанска емиграция¹⁹⁷.

От средата на 30-те години отново се засилва бежанският поток от Южна Добруджа. В Русе периодично пристигат бежанци от по няколко десетки семейства, без никакво имущество и без средства за препитание¹⁹⁸. Немалки усилия за подобряване плачевното им положение полагат лично Ив. Хаджииванов и Ст. Симеонов, но поради липса на пари в касата на русенското Добруджанско дружество най-често те се изразяват в постоянни ходатайства за помощ до централното ръководство на Съюза “Добруджа” в столицата¹⁹⁹.

Добруджанското дружество устройва голямо честване на годишнината от Тутраканската битка на 6 септември 1939 г. По този повод “родолюбиви млади българи” издават специален позив. В него се сочат като “изстребител на българизма” в Добруджа националистическата организация “Акцеуна Румъняска”, в. “Нямул Румънеск” и сп. “Тимокул”. Споменават се и имената на интелектуалците-подбудители на антибългарските гонения: Н. Йорга, Н. Бацария, Памфил Шейкару и пр. Като преки физически убийци на “добруджанския български народ” се уличават: майор Попеску, капитан Олтяну, Йон Патони, Папа Хаджи и др.²⁰⁰

В навечерието на присъединяването на Южна Добруджа към България ръководството на ВДРО отново се активизира. След заемаването на Бесарабия и Северна Буковина от Съветския съюз, опасността от засилване на терора от страна на румънските власти и местните националистически организации в областта става съвсем реална. Имайки предвид това, ВДРО подготвя и изпраща голяма чета в Добруджа, която през юли и август 1940 г. се установява в гората “Каракуз” в землището на с. Брадвари, Силистренско. Четата има връзки с членове на организацията в Силистра и чрез радиостанция поддържа връзка с ЦК на ВДРО в Русе. Целта на четата е да събира сведения за положението в южната част на

Добруджа и да предпазва от издевателства българското население²⁰¹. Тази инициатива на ВДРО се оказва наистина много навременна, тъй като и след официалното подписване на Крайовската спогодба на 7 септември румънските насилия над българите в Добруджа, свързани с ограбване на тяхното имущество и добитък, не спират²⁰².

На 7 септември 1940 г. в 14, 30 часа с камбанен звън и рев на фабричните сирени в Русе пристига новината за връщането на Южна Добруджа към България. След речта на министър-председателя Богдан Филев по радиото, към 19 часа пред клуба на Добруджанското дружество се събира внушителен импровизиран митинг. Половин час по-късно под звуците на военната музика се образува многохилядна манифестация, която минава по ул. "Александровска" и достига до казармите на Пети пехотен полк. Тук произнасят речи председателят на Добруджанското дружество Ив. Хаджииванов и командирът на полка полковник Сърнев. Отново по ул. "Александровска" и по ул. "Борисова" манифестацията отива пред германското консулство, за да изкаже благодарността на русенската общественост на германското и италианското правителство за връщането на Южна Добруджа към майката отечество. Манифестацията завършва с народно веселие в центъра на града пред паметника на Свободата.

На 8 септември, неделя, още от ранни зори в Русе започват да пристигат групи от селата, облечени в народни носии и с развети национални знамена. Пред Паметника на Свободата е отслужен тържествен молебен. След това прочувствени патриотични речи произнасят митрополит Михаил, гарнизонният началник ген. Стефанов, кметът на града Кирил Старцев, председателката на дамското добруджанско дружество Ан. Божкова и председателят на дружество "Добруджа" Ив. Хаджииванов, който поднася в подножието на паметника букет житни класове от Добруджа²⁰³.

След първоначалната еуфория по връщането на Южна Добруджа русенските дейци на ВДРО трезво преценяват, че тяхната главна цел - освобождението на цяла Добруджа, е все още далеч от реализацията си. Най-добре тези техни настроения са отразени дни по-късно в писмото на Ив. Хаджииванов, написано в качеството му на председател на русенското дружество "Добруджа"

и адресирано до министър-председателя и Министерския съвет. В него се изтъква, че “Добруджа е единна и неделима, че тя е люлка на българската държава, че Тутракан, Силистра, Добрич, Балчик, Каварна, Черна вода, Кюстенджа, Бабадаг, Исакача и Тулча, са бисери, които векове са красили короните на българските царе”. И малко по-долу с акцент се подчертава: “Ние добре разбираме, че може част от онова, което искаме да не ни се даде, но ние още по-добре знаем, че онова, което не поискаме, никога не ще ни се даде. Нека не се излагаме на упреците на историята”²⁰⁴.

В писмото се обръща внимание на правителството върху факта, че безчинствата над българското население на оттеглящите се румънски власти от Южна Добруджа не престават. Напомня се също, че макар за момента обстоятелствата да налагат разделянето на Добруджа, не бива да се забравя, че в северната ѝ част ще останат да живеят българи и занапред ще е необходимо да се защитават националните и граждански им права срещу денационализаторските опити и срещу колонизацията на чужди етнически елементи. Накрая в писмото се отправя призив към правителството да назначава за чиновници във възвърнатите добруджански територии само кадри от “елита на българската родолюбива интелигенция”²⁰⁵.

По инициатива на Ив. Хаджииванов на правителството е представен и списък с имената на 60 души, за които се ходатайства да им бъдат отпуснати народни пенсии и да бъдат наградени с ордени за заслуги към отечеството. В него са включени дейци на ВДРО и симпатизанти, работили в полза на организацията, като председатели на местни дружества “Добруджа”, предводители на чети и четници, куриери и ятаци. Почти всички са родом от Южна Добруджа и значителна част от живота си прекарват като емигранти, посветили се на освободителното дело на своя роден край²⁰⁶. Този списък показва, че наистина структурите на ВДРО са били малобройни и организацията е разчитала преди всичко на по-значимия ефект от конспиративните четнически акции. Освен това от списъка се вижда, че ВДРО е имала силни позиции в ръководството на легалното Добруджанско движение, особено в селищата от районите около българо-румънската добруджанска граница.

Със създаването на Русенска област на 16 юли 1941 г.

Иван Хаджиливанов начело на Русенското добруджанско дружество при честването на 3 март 1938 г.

Иван Хадживанов поднася житен сноп от Добруджа на Паметника на свободата - 8 септември 1940 г.

Последна снимка на сем. Хаджливанови - 1944 г.

и включването в нея на Дуловска, Силистренска и Тутраканска околия²⁰⁷ окончателно се интегрират новоосвободените добруджански околии, принадлежали до войните на Русенския регион (Русенски окръг). Малко преди това, на 21 юни, умира Ив. Маринополски²⁰⁸. Великият добруджански събор, проведен на 3-5 октомври 1942 г. преустановява официално дейността на легално организираното добруджанско движение в лицето на Съюза “Добруджа”²⁰⁹. Ив. Хаджииванов продължава да подпомага дейността на държавната администрация в Русе по организирането на възпоменателни тържества и културни прояви в новоприсъединените добруджански околии²¹⁰. Ст. Симеонов окончателно се посвещава на полицейската служба. След установяването на ОФ власт у нас той е арестуван и на 25 февруари 1945 г. осъден от Народния съд на смърт заради участието му в преследването на нелегални и техните ятаци²¹¹. Подобна е и съдбата на Ив. Хаджииванов, който “изчезва безследно”²¹².

Интересни сведения за Ив. Хаджииванов за периода 9-30 септември 1944 г. се съдържат в Протокол №14 от заседанието на Областния комитет на ОФ, състояло се на 8 декември с. г., когато вече той не е между живите. На това заседание присъстват д-р Димитър Хаджиев, председател на Областния комитет на ОФ и член на общинската управа, бивш областен управител от Работническата партия (РП), кметът Руско Попхристов от РП, бившият кмет д-р Никола Ковачев от БСДП, както и членове на партиите, влизащи в състава на ОФ - БЗНС и “Звено”. Доклад изнася началникът на Държавна сигурност в града Николай Спасов. Той прави констатацията, че в Русенска област фашизмът след “първия зашеметителен удар се окопитил и стъпил на краката си”. Създадена била конспиративна организация и като член на областния й комитет фигурира и името на Ив. Хаджииванов. Тя водела активна борба срещу ОФ и подготвяла терористични акции. Извършени били 712 ареста, от които освободени - 365 души, починали по време на следствието и убити при опит за бягство - общо 5 души.

Според показанията на адвоката Венелин Кадемов, също “член на организацията”, двамата с Ив. Хаджииванов решили да зпочнат борба срещу новата власт, като призоват симпатизантите си да навлязат в ОФ партиите и да образуват бойни ядра. За по-

добни уговорки с Ив. Хаджииванов се споменава и в показанията на “други конспиратори” - адвокатът Георги Тедосиев и зъболекаря Любен Абаджиев. Началникът на Държавна сигурност докладва още за признанието на Хаджииванов, че предложил на Тедосиев да образува организация на ВДРО в БЗНС и така “конспираторите” да могат да проникнат в структурите на ОФ и местните органи на властта.

Не е сериозно да се допусне, че един бивш дружинен командир от Първата световна война и организатор на нелегалните чети на ВДРО, може да мисли за сваляне на властта на ОФ в присъствието на Червената армия в България. А и каква ли нелегална дейност би могъл реално да осъществи той за десетината дни до арестуването му?!

От присъстващите на заседанието единствен полковник Прокопиев от “Звено” се осмелява да се усъмни в съществуването на конспиративна организация. Той я нарича “детска работа” като отбелязва, че хипотетичните заговорници нито имат достатъчно оръжие, нито биха могли да се снабдят с такова²¹³.

Най-вероятната причина за убийството на Ив. Хаджииванов е неговото остро противопоставяне на левицата в Добруджанското движение.

Бележки

1. Тодоров, П. *Освободителните борби на Добруджа. Добруджанска революционна организация 1925-1940. С., 1992.*
2. Милачков, В. *Създаването на Вътрешната добруджанска организация и Съюза “Добруджа”.-В: Военноисторически сборник, 1997, №2, 188-206; Същият: Добруджанската организация в търсене на международна подкрепа.-В: Исторически преглед, 1994-1995, №6, 127-129; Същият: Вътрешната добруджанска революционна организация - основни моменти от дейността ѝ.-В: Архивен преглед, 1990, №3, 38-44; Митев, Д., В. Милачков. Програмата на Вътрешната добруджанска революционна организация от 6 ноември 1923 година.-В: Архивен преглед, 1990, №3, 45-61.*
3. Ганев, Г. *Развитието на Добруджанското националноосвободително движение през периода 1919-1925.-В: Годишник на Софийския университет. Идеологични катедри. Т. 59, 1967, 181-259; Същият:*

Към въпроса за образуването на Добруджанската революционна организация и дейността ѝ до 1933 година.-В: Годишник на Софийския университет. Идеологични катедри. 1961, т. 53, ч. 1, 51-130.

4. Най-продуктивни на съществена информация за националноосвободителното движение в Добруджа между двете световни войни, независимо от силното влияние на политическата конюнктура от 50-те и 60-те години на миналия век, са мемоарните трудове на Ив. Георгиев.- Виж по-подробно: Георгиев, Ив. Добруджа в борба за свобода. С., 1962; Георгиев, Ив., Т. Генчев. Дочо Михайлов. Биографичен очерк. С., 1957, 1966; Георгиев, Ив., Т. Генчев. Димитър Дончев - Доктора. Биографичен очерк. С., 1961.
5. АМВР, Об. д. 4091, л. 15.
6. Пак там.
7. ДА-Русе, ф. 1К, оп. 1, а.е. 266, л. 71.
8. Пак там, л. 20.
9. Пак там, л. 1-19.
10. ДА-Русе, ф. 1К, оп. 2, а.е. 38, л. 3.
11. Пак там, л. 4-5.
12. Пак там, л. 17-19.
13. Пак там, л. 5.
14. Пак там, л. 1.
15. Пак там, л. 59.
16. Пак там, л. 53, 59.
17. Пак там, л. 79.
18. Пак там, л. 40-41.
19. ДА-Русе, ф. 1К, оп. 1, а.е. 267, л. 1 и сл.
20. АМВР, Об. д. 814, ч. II, л. 270-273.
21. ДА-Русе, ф. 1К, оп. 2, а.е. 38, л. 60.
22. Пак там, л. 41.
23. АМВР, Об. д. 814, ч. II, л. 276.
24. Пак там, л. 259-261.
25. ДА-Русе, ф. 1К, оп. 2, а.е. 38, л. 47, 59.
26. Пак там, л. 62.
27. Пак там, л. 79.
28. Пак там, л. 82.
29. Пак там, л. 38.
30. Пак там, л. 74, 77-78, 84.
31. Пак там, л. 9, 13-14.
32. Пак там, л. 5-6.
33. АМВР, Об. д. 221, л. 12.
34. АМВР, Об. д. 814, ч. II, л. 251. Културно-просветно дружество "До-

- бруджа” - Русе е учредено на 9 февруари 1919 г.- Вж: ДА-Русе, ф. 103К, оп. 1, а.е. 1, л. 41.
35. ДА-Русе, ф. 1К, оп. 2, а.е. 38, л. 30.
36. АМВР, Об. д. 814, ч. II, л. 57.
37. Селскостопанско настаняване на бежанците в България 1927-1932. С., 1932, с. 58.
38. **Тодоров, П.** Етнодемографски процеси в Южна Добруджа (1913-1940).-В: Добруджа. т. 1. С., 1984, с. 134; Същият: Освободителните борби..., с. 22.
39. Срвн. Изложение за състоянието на Русенския окръг през 1912-1914 година. Русе, 1914, с. 3 и същото за 1915-1921 год. Русе, 1921, с. 1.
40. Статистически годишник на Българското Царство 1923-1924. С., 1925, с. 38.
41. Държавен вестник, №214, 21 декември 1920.
42. ДА-Русе, ф. 4К, оп. 1, а.е. 55, л. 220.
43. Бърчева, М. Русенската общественост и връщането на Южна Добруджа към България.-В: Алманах за историята на Русе. Т. 4. Русе, 2002, с. 46.
44. **Георгиева, Ст.** Добруджанската емиграция в Русе и Русенско след Първата световна война - настаняване и подпомагане.-В: Алманах за историята на Русе. Т. 2. Русе, 1997, с. 299.
45. ДА-Русе, ф. 3К, оп. 1, а.е. 126, л. 18, 48, 51, 211.
46. **Тодоров, П.** Освободителните борби..., с. 26.
47. Пак там, с. 28.
48. АМВР, Об. д. 814, ч. II, л. 164-167.
49. Пак там, л. 58.
50. Пак там, л. 227.
51. Пак там, л. 268-269.
52. Пак там, л. 264.
53. Пак там, л. 169.
54. Пак там, л. 241.
55. ДА-Русе, ф. 1К, оп. 1, а.е. 269, л. 20-22.
56. АМВР, Об. д. 814, ч. II, л. 110.
57. Вж. по-подробно за този случай: Тодоров, П. Цит съч., с. 33.
58. ДА-Русе, ф. 1К, оп. 1, а.е. 269, л. 45.
59. Пак там, л. 24.
60. Пак там, л. 53.
61. Пак там, л. 23.
62. АМВР, Об. д. 814, ч. II, л. 22-23.
63. Тодоров, П. Цит. съч., с. 33.
64. АМВР, Об. д. 814, ч. II, л. 24-25; Ганев, Г. Развитие на Добруджан-

ското националноосвободително движение..., с. 236.

65. **Тодоров, П.** Цит. съч., с. 33.
66. **Милачков, В.** Създаване на Вътрешната добруджанска революционна организация..., с. 200.
67. АМВР, К 43680, л. 1.
68. Пак там, л. 53.
69. Пак там, л. 1.
70. АМВР, Об. д. 814, ч. II, л. 78.
71. Пк там, л. 79.
72. Пак там, л. 27а.
73. Пак там, л. 27.
74. Виж по-подробно за това: Тодоров, П. Цит. съч., 35-36.
75. АМВР, Об. д. 814, ч. II, л. 28.
76. Пак там, л. 27б.
77. АМВР, К 43680, л. 1.
78. в. Русенска поща, Русе, №327, 6 януари 1923. Най-голям принос за културните изяви на русенското дружество "Добруджа" в града и страната има основаният още през 1919 г. смесен добруджански хор под ръководството на Илия Йорданов. Сам добруджански бежанец, Йорданов е първият и единствен диригент на хора от неговото създаване до разформироването му през 1947 г.-Вж. ИМ-Русе, К - ОФ - Спомени, Инв. №338.
79. Русенска поща, №332, 13 януари 1923.
80. Пак там, №336, 18 януари 1923.
81. Тодоров, П. Цит. съч., с. 360; Георгиев, Ив. Добруджа в борбата..., с. 65; Константинов, П. История на България с някои премълчавани досега исторически факти. С., 1993, 236-237; Георгиева, Ст. Добруджанският въпрос между двете световни войни и историографски проблеми.-В: Научни трудове на Русенския университет "А. Кънчев". Педагогика и обществознание. Т. 37. Серия 7. Русе, 1999, с. 3.
82. Русенска поща, №393, 24 март 1923.
83. **Георгиев, Ив.** Цит. съч., с. 45.
84. **Тодоров, П.** Цит. съч., с. 35; Русенска поща, №408, 12 април 1923.
85. **Милачков, В.** Цит. съч., с. 188.
86. **Тодоров, П.** Цит. съч., с. 35.
87. **Милачков, В.** Цит. съч., с. 189.
88. в. Добруджа, №1, 3 юли 1923; АМВР, Об. д. 814, ч. II, л. 218.
89. **Ганев, Г.** Развитие на Добруджанското националноосвободително движение..., с. 239; Милачков, В. Цит. съч., с. 191; Тодоров, П. Цит. съч., с. 37. За състава на ВДРО виж също: АМВР, Об. д. 814, ч. I, л. 136. Никола Цанов Кямилев също е добруджанец, роден

на 20 декември 1880 г. в гр. Добрич. Служил е като офицер в 4-и, 3-и, 11-и и 9-ти конен полк. На 1 април 1919 г. е произведен в чин полковник, а е уволнен от войската през 1920 г. - Вж. за него по-подробно: Руменин, Р. Офицерският корпус в България 1878-1944 г. т. 3-4. С., 1996, с. 89.

90. Русенска поща, №487, 19 юли 1923.
91. Пак там, №457, 11 юни и №467, 25 юни 1923.
92. Пак там, №579, 3 ноември 1923.
93. ДА-Русе, ЧП №1107, л. 29.
94. Русенска поща, №584, 10 ноември 1923.
95. Митев, Д., В. Милачков. Цит. съч., с. 45, 51.
96. АМВР, К43 680, л. 16.
97. Пак там, л. 11.
98. Пак там, л. 16.
99. Митев, Д., В. Милачков. Цит. съч., с. 51.
100. Тодоров, П. Цит. съч., 36-37.
101. АМВР, К43 680, л. 1.
102. АМВР, Об. д. 4 091, л. 7.
103. Георгиев, Ив., Т. Генчев. Дочо Михайлов..., с. 51 и сл.
104. Русенска поща, №622, 25 декември 1923.
105. Пак там, №641, 21 януари 1924.
106. Тодоров, П. Цит. съч., с. 39.
107. Русенска поща, №726, 5 май и №741, 23 май 1924.
108. АМВР, Об. д. 221, л. 6.
109. Тодоров, П. Цит. съч., 41-42.
110. Русенска поща, №748, 3 юни и №752, 7 юни 1924.
111. Пак там, №767, 27 юни 1924. Добруджанската младежка организация "Стефан Караджа" - Русе е създадена на 27 октомври 1923 г. - Виж: ДА-Русе, ф. 103К, оп. 1, а.е. 1, л. 32.
112. Русенска поща, №787, 22 юли 1924.
113. Пак там, 804, 11 август 1924.
114. Пак там, №829, 8 септември 1924.
115. Милачков, В. Цит. съч., с. 192.
116. Тодоров, П. Цит. съч., с. 40 и сл.; Василев, В. Майският Манифест на ЦК на ВМРО от 1924 г. - обстановка, преговори и последици.-В: Исторически преглед, 1980, №5, с. 53; АМВР, Об. д. 814, ч. I, л. 136; 106 520, ч. I, л. 11-12.
117. АМВР, Об. д. 221, л. 13-16.
118. Конфликтът в ЦК на ВДРО е предизвикан конкретно от наличието в архива на Сл. Алексиев на копия от докладите на В. Петров и Д. Михайлов до К. Янков, които с бележки от последния са изпращани

- до задграничната централа на БКП във Виена. Освен това се откриват още и писма на Алексиев до някои лица от организацията във връзка с обсъждането на въпроса за ликвидирането на двамата изявени комунистически функционери. - Вж.: АМВР, Об. д. 21 373, ч. I, л. 70; Об. д. 106 520, ч. 7, л. 184-185; Тодоров, П. Цит. съч., 44-45.
119. **Георгиев, Ив., Т. Генчев.** Цит. съч., 78-79.
120. **Тодоров, П.** Цит. съч., с. 58.
121. АМВР, Об. д. 12 055, ч. I, л. 84 и сл.
122. Пак там, ч. II, л. 246, 288; Об. д. 106 520, ч. I, л. 13; История на Русенската партийна организация. С., 1971, 137-139.
123. **Тодоров, П.** Цит. съч., с. 60.
124. АМВР, Об. д. 40 091, л. 38-44.
125. АМВР, Об. д. 12 055, ч. II, л. 239.
126. Пак там, л. 281.
127. Пак там, л. 286.
128. Пак там, л. 312.
129. Пак там, л. 337; Об. д. 221, л. 25.
130. АМВР, С. д. 106 520, ч. 8, л. 204-205; Георгиев, Ив. Цит. съч., 98-100; Ганев, Г. Цит. съч., с. 250; Тодоров, П. Цит. съч., 59-60.
131. Виж по-подробно за този анализ: Тодоров, П. Цит. съч., 63-65.
132. ДА-Русе, ЧП 711, л. 1-13.
133. Пак там, л. 4-9. Проф. П. Тодоров смята, че "Близките задачи на Добруджанската революционна организация" са приети като проектопрограма, повлияна от платформата на Румънската комунистическа партия от юли 1925 г. и за изграждане на единен фронт. Това според него е станало след съвещанието на ЦК на ДРО във Виена през септември 1925 г. и на последвалото такова в Букурещ през ноември с. г. - Виж по-подробно за това: Тодоров, П. Цит. съч., с. 67.
134. ДА-Русе, ЧП 711, л. 1-3. Анализ на Устава на ДРО проф. П. Тодоров прави по текст, приет в началото на септември 1927 г., от ЦК на организацията във Виена. И за този документ той предполага, че първоначалният му вариант (проекто-устава) е бил обсъждан на Букурещкото съвещание от ноември 1925 г. Вж. Тодоров, П. Цит. съч., 93-94.
135. АМВР, К 43 680, л. 38.
136. На 21 октомври 1925 г. гръцката армия, преследвайки чети на ВМРО, навлиза на българска територия и окупира Петрич. България не оказва съпротива. Съветът на Обществото на народите нарежда на Гърция да се оттегли и да заплати обезщетение от 30 млн. зл. лв.

137. АМВР, К43 680, л. 38а.
138. Пак там, л. 1.
139. След задържането им Ив. Хадживанов е интерниран във Варна, а Сл. Алексиев и Ив. Маринополски в Казанлък.- Виж: Тодоров, П. Цит. съч., 74-75, 125.
140. Пак там, с. 69. В приетата от Деветия конгрес на добруджанските дружества в страната нова редакция на Устава се посочва, че наложилото се от предишните години наименование Добруджанска организация в България се използва равностойно с наименованието Съюз на културно-просветните дружества "Добруджа", което занапред става общоприето и в съкратената си форма - Съюз "Добруджа".
141. Пак там, 72-73; Русенска поща, №1370, 21 юни и №1371, 22 юни 1926.
142. Русенска поща, №1233, 20 януари 1926.
143. Пак там, №1256, 17 февруари 1926.
144. Пак там, №1296, 6 април и №1299, 9 април 1926.
145. Пак там, №1318, 28 април и №1319, 29 април 1926.
146. Пак там, №1356, 7 юни 1926.
147. Пак там, №1387, 8 юли, №1388, 9 юли, №1390, 11 юли, №1391, 12 юли, №1395, 16 юли, №1397, 18 юли, №1399, 20 юли и №1438, 28 август 1926.
148. Пак там, №1438, 28 август 1926.
149. АМВР, Об. д. 221, л. 6; Тодоров, П. Цит. съч., с. 72.
150. **Тодоров, П.** Цит. съч., 73-74, 76.
151. Пак там, с. 77, 125 - бел. 143. Според проф. П. Тодоров съучастието на групата на Кямилев в това убийство може да се смята за доказано. Той се позовава на показанията на Радан Токушев пред полицията от 6 септември 1926 г., който чул Ив. Хадживанов, Ст. Боздуганов и Сл. Алексиев като уговарят убийството. Тримата натоварили Токушев да извърши това, но той отказал. Професорът се позовава още и на събраните сведения от Г. Кроснев, удостоверяващи, че на 26 август Н. Кямилев и Сл. Алексиев били в Шумен и от там лично дирижирали убийството. Без съмнение отношенията между десницата в ЦК на ВДРО и фактически отцепилите се левичари от него са изострени до крайност. Не може да се изключва напълно участието на противниците на комунистическата пропаганда в тази акция на полицейските органи, но все пак персонализирането на вината в случая е като че ли недотам аргументирано. Главният свидетел Р. Токушев е функционер на левичата и в неговите показания не е невъзможно да има немалка доза субективизъм. Твърдението на Г. Кроснев, който

- е ръководен фактор в ДРО, че на 26 август Н. Кяmilев и Сл. Алексиев направляват полицейската акция срещу четата на Д. Михайлов от Шумен, може би също има някакво основание, но както бе посочено по-горе Д. Михайлов и Д. Дончев-Доктора няколко месеца по-рано установяват лични контакти с шуменския окръжен управител за да координират дейността си по границата. А що се отнася до Ив. Хаджииванов, в обвинителния акт и в произнесената срещу него присъда на 30 март 1945 г. от II Състав на Народния съд на Русенска област не се споменава нито дума за евентуално негово участие в организиране убийството на Д. Михайлов.-Виж: АМВР, II НС - 1291, л. 354; II НС - 1289, л. 2, 16.
152. Русенска поща, №1446, 5 септември 1926.
153. Пак там, №1626, 8 март 1927.
154. Пак там, №1872, 15 ноември 1927.
155. Добруджа, №68-69, 12 август 1928. Добруджанското женско благотворително дружество в Русе с председател Анастасия Божкова се учредява на 28 януари 1928 г. - Виж: ДА-Русе, ф. 103К, оп. 1, а.е. 1, л. 41.
156. Русенска поща, №2140, 14 август 1928.
157. Пак там, №2217, 30 октомври, №2229, 11 ноември, №2257, 9 декември 1928 и др.
158. Пак там, №2304, 29 януари, №2314, 8 февруари и №2318, 12 февруари 1929; ДА-Русе, ф. 4К, оп. 1, а.е. 146, л. 90-91.
159. Русенска поща, №2458, 5 юли и №2478, 25 юли 1929.
160. АМВР, К 43680, л. 2, 53.
161. Пак там, л. 2.
162. Пак там.
163. Пак там, л. 54.
164. Личен архив на Иван Хаджииванов. Спомени на внукът - Ив. Хаджииванов.
165. Русенска поща, №2621, 17 декември 1929.
166. Пак там, №2760, 13 май 1930.
167. Пак там, №2838, 1 август, №2847, 11 август и №2849, 13 август 1930.
168. Пак там, №2954, 26 ноември 1930.
169. АМВР, Об. д. 4896, л. 2-4.
170. АМВР, К 43680, л. 40.
171. АМВР, Об. д. 4896, л. 5-6.
172. АМВР, Об. д. 1487, л. 31-32.
173. Русенска поща, №2966, 8 декември 1930; ДА-Русе, ЧП 1107, л. 33.
174. АМВР, Об. д. 814, ч. I, л. 40; Русенска поща, №3174, 11 юли, №3187, 24 юни и №3189, 26 юли 1931.

175. АМВР, Об. д. 814, ч. I, л. 30; Тодоров, П. Цит. съч., с. 189.
176. АМВР, Об. д. 814, ч. I, л. 14-19, 44-50, 62-63 и др.
177. Пак там, л. 51.
178. Пак там, л. 41; Русенска поща, №3978, 9 октомври 1933.
179. АМВР, К 43680, л. 2.
180. Пак там, л. 2-3.
181. АМВР, Об. д. 4896, л. 7.
182. Пак там, л. 10; К 43680, л. 4.
183. АМВР, К 43680, л. 4.
184. Пак там, л. 5-10, 53-59; Об. д. 4896, л. 8-10.
185. АМВР, К 43680, л. 11, 15, 46.
186. Пак там, л. 15.
187. Пак там.
188. Пак там, л. 5.
189. АМВР, Об. д. 4896, л. 5.
190. АМВР, К 43680, л. 65.
191. Пак там, л. 67.
192. Пак там, л. 84.
193. Пак там, л. 30-31, 33.
194. Пак там, л. 34.
195. Виж по-подробно за това: Радков, Ив. *Опит за политически портрет на Стефан Симеонов.-В: Алманах за историята на Русе. Т. 1. Русе, 1996, с. 158 и сл.*
196. ДА-Русе, ЧП №764, с. 66.
197. Пак там, с. 67.
198. Русенска поща, №4876, 9 април, №4902, 6 май и №5098, 19 ноември 1936.
199. ДА-Русе, ЧП №764, с. 87.
200. ДА-Русе, ЧП №1107, л. 37.
201. **Тодоров, П.** Цит. съч., с. 337.
202. ДА-Русе, ф. ЗК, оп. 1, а.е. 119, л. 1-4.
203. ДА-Русе, ЧП №764, с. 107-109; в. *Народна борба, Русе, №3025, 8 септември и №3026, 9 септември 1940.*
204. ДА-Русе, ЧП №1107, л. 42-43.
205. Пак там, л. 43.
206. Пак там, л. 39. *В началото на месец октомври 1940 г., след окончателното заемане на Южна Добруджа от българските войски, цар Борис III награждава членове на правителството, председателството на Народното събрание, участници в българо-румънските преговори, добруджански дейци, учени, писатели, свързани с Добруджа. Сред отличените са проф. М. Арнаудов, Ст. Чилингиоров, Дора*

Габе и създателите на химна "О, добруджански край" - поетът Любомир Бобевски и композиторът Александър Кръстев. На 18 март 1942 г. XXV Обикновено народно събрание гласува Закон за отпускане на народни пенсии на заслужили лица. Отпуснати са на 62 съпруги, деца или родители на загинали при масови или единични убийства. На 27 януари 1943 г. Народното събрание приема Закон за отпускане на народни пенсии на особено заслужили в освободителните борби дейци. Законът изключва привържениците на Комунистическата партия. От 11 до 25 август 1943 г. комисията за народните пенсии в 9 заседания разглежда 401 от постъпилите чрез областните директори молби на просители за народни пенсии. Въз основа на чл. 9 от Закона дава мнение на 210 от тях да се отпусне народна пенсия. На 124 тя признава правото да получават пенсия, след като бъдат налице всички условия, предвидени в закона, а 67 молби комисията оставя без последствие, като неотговарящи на условията. В списъците на лицата от трите категории няма много известни имена от добруджанските среди, но по произход около 50 души от първия списък и около 20 души от втория са от Североизточна България. Министерският съвет одобрява решението на комисията под формата на постановление, което не подлежи на обнародване в Държавен вестник, явно поради деликатния характер на материята. -Виж: Милачков, В. Отпускане на пенсии на заслужили добруджански дейци след възвръщането на Южна Добруджа към България. -В: Добруджа, 1996, №13, с. 179 и сл. Законът за отпускане на народни пенсии е отменен с Наредба-закон от 29 декември 1944 г. Държавни пенсии се предвиждат само за поборниците до Първата световна война. - Държавен вестник, №4, 5 януари 1945.

207. Държавен вестник, №164, 29 юли 1941.

208. Народна борба, №3306, 22 юни 1941.

209. Тодоров, П. Цит. съч., с. 349.

210. Бърчева, М. Цит. съч., с. 53.

211. Радков, Ив. Цит. съч., с. 171. През 1943 г. Ст. Симеонов (роден на 5 юли 1896 г. в Силистра) е обявен от общинския съвет на Силистра за почетен гражданин за големи заслуги към делото за освобождението на Добруджа. -Виж: Милачков, В. Цит. съч., с. 180.

212. ДА-Русе, ЧП №1107, л. 50.

213. Личен архив на Иван Хаджииванов.

ВМЕСТО ЕПИЛОГ

И така! Животът на човека не представлява нищо друго освен един път, който свършва с пропаст - наречена гроб.

Всеки се ражда по този път на различни далечни и близки разстояния от тая пропаст. От това зависи и всеки един колко ще живее. Но независимо от това, този път на живота за едни е гладък, лек и много приятен. Те не срещат никакви трудности. Те са рядкост и често пъти обществото на това им завижда и ги нарича щастливци. За други пък той е много стръмен, труден, почти непреодолим и обрасъл с бодливи храсти (неприятностите на живота), които минувача по този път често пъти разкъравен изминава и тъкмо, когато след непоносими и непосилни усилия пред него се открие вече другия, лекия и приятния път ето, вече изпречила се пред него пропастта. Той е бил само мъченик в своя житейски път. И единият, и другият се изправят пред същата кончина, която е края на мъките и живота.

Ето на, цели 47 години вървя по своя път на живота. Път, пълен с мъки, страдания и лишения, които не ме отчаяха. Напротив, калиха ме и сега, когато започвам да стъпвам по-здраво в живота, когато пътят се изравнява и е по-лазурен, не знам дали не ме делят само дни от надвесването ми над пропастта на живота - гроба, без да мога да бъда полезен с опитността си в живота на моите близки, на моето семейство и мили рожби и за това образувам настоящата семейна книга, в която докато съм жив ще вписвам всичко по-важно станало в семейния ни живот и бих желал и моите наследници да продължат същото да правят. Също тая книга и да служи като най-добрия напътственик в живота, от едето моите рожби ще могат да научат за своя произход и род.

Септември 1931 г.
гр. Русе

ПРИЛОЖЕНИЯ

Българи,

Днесъ всѣки български войнъ спомня и шепне тайнствено великата дума и име

ТУТРАКАНЪ!

— Звездата, ореола на българското бойно величие и слава, недостигнато до день днешенъ отъ никоя друга армия!

За превземането на Тутраканската крепостъ, най-модерно защитена, българскитѣ львове — титани употребиха само 3 дни, но оставиха на полебранъ само **въ убити 7500 български свидни чеда!**

Тѣ плениха тамъ обаче 400 офицери, 40,000 румънска армия и 400 орждия!

Българи,

За свободата на Татковината ни не паднаха само войни! Паднаха жестоко и подло избити най-мирнитѣ, най-просвѣтенитѣ и най-лични българи въ люлката на България.

Нека 6. септемврий стане

ДЕНЬ -- ПОМЕНЪ

за падналитѣ и избити българи въ Добруджа!

Известно ли Ви е, българи, че презъ началото на есента 1916 год. отъ Южна Добруджа само бѣха отвлѣчени

16,000 българи

въ Молдова, кждето бѣха избити, а нѣкои отъ тѣхъ починаха отъ болести и мизерия! Отъ тѣзи българи се върнаха по домоветѣ си само 8,000!

Добруджанската мартирология не спира до тукъ обаче. Следъ повторното заграбване на Добруджа почна новъ жестокъ тероръ и инквизиция, жертви на които станаха светлитѣ имена на:

1. Христо Стефановъ, българинъ - сенаторъ, убитъ на 2. IX. 1931 год. въ Добричъ;
2. Георги Ив. Бъчваровъ, убитъ на 24. II. 1929 г. въ с. Гьоре;
3. 42 българи, избити въ гората на 6. VII. 1926 г. въ с. Старо-село;
4. 13 българи избити срѣдъ село на 29. III. 1930 г. въ с. Богданово;
5. 22 българи, избити съ автом. пушки на 10. V. 1939 год. въ с. Бѣлица;
6. 20 българи избити на 11. VII. 1933 г. въ с. Конакъ;
7. 14 изнасилени и починали девиси на 12. IX. 1928 год. въ с. Кадж-къой;
8. Деню Ивановъ, убитъ на 5. IX. 1927 год. въ село Алифакъ;
9. Василь Бончевъ, убитъ на нивата си на 14. XI. 1928 г. въ село Ц. Асень.

**10. 4 българи обесени съ краката нагоре на 5. III.
1927 год. въ с. Гарванъ и**

Избититъ българи въ с. с. Денизлеръ, Кавурга, Акбунаръ, Шабла, Асваткъой, Кочина, Доймушларъ, Бабукъ, Ходжа-къой, Бей-бунаръ, Сребърна, Спанчовъ, Български кусуй, Сѣново, Дайдъръ, Гаргалъкъ, Ялж-ючорманъ, Казимиръ, Горица, Попина, Айдемиръ, Кючукъ-акбунаръ, Силистра, Тутраканъ, Акъ-кадънларъ, Куртъ-бунаръ, Добричъ, Балчикъ, Карварна

Българи,

На този день ние трѣбва да обявимъ гонителитъ и изстребителитъ на Българизма въ Добруджа, организирани въ шовинистичната организация „Акциуея Румъняска“, в-къ „Нямулъ Румънескъ“ и списанието „Тимокулъ“. Интелектуалнитъ ржководители на тази противобългарска кампания сж известнитъ Н. Йорга, Н. Бацария, Сейшану, Памфилъ Шейкару, Ташко Пучерея, Хинцеску и неблагодарнитъ колонисти — цинцари, които до скоро живѣха мирно и щастливо въ българска Македония.

Прѣкитъ подбудители и физически убийци на културния добруджански български народъ сж: Йонъ Патони, майоръ Попеску, капитанъ Олтяну, Папа-Хаджи, Зука Чунга, Папа-Траянъ, Александреску, Бегу, Мих. Маджари, Димитру Чоти, Кола, Пинети, Сасу, Ахиле, Чола

ТУТРАКАНЪ!

Ти си символъ на победа, духъ и слава, но въ величественото ти име и памѣтникъ сж отразени кървавитъ мжки и сълзи на златната ни Добруджа, която похитителитъ обърнаха въ долина на сълзи и стенания

Но знай и вѣрвай, Тутраканъ, че ти остана за винаги наша пжтеводна звезда и нашъ идолъ и че до като българско сърдце тупти и българска уста шенти, ние ще се боримъ за тебе, за твоята земя — нашата златна Татковина — люлката на Българизма!

Тутраканъ!

Тутраканъ!

6. септемврий 1939 год.

Отъ родолюбивитъ млади българи

Келеметте

1. ИВАНЪ Х. ИВАНОВЪ отъ Гр. Русе , адвокатъ , председатель на Д-во Добруджа
2. ГЕОРГИ ТЕОДОСЕЕВЪ отъ Гр. Русе , бившъ председателъ на Д-во Добруджа
3. КИРИЙ КРЪСТЕВЪ отъ Гр. Силистра , а сега Гр. Русе , журналистъ и членъ на
4. СТЕФАНЪ СИМОНОВЪ отъ Гр. Русе членъ на В.Д.Р.О.
5. СТЕФАНЪ ИВ. БОЗДУГАНОВЪ отъ с. Алфатаръ, Силистренско , началникъ на чета на
6. СТАЙКО КОЛЕВЪ отъ Гр. Добричъ , началникъ на чета отъ В.Д.Р.О.
7. АТАНАСЪ КОСОВЪ отъ Гр. Бялчици председателъ на Д-во Добруджа и чл. В.Д.Р.О.
8. Наслѣдницѣтѣ на СЛАВИ АЛЕКСИЕВЪ отъ Гр. Русе основателъ на В.Д.Р.О. и укр.
9. ЦОНИ ЦОНЕВЪ ЧАНКОВЪ отъ с. Калишetroво, четникъ въ В.Д.Р.О.
10. ИВАНЪ ЕНЧЕВЪ ЧОЛАНОВЪ отъ с. Калишetroво, а сега живущъ въ Гр. Русе четникъ
11. ДРАГАНЪ ДОБРЕВЪ РАДКОВЪ отъ с. Голобина -Атмаджа, живущъ въ с. Голѣма Ала четн
12. ГЕОРГИ ИЛИЕВЪ НОВЕВЪ отъ с. Български Косии Тутраканско , четникъ В.Д.Р.О.
13. ПЕТРЪ ИВАНОВЪ ЗАМФИРОВЪ отъ Гр. Тутраканъ , сега живущъ въ Гр. Русе
14. ТРИФОНЪ КОЛЕВЪ ДЖЕВИЗИЕВЪ отъ с. Арабаджиларъ, Тутраканско четникъ В.Д.Р.
15. ЮРДАНЪ ДИМИТРОВЪ КЕНШИЕВЪ отъ с. Мар. Кайнарѣжа БСилистренско четникъ В.Д.
16. ИВАНЪ ИВАНОВЪ ЧАПКАНОВЪ отъ с. Малка Кайнарѣжа , а сега живущъ въ с. Базы
17. КРУМЪ ПОПОВЪ отъ с. Ползона , Силистренско , а живущъ въ с. Голѣма Ала четн
18. СТАНЧО НИКОЛОВЪ ЛАНЧЕВЪ отъ с. Калишetroво, а живущъ въ с. Бисерци , четн
19. ПЕТКО МАДЖАРОВЪ отъ с. Сяново, Тутраканско , живущъ с. Бисерци, четникъ I
20. РАЧО ИВАНОВЪ УЗУНОВЪ отъ с. Сарсанларъ , Тутраканско, четникъ отъ В.Д.Р.О.
21. ИВАНЪ РАЧО УЗУНОВЪ отъ с. Сарсанларъ, 5Тутраканско, четникъ В.Д.Р.О.
22. МАРИНЪ ЮРДАНОВЪ отъ гр. Силистра, четникъ В.Д.Р.О. ноговаривае тѣ много и
23. БИЧО НИКОЛОВЪ отъ с. Кочина , а живущъ въ с. Равно , Кубратско четникъ В.
24. ПЕТРЪ БИЧЕВЪ отъ с. Сарсанларъ , а сега живущъ въ с. Татаръ Атмаджа четн
25. ЦАНКО НИКОЛОВЪ ПИЧЕВЪ отъ с. Равно , Тутраканско, четникъ В.Д.Р.О.
26. ПЕТРЪ КАРАГЕНОВЪ отъ с. Бръстовени , Кубратско, членъ комитета В.Д.Р.О.
27. КИРАНЪ ДИМИТРСЪВЪ отъ с. Бешъ Тепе, Новопазарско , четникъ В.Д.Р.О.
28. ТАТО ЕНЧЕВЪ отъ с. Вископ, Тутраканско, а живущъ въ с. Клеуръ , Кубратско
29. Наслѣдницѣтѣ на БИЧКО БИЧКОВЪ отъ с. Гюлеркюк
30. ГЕОРГИ БОБЧЕВЪ отъ с. Коширово, Кубратско. членъ на В.Д.Р.О.
31. ГЕОРГИ ЮРДАНОВЪ отъ с. Базарѣянъ, Анаданларско членъ на В.Д.Р.О.
32. МИНЧО ЮРДАНОВЪ отъ гр. Силистра, а живущъ въ грб Русе секретаръ на Д-во
33. ПЕТРЪ ЕНЧЕВЪ отъ с. Мопарикъ, четникъ
34. АЛЕКСИ ДОБРЕВЪ отъ Гр. Русе четникъ отъ В.Д.Р.О.
35. ЧЕРНО ЕНЧЕВЪ отъ Мопарикъ , батникъ
36. ИВАНЪ ДИМИТРОВЪ ИОВЧЕВЪ отъ с. Бабушъ , а живущъ въ Гр. Русе членъ на В.Д.
37. НИКОЛАЙ В. ЧАКЪРОВЪ отъ с. Звънарци , Кубратско, членъ на В.Д.Р.О.
38. РАШКО ГЕОРГИЕВЪ ЧОБЪДЖИЕВЪ отъ с. Малка Кайнарѣжа ба сега Варна, четникъ
39. ТРИФОНЪ КИРОВЪ отъ гр. Тутраканъ , а живущъ въ Гр. Русе значенеца на Д-
40. СЪБИ КОЛЕВЪ отъ с. Алфатаръ, ятакъ на В.Д.Р.О.
41. ГРИГОРЪ ПОПОВЪ отъ с. Алфатаръ на ноговата наследница МИНА Гр. ПОПОВА ят
42. МИКАЛЪ ВЪЛЧЕВЪ ЧЕНГЕНЕВЪ отъ с. Алфатаръ , ятакъ и куриеръ на В.Д.Р.О мно
43. МИКАЛЪ ТОДОРОВЪ ПАПАЗОВЪ отъ с. Калишetroво ятакъ на В.Д.Р.О и неговъ и
44. МИКАЛЪ КУРТЕВЪ ПИЛИАНЪ КУРТЕВЪ отъ с. Родабина -Атмаджа ятакъ и куриеръ
45. ИВЧО ТОДОРОВЪ ИОВЧЕВЪ отъ с. Домушларъ, ятакъ и куриеръ , саденъ и ото.
46. СТЕФАНЪ ИВ. КОВАЧЕВЪ отъ с. Гюргѣджалия , ятакъ и куриеръ на В.Д.Р.О.
47. КОСТА МАКИДОНОВЪ отъ Гр. Силистра, членъ на комитета В.Д.Р.О.
48. ДОБРИ БЪРДАРОВЪ отъ Гр. Силистра, членъ на комитета В.Д.Р.О.
49. НИКОЛА ИОВЧЕВЪ отъ с. Калишetroво ятакъ и членъ на В.Д.Р.О.
50. ТРИФОНЪ ИОВКОВЪ отъ Гр. Тутраканъ , членъ на комитета В.Д.Р.О. и ятакъ
51. ТОНИ ШЕДКОВЪ КАРА ПЕТКОВЪ отъ с. Малка Кайнарѣжа ятакъ и куриеръ на В.
52. ГАНЧО НИКОЛОВЪ отъ с. Балтаджи Бинѣои, Анаданларско , ятакъ и куриеръ I
53. ХАРАЛАНЪ ТОДОРОВЪ ДАНЕВЪ отъ с. Малка Кайнарѣжа, Силистренско , ятакъ и к
54. ВЕЛИКО СТЕФАНОВЪ ПЛЕВЪ отъ с. Караачъ , ятакъ и куриеръ , саденъ и лехад
55. ТОДОРЪ отъ с. Малакъ Караачъ, куриеръ
56. КОЛО отъ с. Кайрякъ , куриеръ
57. ВАСИЛЪ БАБАНИЕВЪ с. Царъ Самуилово, куриеръ
58. МИНЧО ВЪДНЕВЪ отъ Гр. Русе
59. ТОДОРЪ СТАНЧЕВЪ отъ Гр. Тутраканъ , а сега живущъ въ Гр. Русе
60. ДИМИТРЪ ДИМИТРОВЪ отъ с. Царъ Самуилъ , Русенско

Списък на предложените дейци на добруджанското нелегално изготвен и изпратен от Иван Хадживанов до Министерския

Чрезъ господина министра председателя

за

Почитаемия министерски съветъ

Господинъ министъръ председателю,

Господа министри,

Съдбоносни сж днитѣ, които България и българския народъ изживяватъ. Всеки добъръ българинъ, съ затаенъ дъхъ следи хода на събитията, които се развиватъ съ непозната на историята обрзина.

Тази последната, налага на ръководителитѣ на отечественитѣ съдбини, да напрегнатъ до край вниманието и съобразителността си и да проявятъ всичката си предвидливостъ, за да бждатъ всеки моментъ готови и силни, да изпълнятъ достойно тежката си задача.

Ние, добруджанскитѣ българи, чувствуваме огромната тежестъ на Вашия дългъ и въ желанието си да Ви бждемъ полезни, сметохме за нужно да сподѣлимъ съ Васъ мислитѣ и чувствата си. Може би Вие ще намѣрите въ тѣхъ нѣщо ценно, което да Ви послужи. Въ таквъ случай ние ще бждемъ щастливи, че сме допринесли нѣщо, за щастливия изходъ на свещенната борба.

Нѣма вече държава, която да не признава справедливостта на българскитѣ искания, особено на искането за възвръщане на Добруджа, къмъ майката отечество. За да почувствуваме колко голѣмъ е този успѣхъ на българската външна политика, достатъчно е да си спомнимъ, че само преди нѣколко месеци, този резултатъ ни се представяше като твърде далеченъ блѣнъ. Чувсвува се вече близостта на деня, въ който този блѣнъ, затаяванъ близо четвъртъ векъ, ще се превърне въ реалностъ. Това именно налага да увеличимъ бдителността си. Презъ малкото още време, до осществяването му, нека изяснимъ на цѣлия свѣтъ, по дипломатически пътъ, чрезъ вестници, списания и научни издания, че Добруджа е единна и недѣлима, че тя е люлката на българската държава, че Тутраканъ, Силистра, Добричъ, Балчикъ, Каварна, Черна вода, Кюстенджа, Баба-дакъ, Исакча и Тулча, сж бисери, които векове сж красили коронитѣ на българскитѣ царе, че тя не е била дѣлена до нещастния берлински конгресъ, и че не бива да бжде дѣлена, ако, както се обещава, авторитѣ на новия миръ искатъ да се

премахнатъ за въ бъдъще, причинитѣ за недовъріе и нови войни.

Нека не се забравя, че Ромъния официално е признала принадлежността на Добруджа къмъ България и се е отказвала отъ нея да се ползува като аргументъ, ако стане нужда. Защото присъединението на цѣла Добруджа къмъ България, ще задоволи справедливостта, за която не само ние добруджанци, но и цѣлиятъ български народъ, ратува.

Историческитѣ дни, като днешнитѣ, не се повтарятъ често, за това нека не оставимъ нищо "за сетне". Ние добре разбираме, че може, частъ отъ онова, което искаме, да не ни се даде, но ние още по-добре знаемъ, че онова което не поискаме, никога не ще ни се даде. Нека не се излагаме на упрецитѣ на историята.

2. Ако обстоятелствата наложатъ раздѣлянето на Добруджа и оставянието на частъ отъ нея подъ чуждо иго, то имъ този нещастенъ за страната ни случай нека не се забравя, че и въ тази, оставена подъ робство частъ, живѣятъ българи, и че тѣмъ трѣбва да се осигурятъ националнитѣ и културнитѣ имъ права и да се гарантиратъ отъ бъдъща денационализация, чрезъ колонизиране чужди на страната народности.

3. Имайки предъ видъ поукитѣ отъ миналото, смѣтаме за неизлишно да напомнимъ, че въ новоосвободенитѣ земи, правителството трѣбва да подбере, поне за презъ първитѣ години, чиновническитѣ кадри, отъ елита на българската родолюбива интелигенция. Само така радостта отъ свободата не ще бѣде затъмнена; само при такива обстоятелства новоосвободенитѣ наши братя, ще почувсватъ майчинската грина на държавата, и ще се приобщятъ къмъ нея, както въ славното минало, като истински борци за нейния въсходъ.

4. Трѣбва да се заличатъ всички спомени отъ настоящето срамно робство. За това, нека нито единъ цинцаринъ преселецъ, да не остане да мърси свещенната ни земя.

5. Сведенията ни, идящи отъ Добруджа гласятъ, че българското население е подложено на нечуванъ грабежъ отъ оттеглящитѣ се ромъни и чиновници. То е застрашено отъ гладъ още преди настъпването на зимата. Нека бъдемъ готови да му се притечемъ на помощъ, още въ първитѣ дни на освобождението.

Председатель:

Писмо от председателя на Русенското дружество "Добруджа" Иван Хаджииванов до министър - председателя и министерския съвет по отношение на българската политика в Добруджа, есента на 1940 г.

0
30

Протоколъ

Препис извлечение

Гр. Русе, 24 декември 1945 год.

Русенския областенъ съдъ, Гражданско

отдѣление, въ съставъ

под Председателъ: Христо Димитров

Членове: { Николай Попов
Георги Стомянков, д. чл.

Секретарь: Вира Слабакова

и при участието на зам прокурора Коста Семерджиев

въ днешното си съдебно заседание пристъпи къмъ разглеждане

Ч. Гр. дѣло № 1167 по описа за
19 45 година, докладвано от д. чл. Георги Стомянков

Въ съдебното заседание, на именното повикване, въ 9 часътъ 45

минути преди ^{не}обѣдъ се явиха: молителката Недялка Ив. Х. Иванова

О П Р Е Д Е Л И :

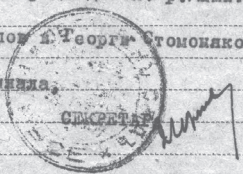
Обявява Иван х. Иванов, адвокат от гр. Русе, живущ на ул. "Царьброд" № 4 за безследно изчезнал по време на смут около 30 септември 1944 год., като за дата на предполагаемата му смърт определя около 30 септември 1944 год.

Определението е неокончателно и може да се обжалва по възвишен ред пред Русенския Апелативен съд в двуседмичен срок от днес.

Подписаха: п. Председател: Хр. Димитров

Членове: Николай Попов и Георги Стомянков, д. чл.

Верно с оригинала.

М. М.

Протокол на Русенския окръжен съд за обявяване на Иван Хадживанов като безследно изчезнал

ОКОЛ. МИЛИЦИОНЪЕСКО УПРАВЛЕНИЕ

Д Т Р А В Н А С И Г У Р Н О С Т

СИЛИСТРА

С Л У Ж Е Б Н А Б Е Л Е Ж К А

Д. М. Димитров Дава се настоящето налицето. *Димитров*...
Д. М. Димитров от гр. Русе, интернирана в С. Албатар Силистренско, че
смята е освободена и моле да си заmine за гр. Русе. Настоящето и се издава
за да и послужи гдето стане нужда.
гр. Силистра 16 Април 1945 год.

ИЗДАНА СЛУЖБА ДРЪВНА СИГУРНОСТ:
Д. Димитров

Служебна бележка от милицията за освобождаване на Недялка Хаджилванова от лагер

Съдържание

Хайдутинът Вълчан войвода	5
Големият Винаров род	12
Фамилия Силаги с трайно русенско присъствие	28
Семейство Хаджииванови	37
Иван Хаджииванов - общественополитическа дейност	50
Русе - център на вътрешната добруджанска революционна организация (ВДРО)	73
Към предисторията на ВДРО	76
Създаване на ВДРО и борбата между левицата и десницата в нея	89
ВДРО от втората половина на 20-те години на XX век до присъединяването на Южна Добруджа към България	113
Вместо епилог	150
Приложения	151

ИВАН ХАДЖИИВАНОВ
РОДОВИ КОРЕНИ, ОБЩЕСТВЕНИК И ДЕЕН РЪКОВОДИТЕЛ НА
БОРБАТА ЗА ОСВОБОЖДЕНИЕТО НА ДОБРУДЖА
Българска, Първо издание

Автори: Любомир Златев
Хачик Лебикян

Рецензент: доц. д-р Златоживка Здравкова

Коректор: Радка Иванова

Компютърен дизайн: Ивайло Маринов

Формат: 16/60/84

Печат: "Авангард принт" ЕООД

ISBN 954-9548-91-0

Издателство "Авангард принт" ЕООД